

***De eigenschappen van uiterst rechts onderzocht: Geert Wilders in
Nederlandse, Vlaamse en Engelse kranten***

Master Thesis

Elvin Dujardin

Studentnummer: 287404

Master Thesis Media & Journalistiek

Media & Maatschappij, Erasmus School of History, Culture & Communication

Projectcode: BK2

Begeleidster: dr. Bernadette Kester

Tweede lezer: dr. Marc Verboord

juni 2012

Abstract

In de afgelopen jaren is meerdere malen de vraag gesteld of Geert Wilders uiterst rechts is. Elke poging tot een antwoord hierop is in de samenleving controversieel ontvangen en dat vraagt om een andere aanpak. In dit onderzoek is daarom niet gekeken of Wilders als uiterst rechts bestempeld kan worden, maar is het begrip ontleed in diverse eigenschappen en bekeken welke van die eigenschappen, door nieuwsmedia, met Wilders worden geassocieerd. De beste manier om dit te bereiken, is om die platformen waarin Wilders het meest zichtbaar is als uitgangspunt te nemen, namelijk de media, en in deze studie meer specifiek: de kranten. Middels een vergelijkende analyse toegepast op Nederlandse, Vlaamse en Engelse kranten zijn verschillen in benadering en beoordelingen blootgelegd, verschillen die gebaseerd zijn op de culturele, politieke en geografische context per regio.

Het onderzoek is opgedeeld in twee delen: een automatische analyse van associaties met uiterst rechtse eigenschappen die met Geert Wilders worden geassocieerd en een handmatige analyse van de wijze waarop journalisten Wilders beoordelen. In de automatische analyse is naar voren gekomen dat Vlaamse en Nederlandse kranten Wilders vooral belichten in termen van de populistisch anti-establishment-eigenschap van uiterst rechts: een eigenschap die wordt gekenmerkt door populistisch en charismatisch leiderschap en een afkeer van de politieke status quo. De Engelse kranten daarentegen hanteren juist meer xenofobische associaties met Wilders en leggen daarmee de nadruk op ethnocentrisme en haat en angst jegens moslims. Over het algemeen leggen de dagbladen in de drie regio's vaker verbanden met nieuwe uiterst rechtse eigenschappen dan met traditioneel uiterst rechtse eigenschappen: bijvoorbeeld modern racisme tegenover traditioneel racisme en populistisch anti-establishment tegenover antidemocratie. Daarnaast plaatsen Engelse kranten Geert Wilders vooral in een Europese context, terwijl Vlaamse en Nederlandse kranten hem juist in een nationale context neerzetten.

Overkoepelend wordt Wilders vele malen vaker negatief dan positief geëvalueerd, hoewel neutrale oordelen of associaties in elke regio overheersend zijn. De Engelse pers beoordeelt Wilders echter minder negatief dan de Nederlandse pers. Een mogelijke verklaring hiervoor is de grotere afstand (letterlijk en figuurlijk): de Engelse berichtgeving zou daardoor minder gekenmerkt worden door gekleurde berichtgeving en meer door een grotere mate van objectiviteit.

Voorwoord

Het was voor mij een lange, soms hobbelige weg naar de uiteindelijke totstandkoming van dit onderzoek, een die ik niet alleen heb kunnen afleggen. Daarom spreek ik graag als eerste een dankwoord uit aan alle mensen die mij hebben gesteund en geholpen bij dit proces.

Om te beginnen wil ik Bernadette Kester bedanken voor de goede begeleiding en het geduld dat zij heeft opgebracht wanneer ik weer eens een deadline dreigde mis te lopen. Daarnaast hebben haar input en feedback mij enorm geholpen om inhoud te geven aan mijn soms vage ideeën, vooral aan het begin van het onderzoek.

Ook het team achter AmCAT heeft mij geweldig geholpen door het mogelijk te maken om zijn platform te gebruiken, ook in bijzondere situaties zoals de mijne. Meer specifiek gaat mijn dank uit naar Nel Ruigrok, voor haar hulp met AmCAT, maar ook voor haar waardevolle feedback op het eind.

Ik bedank mijn ouders voor hun mentale steun (en koffie), en in het bijzonder mijn moeder voor al die uren die ze heeft besteed aan het helpen met het verbeteren van de leesbaarheid, mijn vrienden en familie voor alle positieve afleiding en support en, niet te vergeten, Irena Dzambo, voor het doorgeven van haar kennis en ervaringen, wat mij ontzettend heeft geholpen.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	5
2. Theorie.....	6
2.1. Frames.....	6
2.2. Uiterst rechts.....	11
2.2.1. ‘Klassiek’ en ‘nieuw’ uiterst rechts.....	13
2.2.2. Eigenschappen van uiterst rechts.....	13
2.3. Berichtgeving in internationale media.....	15
2.3.1. Proximity en scope.....	15
2.3.2. Buitenlands nieuws en nationale context.....	16
2.3.2.1. Politieke en culturele context: Nederland.....	18
2.3.2.2. Politieke en culturele context: Vlaanderen.....	18
2.3.2.3. Politieke en culturele context: Engeland.....	19
2.4. Selectie Kranten.....	21
2.4.1. Uiterst rechts in Nederlandse kranten.....	23
2.4.2. Uiterst rechts in Vlaamse kranten.....	23
2.4.3. Uiterst rechts in Engelse kranten.....	23
3. Onderzoeksopzet.....	24
4. Probleemstelling en hypothesen	26
5. Methode.....	27
5.1. Dataselectie.....	27
5.2. Operationalisatie automatische analyse.....	28
5.3. Operationalisatie handmatige analyse.....	31
6. Resultaten.....	35
6.1. Automatische analyse: Uiterst rechtse eigenschappen.....	35
6.2. Handmatige analyse: Beoordelingen.....	55
7. Conclusie.....	56
8. Discussie.....	63
9. Literatuur en bronnen.....	65
10. Appendix.....	70

1. Inleiding

In dit onderzoek staat de beeldvorming van Geert Wilders, de politiek leider van de Partij Voor de Vrijheid, in de nationale en internationale kranten centraal. Deze politicus is niet meer weg te denken uit de Nederlandse politiek en heeft inmiddels een belangrijke plek verworven, zowel actief in de Tweede Kamer als passief in de politieke berichtgeving in Nederland. Zijn handelingen hebben dan ook consequenties voor de samenleving en om die reden is het mijns inziens interessant en relevant te weten hoe de journalistiek over hem communiceert naar diezelfde samenleving. De reden waarom Geert Wilders als onderwerp wordt genomen en niet de Partij Voor de Vrijheid, is omdat Wilders behalve het gezicht ook het enige lid is van de partij. Het is mijns inziens zodoende mogelijk om de politicus in dit onderzoek gelijk te stellen met de politieke standpunten die worden weergegeven in de media. Voorts focus ik mij op zowel nationale als internationale kranten omdat ik ten eerste geïnteresseerd ben in internationale verschillen in berichtgeving, in dit geval over dezelfde politicus, en ten tweede altijd een bovenmatige belangstelling heb gehad voor hoe Nederland en Nederlanders in het buitenland worden gepresenteerd: 'Hoe zien zij ons'? De keuze voor journalistieke teksten en niet voor bijvoorbeeld televisiemateriaal is vooral praktisch van aard. Met name de brede toegankelijkheid van internationale krantenartikelen onder andere in LexisNexis is hierbij een belangrijke overweging geweest.

Hoewel in het verleden onderzoek is verricht naar de specifieke kenmerken van uiterst rechts en de journalistieke weergave van de (internationale) verschillen hierin (zie onder andere Mudde 1995; Schafraad 2009; Herz 1975; Walgrave en De Swert 2004), heeft Geert Wilders in deze onderzoeken tot op heden nooit in het middelpunt van de aandacht gestaan. De politieke actualiteit, waarin de PVV een grote rol speelt, maakt het mijns inziens noodzakelijk om deze leemte te vullen. Middels een analyse van hoe de Nederlandse berichtgeving over uiterst rechtse eigenschappen van Geert Wilders verschilt van de Vlaamse en de Engelse, worden hopelijk nieuwe inzichten verkregen in de beeldvorming van de politicus. De focus van de internationale kranten ligt in dit geval op Vlaanderen en Engeland omdat ze een relatief hoge mate van economische, politieke, geografische en culturele nabijheid (*proximity*) vertonen ten opzichte van Nederland. Wat hiermee wordt bedoeld, behandel ik in het theoretisch kader.

Een onderzoek naar de beeldvorming van een politicus, en van Geert Wilders in het bijzonder, kan uitgevoerd worden vanuit verschillende invalshoeken. Zo kan de relatie tussen zijn inhoudelijke boodschappen en de weergave daarvan in de media belicht worden. Het is ook mogelijk om de kant van de ontvanger nader te bekijken: wat is de invloed van de journalistieke berichtgeving over Geert Wilders op het publiek? Daarnaast zou bijvoorbeeld onderzocht kunnen worden in hoeverre de media ingaan op persoonlijke kenmerken van de politicus. Echter om de omvang te

beperken en de relevantie te vergroten, heb ik ervoor gekozen om niet een heel breed onderzoek op te zetten, maar mij specifiek te richten op de berichtgeving over de uiterst rechtse kenmerken en op beoordelingen van de politicus Geert Wilders. Ik zal pogen een beeld te schetsen van hoe de pers zijn politieke standpunten en handelingen interpreteert in termen van uiterst rechts en welke eigenschappen van uiterst rechts hiervoor worden gehanteerd. De probleemstelling die als leidraad voor dit onderzoek geldt, luidt: *In hoeverre wordt Geert Wilders in Vlaamse, Engelse en Nederlandse kranten geframed in termen van uiterst rechtse kenmerken en in hoeverre verschillen de beoordelingen van hem in deze kranten?*

Om relevante uitspraken te kunnen doen over deze vraag, zal ik meetinstrumenten hanteren om de beeldvorming en eventuele verschillen hierin te achterhalen. Een frameanalyse is hiervoor bij uitstek geschikt.

2. Theorie

2.1. Frames

Om invulling te geven aan de verschillende perspectieven vanuit de media op Geert Wilders, maak ik gebruik van een frameanalyse. Zoals we zullen zien is het achterhalen van frames inmiddels een beproefde manier om media-inhoud te analyseren. Middels het onderzoeken van frames kan de nadruk, een tendens of kunnen belangrijke details in krantenartikelen blootgelegd worden. Op deze manier zal in dit onderzoek de wijze waarop kranten over Geert Wilders berichten in kaart worden gebracht. Meer specifiek ga ik in mijn onderzoek uit van de brede benadering van De Vreese (2005) omdat duidelijk zal worden dat deze benadering zich goed leent voor een studie naar de weergave van uiterst rechtse kenmerken in de media. Hiermee wordt bedoeld: kenmerken die aan het uiterst rechtse spectrum van de politiek worden toegeschreven. Allereerst volgen enkele verkennende inzichten rond het concept van frames, daarna zal het theoretisch kader worden toegespitst op mijn eigen analyse.

Het wetenschappelijk debat omtrent frames en framing is niet eenduidig, niet in het minst omdat het gevoerd wordt door academici met gevarieerde achtergronden, die allen verschillende perspectieven als vertrekpunt hebben. Enkele vakgebieden die zich bezig houden met frameonderzoek zijn psychologie, sociologie en communicatiewetenschappen. Van Gorp noemt een frame als concept een '*passee partout*': uiteenlopende betekenissen van de term frame verhinderen de totstandkoming van een duidelijke conceptvorming (2007: 60-61). Volgens De Vreese is de groeiende populariteit van frameonderzoek debet aan de veranderlijke aard van het concept. Hij

constateert een scheiding in bestaande literatuur tussen inhoudelijk onderzoek naar frames in het nieuws aan de ene kant, en onderzoek naar de effecten aan de andere kant (2005: 51). Het is volgens hem noodzakelijk om een brug te slaan tussen deze twee benaderingen omdat ze beide incompleet zijn zonder de bewijsvorming van de ander (2005: 52). Echter, de nadruk van mijn onderzoek ligt op de door journalisten in hun berichten geconstrueerde frames en niet op het effect dat die frames op het publiek hebben. Ik gebruik De Vreese's opmerking hier vooral als suggestie voor aanvullend onderzoek in de toekomst. Aan de hand van een aantal theorieën – uit voornamelijk de communicatiewetenschappen – wordt gepoogd om tot een werkbare analyseopzet te komen.

Een van de grondleggers van frameonderzoek in de communicatiewetenschappen, Entman, onderkent eveneens de onduidelijkheid in de conceptvorming. Hij gebruikt zelf de term '*fractured paradigm*' om die onduidelijkheid aan te duiden (2004: 26; 1993: 51). Volgens Entman is een frame gebaseerd op (of komt een frame tot stand door) een wisselwerking tussen '*selection*' en '*salience*' (1993: 52) (2004: 26): 'To frame is to select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation, and/or treatment recommendation for the item described.' Op deze wijze plaatsen journalisten, bewust of onbewust, maar vanuit een eigen perspectief, de actualiteit in een narratieve structuur. Entman is een van de eersten geweest die het begrip frame in verband met media-onderzoek hebben gedefinieerd. Een andere definitie is afkomstig van Gamson en Modigliani die de term omschrijven als een '*interpretive package*' (1989: 3): 'A package has an internal structure. At its core is a central organizing idea, or *frame*, for making sense of relevant events, suggesting what is at issue.' Deze *packages* hebben zodoende de functie om betekenis te geven aan gebeurtenissen middels een '*story line*' (p. 4) of een narratief. Dit kan verschillende vormen aannemen: als '*framing device*', waarmee een soort kant-en-klare gedachte of mening wordt aangedragen over een bepaalde kwestie, of als '*reasoning device*', waarmee oplossingen worden geboden voor de kwestie (Gamson & Modigliani 1989: 3). De Vreese geeft de volgende, beknopte definitie (2005: 53): 'a frame is an emphasis in salience of different aspects of a topic.' Framing houdt dan in de manier waarop deze topics en de bijbehorende kwesties in de media worden gepresenteerd.

Grondlegger Entman onderscheidt vier niveaus van frames (1993: 52-53):

1. Zender (*communicator*): maakt bewust of onbewust gebruik van frames op basis van zijn/haar eigen denkkader (ook wel cognitieve schemata genoemd). Tekst: door toevoeging of weglating van bepaalde kernwoorden of -zinnen, beelden en informatiebronnen kunnen frames in teksten worden gecreëerd.

2. Ontvanger: interpreteert de frames op basis van zijn/haar eigen schemata. Dit kan overeenkomen met maar ook afwijken van de inhoud van de frames in de tekst en de intentie van de zender.
3. Cultuur: kader van gemeenschappelijke frames in een samenleving.

Het onderscheid tussen framing bij zender en framing bij ontvanger wordt ook gemaakt door Van Gorp. Aan de ene kant geven journalisten het nieuws vorm op basis van hun eigen denkkaders en aan de andere kant neemt het publiek deze frames aan en wordt het eigen denkkader erdoor beïnvloed (Van Gorp 2007: 61). Goffman stelt dat niet het individu maar vooral cultuur een essentieel element is in frames. Cultuur kan begrepen worden als het collectief geheugen van een gemeenschap: een geordend geheel van onder andere geloof, coden, mythen, stereotypen, normen, waarden en frames (1981: 63). Het individu maakt er gebruik van maar is niet verantwoordelijk voor de constructie van cultuur en daarmee ook niet voor de constructie van frames. Juist omdat frames zo zijn verbonden met de cultuur die is ingebed bij zowel zender als ontvanger, zijn deze actoren zich vaak niet bewust van het bestaan en het effect ervan. Volgens Van Gorp kunnen frames ook gezien worden als machtsmechanismen, vanwege hun onzichtbare werking (2007: 63).

Sociale interactie is, volgens Van Gorp, de essentie in de totstandkoming van frames. Interactie geldt in dit verband zowel voor de zender als voor de ontvanger. Aan de ene kant betreft het de wisselwerking tussen journalisten onderling, tussen journalisten en hun bronnen en tussen journalisten en relevante publieke figuren. Aan de andere kant betreft het de wisselwerking tussen de ontvangers onderling en tussen de ontvangers en journalistieke teksten (2007: 64). Met journalistieke teksten doelt hij in dit geval op alle vormen van journalistieke producten, van krantenberichten tot televisie-uitzendingen en internetblogs. Om deze relaties inzichtelijk te maken, onderscheidt Van Gorp vier niveaus in het proces van framing (2007: 64):

1. Tekstueel niveau
2. Cognitief niveau
3. Extramediaal niveau
4. Cultureel niveau

Het tekstuele niveau behelst de toepassing van frames door de media en de besproken interactie die dit beïnvloedt. Met het cognitieve niveau wordt de wisselwerking tussen frames en schemata bedoeld, maar dit zal hier verder niet worden behandeld. Het geheel aan frames dat aanwezig is in een cultuur, is het culturele niveau. In tegenstelling tot frames zelf is het proces van framing wel dynamisch. De (on)bewuste toepassing van frames verandert namelijk continu, terwijl de frames zelf intact blijven (Van Gorp 2007: 64). Meer specifiek: gangbare frames kunnen van de ene op de andere

dag als omstreden worden beschouwd door zowel de journalistiek als het publiek. Wanneer belangrijke gebeurtenissen in het collectieve geheugen van een samenleving opgenomen worden, kunnen dominante frames naar de achtergrond verdwijnen en plaats maken voor alternatieve frames (Brosius & Eps 1995; Scheufele 2004). Zogenaamde *'frame sponsors'* spelen in op dit proces. Frame sponsors zijn mensen die belang hebben bij de publieke opinie: bijvoorbeeld spin-doctors, adverteerders, lobbyisten en de overheid. Zij pogen hun eigen alternatieve frame op de voorgrond te plaatsen en journalisten ervan te overtuigen hun frame te hanteren (Brewer 2002; Edelman 1993; Entman 2004). Dit fenomeen is volgens Van Gorp de basis van het extramediale niveau: wat omschreven kan worden als externe invloeden (van buiten de redactie en organisatie) op de media. Volgens Shoemaker en Reese is een belangrijke factor bij dit niveau de economische omgeving en meer specifiek de markt waarin de media opereren (1996: 210). Concreet gesteld hebben de omvang en de verdeling van de markt en de staat van de economie in sommige gevallen een effect op de berichtgeving, die dan bepaald wordt door het winstoogmerk van de media. Om dit in perspectief te plaatsen, wordt het extramediale niveau door Shoemaker en Reese als tweede belangrijkste invloedfactor in mediaberichtgeving geplaatst (1996). In hun *hierarchy of influences model* hebben zij in totaal vijf niveaus van invloed gedefinieerd en gesorteerd op basis van meer (macro) naar minder (micro) invloed: ideologisch, extramediaal, organisatorisch, media routines en individueel.

Naast de inzichten over de constructie en de toepassing van frames, is het van belang om te kijken naar onderscheid tussen frames. De Vreese pleit voor het gebruik van zijn definitie in frameonderzoek omdat deze rekening houdt met de werkelijkheid, waarin gebeurtenissen en kwesties niet eenduidig zijn (2005: 53). Als voorbeeld noemt hij de berichtgeving over boren naar olie, waarbij frames worden gehanteerd met de nadruk op verschillende aspecten, zoals de prijs van olie, werkloosheid, het milieu en de afhankelijkheid van buitenlandse olie (Zaller 1992). De Vreese gebruikt twee categorieën om frames te onderscheiden: *'issue-specific'* en *'generic'* (De Vreese 2005: 28). Een *issue-specific* frame is gebaseerd op een op zichzelf staand thema/op zichzelf staande gebeurtenis of reeks van gebeurtenissen (waarop niet meer dan een probleem van toepassing is). Onderzoek naar *issue-specific* frames is inductief van aard en is gericht op het extraheren van frames uit journalistieke teksten. De meer overkoepelende *generic* frames zijn voor meerdere thema's en in meerdere situaties van toepassing. In deze deductieve onderzoeksmethode wordt een set van frames gehanteerd die voorafgaande aan de analyse is geformuleerd. Het is belangrijk om rekening te houden met dit fundamentele onderscheid omdat het aan de basis ligt van een frameanalyse. Welke van de twee categorieën zich het best leent voor dit onderzoek, zal ik later uiteenzetten.

Journalisten interpreteren gebeurtenissen op verschillende manieren (Neuman et al. 1992: 17). Om die interpretatie te kunnen duiden hebben Semetko & Valkenburg een deductief analyse-instrument

ontwikkeld waarin frames worden gecategoriseerd op basis van de behandelde overkoepelende thema's. Volgens hen zijn frames in nieuwsberichten te onderscheiden in vijf thema's (2000):

- Verantwoordelijkheidsframe: legt verantwoordelijkheid van de oorzaak of oplossing van een gebeurtenis of kwestie bij de overheid, een individu of een groep.
- Human interestframe: de nadruk ligt op 'emotionele invalshoeken' bij het verslaan van een gebeurtenis of issue. Verhalen krijgen een menselijk gezicht (2000: 95).
- Conflictframe: benadrukt conflicten tussen mensen, groepen of instituten.
- Moraliteitsframe: geeft normatief oordeel over een kwestie of gebeurtenis. Plaatst het in een morele context.
- Economische gevolgenframe: behandelt de economische gevolgen van een gebeurtenis of een kwestie voor een individu, groep, instituut, regio of land.

Voor al deze frames geldt hetzelfde doel: de aandacht trekken van het publiek (Semetko & Valkenburg 2000). Echter, over onderzoek aan de hand van dit soort vooraf geformuleerde frames is enige (vooral semantische) verdeeldheid te constateren in het wetenschappelijk debat. Volgens Entman is dit namelijk geen framing maar *scripting* (2004: 26). Net als een filmregisseur voor het opnemen van een film een script gebruikt om zijn of haar verhaal te vertellen, hanteren journalisten bijvoorbeeld een human interestscript om te berichten over een gebeurtenis. Om die reden ziet Entman het nut in het achterhalen van deze scripts in het analyseren van artikelen. Het is dan wel een ander onderzoek dan een frameanalyse. Het verschil tussen de twee termen behelst het plaatsen en vooral het evalueren van gebeurtenissen. Bij *scripting* ligt de nadruk alleen op het structureren van gebeurtenissen in bepaalde, vooraf vastgestelde, verhalen en niet op het bevorderen van interpretatie van deze gebeurtenissen. De journalist neemt alleen de informatie mee die specifiek in dat type verhaal voorkomt. Als voorbeeld noemt Entman het conflictscript: de journalist zal in zijn artikel de nadruk leggen op onenigheden tussen partijen en zal daarbij weinig of geen oog hebben voor de oorsprong en de inhoud van die onenigheid. De lezer krijgt zodoende een beeld van het dispuut maar niet van de oorzaken of problemen die tot dat dispuut hebben geleid (2004: 26-27). Ter vergelijking, het conflictframe bevordert direct een bepaalde interpretatie die leidt tot een evaluatie van het dispuut. Entman maakt dit verschil om aan te tonen dat deze scripts het publiek af kunnen leiden van bepaalde eigenschappen van politieke boodschappen (2004: 27). Aangezien ik niet onderzoek welke effecten frames hebben, is dit onderscheid hier niet relevant. Om deze reden blijf ik in het vervolg gebruik maken van de term frame.

Naast de benadering van frames, zoals gehanteerd door Semetko & Valkenburg, is het ook mogelijk om een aanpak te hanteren zonder vooraf bepaalde typen gebeurtenissen te categoriseren. Tankard betoogt dat het vooraf definiëren van frames een arbitrair proces is en een proces dat soms zelf

gekaracteriseerd kan worden als framing: bevat een tekst daadwerkelijk een conflictframe of alleen omdat de onderzoeker dat label gebruikt? Als antwoord heeft Tankard (2001) een instrument opgezet dat bestaat uit een aantal kwantitatieve framing mechanismen (waaronder koppen, subkoppen, foto's en bijschriften, selectie van quotes en eventuele statistieken). Hij definieert hiermee bepaalde eigenschappen van frames om op systematisch wijze framing te kunnen identificeren en daarmee de subjectieve rol van de onderzoeker in te perken (zie verder onder andere Gamson en Modigliani 1989).

Daarnaast worden analysemethoden gebruikt zonder framing mechanismen of vooraf gedefinieerde frames, waarbij de onderzoeker met een observerende houding onderscheidende eigenschappen van frames identificeert (zie onder andere Capella & Jamieson 1997). Een vereiste bij deze inductieve manier van onderzoek is dat nieuwsberichten met een open blik moeten worden geanalyseerd. De criteria waaraan een frame moet voldoen, zijn dan heel breed: een frame moet bijvoorbeeld taalkundige eigenschappen hebben en moet te onderscheiden zijn van andere frames. Het is een goede methode om zoveel mogelijk verschillende soorten uitingen van framing te achterhalen maar het is daarnaast zeer arbeidsintensief, vaak gebaseerd op weinig data en niet altijd herhaalbaar (Semetko & Valkenburg 2000). Deze nadelen zijn weg te nemen in een deductief frameonderzoek maar dan bestaat het risico dat frames over het hoofd gezien worden, omdat van tevoren al wordt gewerkt aan de hand van een set vooraf gedefinieerde frames (Semetko & Valkenburg 2000).

In dit onderzoek zal ik, naast de typologie van *generic* en *issue-specific* frames, gebruik maken van een deductieve methode, onder andere geïnspireerd op die van Semetko & Valkenburg. De essentie van deze methode leent zich namelijk goed om de door mij geconstrueerde uiterst rechtse kenmerken in frames te onderzoeken. Het verschil in benadering is dat mijn eigen frames niet generaliseerbaar zijn naar situaties waarin geen sprake is van uiterst rechts als onderwerp. De vooraf gedefinieerde *generic* frames van Semetko & Valkenburg worden namelijk vervangen door mijn eigen, meer *issue-specific*, frames die gebaseerd zijn op de kenmerken van uiterst rechts, waarin niet specifieke maar overkoepelende thema's opgenomen zijn. Om te bepalen wat deze thema's inhouden, is het van belang om vast te stellen wat ik versta onder uiterst rechtse kenmerken.

2.2. Uiterst rechts

Het concept rechts-extremisme is niet eenduidig te definiëren, mede vanwege verschillen in historische en nationale achtergrond van rechts-extremistische bewegingen (Schafraad 2009). Moors et al. constateren voorts dat er geen consensus bestaat in de wetenschap over het concept. Zij vinden dan ook dat de stelling dat uiterst rechts zich in zijn algemeenheid niet laat definiëren,

verdedigbaar is (2009: 78). Wie zich hier wel aan waagt, zal zodoende keuzes moeten maken. Desondanks zien ook Moors et al. in de wetenschap een behoefte aan een operationaliseerbaar overkoepelend begrip (2009: 83).

Vervolgens rijst de vraag, welk begrip heeft de voorkeur? In zowel de wetenschap als in het publieke debat worden vaak meerdere termen gebruikt om hetzelfde fenomeen aan te duiden, zoals rechts radicalisme of zelfs fascisme. Hoewel bij het verwijzen naar bijvoorbeeld de Partij Voor de Vrijheid soms zowel de termen fascisme als rechts-extremisme gebruikt worden, hebben beide woorden een totaal andere lading. Met fascisme wordt gerefereerd aan het nazi-Duitsland in de Tweede Wereldoorlog, terwijl rechts-extremisme niet direct in die context wordt geplaatst (Schafraad 2009; Moors et al. 2009). Door het koppelen van het begrip fascisme en nazisme heeft rechts-extremisme na de Tweede Wereldoorlog in het maatschappelijk debat een zeer negatieve lading gekregen (Moors et al. 2009: 83). Maar rechts-extremisme is in het huidige publieke debat eveneens een beladen begrip, mede omdat Geert Wilders zich in interviews distantieert van extremistische termen, terwijl anderen hem hiermee juist wel associëren (zie onder andere het artikel 'Voorbarige ophef over extremisme' in het *NRC Handelsblad* van 3 november 2009). Voor onderzoekers is het belangrijk om zich te realiseren dat de nuance in extreemrechts als concept door deze emotionele lading onder druk kan komen te staan (Moors et al. 2009: 83).

Om te voorkomen dat ik in dit onderzoek onbedoeld verwijzingen maak naar niet onomstreden contexten, zal ik in het vervolg gebruik maken van het begrip 'uiterst rechts'. Ik erken hierbij dat het definiëren een arbitrair proces is en ik erken eveneens de risico's die zijn verbonden aan het formuleren van een brede 'catch-all-term' (Moors et al. 2009: 83). De definitie die ik hanteer, is gebaseerd op onderzoek van Schafraad (2009), Ignazi (2006) en Moors et al. (2009) en luidt als volgt: alle entiteiten die aan het uiterst rechtse eind van het politieke spectrum te vinden zijn, waarbij ze de principes van gelijkheid en pluraliteit verwerpen en zich oriënteren op het 'eigene' en zich afkeren van het 'vreemde'. Deze entiteiten kunnen dan bijvoorbeeld zijn: politieke bewegingen, personen of organisaties die buiten de politieke arena actief zijn, maar ook bijvoorbeeld internetfora.

Maar wat houdt het uiterst rechtse eind van het politieke spectrum precies in? Herz heeft een aantal criteria geformuleerd op basis waarvan uiterst rechts kan worden herkend (1975: 30-31): organisatie, politieke doelen, middelen en tactieken, ideologie, sociale structuur en persoonlijkheid van de stemmers. Echter, in de praktijk komen uiterst rechtse entiteiten lang niet altijd overeen op deze punten (Mudde 1995). Uiterst rechtse partijen hebben niet altijd dezelfde ideologie. Het is bijvoorbeeld niet mogelijk om uiterst rechts gelijk te stellen aan antisemitisme: neonazi's in Duitsland hebben een antisemitische ideologie terwijl de Partij Voor de Vrijheid hier lijnrecht tegenover staat, getuige het verkiezingsprogramma van 2010 (www.pvv.nl): '[...] Israël vecht voor ons. Als Jeruzalem

valt, dan zijn Athene en Rome aan de beurt. Daarom is Israël het centrale front in de verdediging van het Westen.'

2.2.1. 'Klassiek' en 'nieuw' uiterst rechts

Het definiëren van het begrip uiterst rechts is niet compleet zonder de term in een historische context te plaatsen. Het is van belang om rekening te houden met verschillen tussen uiterst rechts nu en in het verleden. Moors et al. onderscheiden dan ook twee soorten: klassiek uiterst rechts en nieuw uiterst rechts (2009: 91-92). Als voorbeelden van een klassieke uiterst rechtse partij in Nederland noemen ze de Centrumdemocraten en de Centrumpartij'86 in de jaren 1980 en 1990. Deze partijen zijn klassiek uiterst rechts omdat ze expliciet racistische ideeën verkondigden. Nieuw uiterst rechts is volgens hen voor het eerst te zien bij de Lijst Pim Fortuyn in 2001 (2009: 92), die evenals de klassieke partijen kritiek heeft op de multiculturele samenleving maar hiervoor niet of in mindere mate expliciet racisme hanteert. Daarnaast komen nieuwe uiterst rechtse entiteiten niet voort uit eerdere uiterst rechtse formaties en leggen ze meer de nadruk op de vrijheid van meningsuiting, zoals de PVV (2009: 92). Dit toont al aan dat Moors et al. de PVV van Geert Wilders als nieuw uiterst rechts beschouwen, weliswaar met enkele belangrijke kanttekeningen. Zoals hierboven al staat is de PVV niet antisemitisch en is de partij daarnaast ook niet onder de categorie neonazisme te scharen (2009: 92). De reden waarom de PVV volgens hen wel uiterst rechts is, is voornamelijk gestoeld op de oriëntatie op de eigen joods-christelijke en humanistische cultuur en de afkeer van het vreemde in de vorm van de islamisering van Nederland, waarover Geert Wilders spreekt (2009: 15-16). Moors et al. noemen de PVV dan ook een 'nationaaldemocratisch nieuw rechts radicale' partij (2009: 16). Van Donselaar et al. komen tot een vrijwel identieke conclusie en stellen daarnaast dat vanwege de afkeer van Geert Wilders tegen de Antillen, etnische homogeniteit bij de PVV 'kennelijk' zwaarder weegt dan de huidige staatsgrenzen (2008: 190). De vraag of Geert Wilders daadwerkelijk uiterst rechts is, is echter voor de onderzoeksstelling niet relevant. Ik onderzoek immers in hoeverre de media Geert Wilders presenteren in termen van uiterst rechts. Ik neem in dit onderzoek wel het onderscheid tussen klassiek en nieuw uiterst rechts mee en zal, meer specifiek, onderzoeken in hoeverre de kwalificatie van de PVV als nieuwe rechts radicale partij van Moors et al. wordt overgenomen door de pers: hanteren journalisten eigenschappen van modern uiterst rechts in hun artikelen of gebruiken ze toch kenmerken van traditioneel uiterst rechts als referentiekader? Te verwachten is dat ze hoofdzakelijk kijken naar de nieuwe variant vanwege de overeenkomsten met de PVV die Moors et al. en Van Donselaar et al. hebben geconstateerd.

2.2.2. Eigenschappen van uiterst rechts

Terug naar het concept uiterst rechts zelf. Mudde stelt dat het een combinatie van ideologische eigenschappen is die een entiteit uiterst rechts maakt (1995). Mogelijke eigenschappen zijn volgens

hem: nationalisme, racisme, xenofobie, antidemocratie en een sterke staat (p. 206). Nationalisme houdt dan in een politieke doctrine die pleit voor een harmonie tussen natie (cultuur) en staat (politiek). Voor racisme onderscheidt Mudde een traditionele van een moderne variant. Traditioneel racisme behelst het geloof in superieure en inferieure mensen, terwijl centraal staat bij modern racisme niet de superioriteit maar de onverenigbaarheid van groepen mensen: iedereen is gelijk, maar elke cultuur heeft de plicht om zich zelfstandig en binnen de eigen grenzen te ontwikkelen. Xenofobie is de angst en/of haat jegens buitenlanders. Ze gaat uit van een ethnocentrische visie: een positieve houding ten opzichte van de eigen (interne) groep en een negatieve houding tegenover externe groepen. Antidemocratie is volgens Mudde voornamelijk gestoeld op het inzicht dat niet elke burger gelijk is voor de staat. Hij vergelijkt het met het menselijk organisme, waarin de bloedlichaampjes in individueel opzicht ondergeschikt zijn aan het hart. In een staat hebben sommige mensen van nature betere leiderschapskwaliteiten dan anderen en dienen zij derhalve meer macht te krijgen. Schafraad constateert echter dat antidemocratie vooral een eigenschap is van traditioneel uiterst rechts. Modernere uiterst rechtse entiteiten worden vaak meer gekenmerkt door populisme en anti-establishment (2009: 18). De gemeenschappelijke deler van deze eigenschappen is dat bij alle drie gevoelens overheersen die gekant zijn tegen de politieke status quo, en dat ze alle drie vaak gericht zijn op charismatisch leiderschap, anti-establishment, intolerantie voor politieke pluriformiteit, antiprogressiviteit en samenzweringstheorieën (p. 18). Om dit onder een noemer te scharen zal ik in het vervolg gebruik maken van de term populistisch anti-establishment. Met een sterke staat doelt Mudde voorts op het versterken van de repressieve functie van de staat. Mogelijke subeigenschappen hiervan zijn: antipluralisme (de ongelijkheid die ook bij populistisch anti-establishment is geformuleerd), militarisme (het versterken van het leger met oorlog als ultieme doel), het streven naar orde en gezag (op zichzelf staand niet alleen een doel van uiterst rechts) en daarbij horend het hanteren van een sterke strafmaat. Schafraad voegt aan deze lijst nog een zesde eigenschap van uiterst rechts toe: het promoten en verdedigen van traditionele waarden (2009: 19). Hierbij wordt de nadruk gelegd op de familie als hoeksteen van de samenleving en wordt vaak uitgegaan van traditionele man-vrouwverhoudingen.

De vraag is voorts, welke combinatie van eigenschappen een entiteit uiterst rechts maakt. Het probleem hiervan is, stelt Mudde, dat deze vraag niet objectief beantwoord kan worden (1995: 218-219). Interpretatie van de onderzoeker speelt een belangrijke rol en hier zal ik rekening mee moeten houden bij het analyseren van krantenartikelen. Daarnaast variëren uiterst rechtse entiteiten vaak sterk en zijn ze niet zelden aan verandering onderhevig (Schafraad 2009). Het concept uiterst rechts in het algemeen is als criterium dan ook niet bruikbaar. Het kan slechts gebruikt worden als indicatie (Mudde 1995: 219). Ook dit is belangrijk om mee te nemen in het onderzoek omdat deze variatie en ontwikkelingen vaak wel impliciet maar niet expliciet zijn

opgenomen in krantenartikelen. In deze studie zal ten eerste worden gekeken naar of de te onderzoeken media Geert Wilders met eigenschappen van uiterst rechts associëren en ten tweede hoe ze de politicus vervolgens beoordelen.

2.3. Berichtgeving in internationale media

Het herkenbaar maken van het begrip uiterst rechts is één stap. Het vaststellen van de kenmerken van uiterst rechts in de media, en in het bijzonder in internationale media, is een volgende stap. Schrijven buitenlandse kranten bijvoorbeeld anders over Geert Wilders dan Nederlandse kranten (en geven zij daarbij een andere invulling aan uiterst rechts)? En zo ja, hoe is dit te verklaren? Speelt misschien de eigen politieke context hierbij een rol als referentiekader? Deze vragen zijn relevant omdat anders geen inzicht geboden kan worden in eventuele verschillen die ik aantref in mijn onderzoek.

2.3.1. Proximity en Scope

Rechtse politiek in zowel het Verenigd Koninkrijk als in België wordt, net als in Nederland, in meer of mindere mate gerepresenteerd door partijen – respectievelijk de British National Party (BNP) en het Vlaams Belang – die door velen gekwalificeerd worden als uiterst rechts en op dat punt overeenkomsten vertonen met de Partij Voor de Vrijheid. Het identificeren van deze links tussen Nederland en België en het Verenigd Koninkrijk is relevant omdat uit eerder onderzoek is gebleken dat berichtgeving over buitenlandse kwesties in nationale media voor een belangrijk deel wordt bepaald door ‘proximity’ van het eigen land met het betreffende land. Dit betekent dat geografische, economische, politieke en culturele nabijheid en overeenkomsten een rol spelen in de selectie en framing van buitenlands nieuws (Cohen 1995; Chang, Shoemaker & Brendlinger 1987; Galtung & Ruge 1965; Peterson 1981).

Proximity, of nabijheid, is een journalistieke nieuwswaarde waarmee meestal de geografische afstand wordt bedoeld tussen een gebeurtenis en de media die erover berichten (Shoemaker et al. 2007: 232). Volgens deze definitie zouden gebeurtenissen met een hoge mate van geografische proximity voorrang krijgen boven gebeurtenissen met een lage mate van proximity. Echter, geografische afstand is niet de enige factor in proximity die bepaalt of een gebeurtenis nieuwswaardig is. Van belang is of de gebeurtenis van betekenis is in de lokale of nationale context waarin de media opereren. Shoemaker et al noemen deze betekenisgeving ‘*localization*’ (2007: 233). In het verlengde hiervan ligt culturele proximity, waarbij landen met hechte culturele banden in theorie meer over elkaar berichten dan over landen waarmee ze minder hechte culturele banden hebben.

Echter, dit is slechts een kant van het verhaal. Om een compleet beeld te geven van

proximity, zal, behalve naar de verschillende kenmerken van de gebeurtenissen, ook gekeken moeten worden naar de rol van de journalist en die van de nieuwsorganisatie. Geografische proximity kan volgens Shoemaker et al. namelijk niet los gezien worden van psychologische proximity, of scope, in onderzoek naar buitenlands nieuws (2007: 234), aangezien scope net als proximity bijdraagt aan de nieuwswaardigheid van gebeurtenissen voor een nieuwsorganisatie. Waar geografische nabijheid een vaste variabele is, hangt psychologische nabijheid af van het oordeel van de journalist: wat zijn de consequenties van deze gebeurtenis voor mijn lezers? Het verschil tussen de twee termen kan daarmee uitgedrukt worden in de invloed van de nieuwsorganisatie op het bepalen van de nieuwswaardigheid (Shoemaker et al. 2007: 236): 'Although proximity is a characteristic of an event and not controllable by the news organization, scope is a characteristic of how the news organization covers the event.' Lokale, regionale, landelijke en internationale nabijheid kunnen daarom door elkaar heen lopen. Als een journalist bijvoorbeeld bepaalt dat een internationale gebeurtenis lokale consequenties heeft, kan hij of zij een lokale invalshoek in het verhaal vinden.

Aangezien dit een internationaal vergelijkend onderzoek is, zal dus rekening gehouden moeten worden met zowel de culturele als de geografische nabijheid van Nederland met Engeland en Vlaanderen. Hierbij is het noodzakelijk om de nationale en culturele context van deze regio's te betrekken. Daarnaast wordt invulling gegeven aan de vraag in hoeverre Engelse en Vlaamse journalisten vanuit hun eigen nationale optiek duiding geven aan Geert Wilders.

2.3.2. Buitenlands nieuws en nationale context

We hebben gezien dat frames een belangrijke rol kunnen spelen in de berichtgeving. Een andere belangrijke factor die het nieuws bepaalt, en vooral relevant is voor onderzoek naar buitenlands nieuws, is de eigen nationale context waarin de journalistiek opereert. In hoeverre bepalen cultuur, politiek en geografie de binnenlandse en buitenlandse berichtgeving in een land? Het is zowel relevant voor de vergelijking tussen Nederlandse (binnenlandse) en buitenlandse journalistiek als voor de beeldvorming die het publiek krijgt van andere landen. Nationale media zijn soms de enige bron van informatie die het publiek heeft over gebeurtenissen in het buitenland. Ze hebben dan een bepalende invloed op de publieke opinie. Ter illustratie: gebleken is dat opinies van Europeanen over kwesties rondom de Europese Unie zeer gevoelig zijn voor hoe ze in de media zijn geframed (Saris 1997). De invloed van buitenlandse berichtgeving op opinievorming van het publiek zal in dit onderzoek echter niet worden behandeld.

Nossek constateert dat buitenlandse berichtgeving gekenmerkt wordt door een hogere mate van professionaliteit dan binnenlandse berichtgeving, onder andere vanwege de afstand tot de eigen nationale identiteit en eigen nationale belangen van de journalist (2004). Deze professionaliteit meet

hij aan de hand van het '*gatekeeping*' proces. Hij spreekt dan ook over journalisten als *gatekeepers*: ze zijn verantwoordelijk voor de selectie van nieuws (2004: 346), een proces met een hoog subjectief karakter (Randall 2000). Deze selectie is namelijk afhankelijk van interne factoren: de eigen identiteit en professionaliteit, de context, achtergrond, locatie, type media en doelgroep van de nieuwsorganisatie, en van externe factoren (Galtung & Ruge 1965; Palmer 2000; Harrison 2006). De context van de media kan specifiek maar ook zeer breed worden opgevat. Hiermee doel ik vooral op het vergelijkingsmodel van mediasystemen dat Hallin en Mancini (2004) hebben ontworpen. Om vast te kunnen stellen tot welk mediasysteem een land behoort, hebben zij onder andere gekeken naar de mate van politiek parallellisme en professionalisering van de journalistiek. Een concrete vergelijking tussen de drie geselecteerde regio's volgt in hoofdstuk 2.4.

De identiteit van de journalist en zijn eigen standpunten zijn voorts onafscheidelijk verbonden met zijn of haar journalistieke afwegingen (Nossek 2004): hij of zij hanteert een culturele of een '*domestic*' filter (Nossek 2004: 347) in buitenlandse berichtgeving (Stevenson & Cole 1984a). De vooringenomenheid in het verslaan van buitenlands nieuws hangt vaak nauw samen met de buitenlandse politiek van het land waarin de nieuwsorganisatie zelf opereert (Paterson 1999). Daarnaast speelt de relatie tussen de professionaliteit en de culturele en nationale houding van de journalist een belangrijke rol in zijn of haar output (Nossek 2004). Herman & Chomsky stellen dat in sommige gevallen journalisten het nationaal belang boven de professionele norm stellen (2002). Niet alleen nieuwsselectie maar ook de inhoudelijke berichtgeving wordt dan beïnvloed, wat leidt tot het hanteren van frames gebaseerd op de eigen culturele achtergrond (Nossek 2004; Entman 1991).

Naast de culturele context, zal in dit onderzoek daarom worden gekeken naar de politieke context, en meer specifiek de context van uiterst rechtse politiek, oftewel het politieke referentiekader van de journalist. Zo valt algemeen te verwachten dat de berichtgeving in de Vlaamse en Engelse kranten over Geert Wilders relatief meer gekenmerkt wordt door neutraliteit dan de berichtgeving in de Nederlandse kranten omdat de nationale identiteit en belangen in Engeland en Vlaanderen waarschijnlijk een kleinere rol spelen in de berichtgeving over de politicus dan in Nederland. In het vooronderzoek is voorts gebleken dat Engelse kranten veel minder aandacht besteden aan Geert Wilders dan Vlaamse kranten. Een mogelijke verklaring hiervoor is de grotere geografische en culturele nabijheid tussen Nederland en Vlaanderen, waaruit de waarschijnlijkheid voortvloeit dat de nationale belangen in Vlaanderen meer raakvlakken hebben met Geert Wilders dan de Engelse nationale belangen. Ik doe op basis hiervan de aanname dat de Engelse pers neutraler bericht dan de Vlaamse pers. Kortom, de veronderstelling in volgorde van meer naar minder neutraliteit luidt: Engeland > Vlaanderen > Nederland. Belangrijke kanttekening is dat als Vlaamse en Engelse journalisten Geert Wilders als bedreiging voor de eigen nationale of culturele belangen ervaren, ze naar verwachting juist minder neutraal zullen zijn dan hun Nederlandse

collega's. Echter, in het geval dat de Engelse en de Vlaamse pers inderdaad minder neutraal zijn, zal in dit onderzoek niet de vraag worden behandeld of dit inderdaad de verklaring is. De inhoudelijke aard van deze kwestie vergt een andere, meer kwalitatieve, aanpak dan die ik hanteer. Indien de analyse resulteert in de observatie van een minder neutrale houding van de Engelse en Vlaamse pers, zal ik hierop terugkomen in het hoofdstuk discussie.

2.3.2.1. Politieke en culturele context: Nederland

Het uiterst rechtse politieke spectrum is voor de Partij Voor de Vrijheid in Nederland vertegenwoordigd door eerst de traditioneel rechtse Centrumpartij (CP) en later door een meer moderne variant, de Lijst Pim Fortuyn (LPF). De CP was actief in de jaren 1980 en 1990 en behaalde onder leider Hans Janmaat op het hoogtepunt in 1994 drie zetels, die de partij in 1998 weer kwijt raakte. Het succes van de LPF was groter. In de verkiezingen van 2002 verzilverde de partij zesentwintig zetels, ondanks de moord op leider Pim Fortuyn negen dagen eerder. Door interne strubbelingen verdween ook deze partij daarna weer van het toneel. Deze strubbelingen zijn volgens Schafraad kenmerkend voor de slecht georganiseerde Nederlandse entiteiten op uiterst rechts (2009: 22).

Voorts is het politieke en maatschappelijke debat in Nederland in 2009 meer gepolariseerd geworden dan ervoor, constateren Moors et al, met de relativering dat Nederland in Europees perspectief niet zeer sterk gepolariseerd is (2009: 11). Ze halen hierbij opinieonderzoek aan dat aantoonde dat 40% van de autochtone Nederlanders vindt dat Nederland een prettiger land zou zijn als er minder immigranten zouden wonen, tegenover 31% die dat niet vindt (2009: 10). Als verklaringen voor deze toegenomen polarisatie noemen zij enerzijds de groei van het electoraat van en de oppositie tegen de PVV en anderzijds de rol van de media als katalysator van interetnische spanningen (p. 11). Een belangrijke kanttekening is dat het extremisme (zowel links als rechts) in 2009 niet was toegenomen. Het betreft hier alleen een verharding van de tegenstelling (2009: 19-20). In het verlengde hiervan hebben Nederlanders, in vergelijking met de rest van Europa, relatief veel angst voor spanningen tussen etnisch-rationale groepen (Moors et al. 2009: 31). Om deze reden valt te verwachten dat in Nederlandse kranten het traditioneel racistische frame een vooraanstaande rol zal spelen.

2.3.2.2. Politieke en culturele context: Vlaanderen

De enige uiterst rechtse partij in Vlaanderen, het Vlaams Belang (voorheen het Vlaams Blok), is politiek actief sinds 1978 en maakte na vroege successen vanaf 1987 enkele grote doorbraken mee. In lokale, regionale en landelijke verkiezingen behaalde het aanzienlijke winsten: in de Vlaamse verkiezingen van 2004 werd de partij zelfs de op een-na-grootste met 24,2% van de stemmen. Een belangrijke factor in dit succes is de strijd om afscheiding van Wallonië (Coffé 2005). Deze Vlaamse

nationalistische traditie is uniek aan België en is volgens Schafraad een van de redenen waarom het Vlaams Belang een groter machtsaandeel heeft kunnen verwerven dan de CP in Nederland (2009: 22). Het verschil tussen het Vlaams Belang in Vlaanderen en uiterst rechtse partijen in Nederland is dat de overige Vlaamse partijen het VB expliciet uit hebben gesloten om mee samen te werken in de vorm van een cordon sanitaire.

Resumerend ziet Schafraad Vlaanderen en Nederland als twee extreme regio's op het gebied van successen van uiterst rechts (p. 22). De PVV heeft hij in zijn onderzoek, dat liep tot 2004, niet meegenomen. De successen van de PVV zullen Nederland op dit vlak mogelijk dichter bij Vlaanderen hebben gebracht, en de aanname van Schafraad dat de media-aandacht voor uiterst rechts in deze regio's hierdoor sterk zal verschillen (p. 23), is dan ook de vraag en is sterk afhankelijk van de perceptie van de PVV in termen van uiterst rechts. Voorts verschillen Nederland en Vlaanderen en in dit geval België als geheel in de organisatie van partijsystemen. Het Nederlandse systeem is minder rigide dan het Belgische systeem, dat is ingericht op basis van taalgrenzen en als subcategorieën daarnaast weer op basis van religieuze en sociaaleconomische verdelingen (Schafraad 2009).

Tot slot, waar in dit onderzoek rekening mee gehouden wordt, is de separatistische context waarin het Vlaams Belang opereert, iets wat in Nederland ontbreekt. Mijn verwachting is dat in de Vlaamse kranten de nationalistische eigenschap van uiterst rechts meer aandacht zal krijgen dan in de Nederlandse en de Engelse kranten.

2.3.2.3. Politieke en culturele context: Engeland

De Engelse samenleving wordt gekenmerkt door een hoge mate van multiculturalisme, met relatief grote Indiase en Pakistaanse minderheden (Richardson 2004). Met name de Pakistaanse minderheid, die hoofdzakelijk islamitisch is, wordt volgens Richardson, steeds meer blootgesteld aan racisme en vijandigheid, vooral sinds de aanslag door moslimextremisten op 9/11. Hij ziet een toenemende trend van 'islamofobie' in de samenleving (p 20). Dit heeft mede geleid tot het in beeld komen van uiterst rechts in Engeland.

Om de context van uiterst rechts in Engeland te schetsen, zal gekeken moeten worden naar de grootste vertegenwoordiger hiervan, de British National Party. Groot is echter een relatief begrip in dit verband. Hoewel de BNP in de verkiezingen van 2001 enige successen boekte ten opzichte van de verkiezingen van 1997, deed de partij het desondanks aanzienlijk minder goed ten opzichte van andere uiterst rechtse partijen in de rest van Europa (Mudde 2002). Afgezet tegen uiterst rechtse successen in Vlaanderen, Denemarken, Oostenrijk, Nederland en Zweden in dezelfde periode, bleef de BNP sterk achter. In de verkiezingen van 2005 en 2010 won de BNP weliswaar licht terrein maar niet genoeg voor een zetel in de House of Commons. Belangrijke kanttekening is dat de partij in 2009

wel twee zetels in het Europese Parlement (6,2% van de stemmen) won. Ter vergelijking, het Belgische Vlaams Blok (voor de naamsverandering) verzilverde in de Kamerverkiezingen van 2003 achttien zetels, oftewel 11,7% van de stemmen. Als mogelijke verklaring voor het verschil tussen het succes van de BNP en dat van uiterst rechtse partijen in de overige delen van Europa, stelt Mudde dat in Engeland een traditionele afkeer bestaat van extremistische ideologieën (Mudde 2002: 40), met als belangrijke kanttekening dat xenofobische en nationalistische sentimenten wel zijn toegenomen. Voorts is een belangrijk verschil tussen de BNP en bijvoorbeeld het Vlaams Belang dat de Conservative Party in Engeland zich een aantal uiterst rechtse kwesties had 'toegeëigend'. Vooral de conservatieve focus op immigratie maakte het de BNP bijzonder lastig om stemmen te trekken op dit punt, terwijl het Vlaams Belang hierop in België juist geen concurrenten had. Daarnaast is het Vlaams Belang volgens Mudde beter georganiseerd en wordt de partij minder gekenmerkt door interne strubbelingen (p. 42). Kortom, ondanks een discrepantie tussen de successen van de BNP en het Vlaams Belang, kan niet met zekerheid gesteld worden dat uiterst rechts in Engeland anders wordt ontvangen dan in België, mede doordat de Engelse conservatieven met enkele standpunten van uiterst rechts de wind uit de zeilen van de BNP hebben gehaald en doordat onenigheid binnen de partij een vertekend beeld kan geven van de werkelijke houding van de kiezers. Het verschil dat tot nu toe overeind is gebleven, is een terughoudende houding in Engeland ten opzichte van extremistische ideologieën. Toch is ook deze traditionele opstelling aan verandering onderhevig, wat deels geïllustreerd wordt door de modernisering die de BNP in het afgelopen decennium heeft doorgemaakt. De partij heeft de focus op expliciet racistische en antidemocratische 'single item' standpunten losgelaten en hanteert tegenwoordig een meer populistische visie, waarbij de nadruk ligt op anti-establishment, etnisch nationalisme en sociaal conservatisme, een combinatie die volgens Ford en Goodwin gezien kan worden als het nieuwe uiterst rechts (2010: 5). Zoals we kunnen zien, past deze ontwikkeling eveneens in het onderscheid tussen traditioneel en modern racisme van Mudde (1995). Hoewel het traditionele uiterst rechts nooit echt van de grond is gekomen, speelt deze moderne variant een steeds prominentere rol in de Engelse politiek omdat thema's als immigratie, islam en orde en gezag dominantier zijn geworden op de politieke agenda (Ford & Goodwin 2010; McLaren & Johnson 2007). Maar deze ontwikkelingen zijn niet alleen een Engelse aangelegenheid. In heel Europa heeft het nieuwe uiterst rechts aan populariteit gewonnen (Rydgren 2005). Zoals de conservatieve standpunten van de BNP hebben overgenomen, hebben gevestigde partijen in Vlaanderen een zelfde slag geslagen, maar ging dit, anders dan in Engeland, niet ten koste van het Vlaams Blok (Jacobs & Swyngedouw 2002).

Net als de Partij Voor de Vrijheid maakt de British National Party zich het meeste zorgen over immigratie, en evenals bij de PVV, ligt de focus hierbinnen hoofdzakelijk op moslims. De kiezers delen deze zorg: Ford en Goodwin constateerden een correlatie tussen kiezers voor de BNP en het wonen

in wijken met een relatief grote islamitische minderheid (2010: 16). Echter, de veranderde Britse houding ten aanzien van immigratie, is negatiever dan bijvoorbeeld de Nederlandse. Uit de enquête *Transatlantic Trends: Immigration* uit 2011, bleek dat 65% van de Britten immigratie meer zag als een probleem dan als een kans, het hoogste percentage van alle geënquêteerde landen. Ter vergelijking, in Nederland was dit percentage 39%.

Ik verwacht resumerend een relatief hoge mate van aandacht voor modern racistische kenmerken van uiterst rechts aan te treffen in Engelse kranten, ten opzichte van de overige kranten. Aangezien de populariteit van het vernieuwde uiterst rechts in de breedte is toegenomen in Europa, verwacht ik dat een andere component hiervan, namelijk het populisme, in alle kranten vaker voorkomt dan de antidemocratische component.

2.4. Selectie kranten

Naast het behandelen van de nationale contexten is het van belang om inzichten te verkrijgen in hoe de Vlaamse, Nederlandse en Engelse kranten hierin opereren. Als eerste zal meer algemeen gekeken worden naar het karakter van de journalistiek in de drie regio's, waarna specifiek de berichtgeving over uiterst rechts aan bod komt.

Volgens de criteria van Hallin & Mancini (2005) hebben zowel Nederland als Vlaanderen een democratisch corporatistisch model en wordt Engeland gekenmerkt door het liberale model. In Nederland en Vlaanderen is er sprake van een hoge mate van politiek parallellisme: de mate waarin een medium zich identificeert met een politieke partij. In beide regio's is dit parallellisme echter wel afgenomen in de afgelopen decennia, maar voor veel kranten geldt nog steeds dat ze een plek innemen in het politieke spectrum (Schafraad 2009). In tegenstelling tot andere landen of regio's in het liberale model, zijn Engelse media eveneens te karakteriseren door een hoge mate van politiek parallellisme. Een verschil tussen de Nederlandse en de Vlaamse pers is dat het Vlaamse systeem kenmerken vertoont van het gepolariseerde, pluralistische systeem, waarbij de pers meer ideologisch gepolariseerd is dan bij het democratisch corporatistisch model (Schafraad 2009: 97). Mijn verwachting is dat ik tussen Nederland en Engeland nauwelijks verschillen zal vinden in de aandacht voor Geert Wilders op basis van de politieke kleur van de media, en dat de pers in Vlaanderen hier meer door gekenmerkt zal worden.

Daarnaast is de mate van journalistieke professionaliteit van de media in zowel Engeland als in Vlaanderen en Nederland hoog. Met professionaliteit doelen Hallin & Mancini op het niveau van autonomie van journalisten, op de mate waarin zij gedeelde normen en waarden (of codes) hanteren en zelfregulatie toepassen en tot slot op de rol en status van journalisten in de samenleving. Zoals Schafraad aangeeft, staat een hoge mate van professionaliteit niet gelijk aan neutrale journalistiek

(2009: 31). Ik verwacht daarom niet dat mijn eerdere uitspraken over verschillen in neutraliteit door deze constatering opnieuw tegen het licht gehouden moeten worden.

Het sterke politieke parallellisme in alle drie regio's suggereert al dat kranten gedeeltelijk zijn te onderscheiden in links of rechts. Ter bevordering van de relevantie van het onderzoek worden de kranten dan ook geselecteerd op politieke kleur en op oplage, zodat respectievelijk het hele politieke spectrum wordt afgedekt en alleen kranten met een groot bereik in de samenleving worden meegenomen. De verdeling 'tabloid' <-> 'quality' zal niet worden meegenomen in het onderzoek, omdat ik in een eerste verkenning moest constateren dat met name in de voornaamste Engelse tabloid The Sun zeer weinig aandacht wordt besteed aan Geert Wilders en er zodoende niet genoeg relevante artikelen zijn te vinden om er zinnige uitspraken over te kunnen doen. Daarnaast constateren De Bens en Raeymaeckers (2007), wat betreft de Belgische dagbladpers, een convergerende trend bij tabloid- en kwaliteitskranten, waarbij vooral de kwaliteitskranten zich steeds meer op 'soft' en steeds minder op 'hard news' richten (p. 247-250). Concreet houdt dit in dat onderwerpen als politiek, zakelijk en buitenlands nieuws ruimte moeten maken voor entertainment- en human interestverhalen. Het gevolg hiervan is dat de verschillen tussen traditionele tabloid- en kwaliteitskranten in België kleiner worden. Zodoende verwacht ik voor deze kranten minder verschillen te zullen aantreffen in de weergave van Geert Wilders. Ook dit is een reden waarom ik ervoor kies om geen aandacht aan te besteden aan dit onderscheid. Ik erken dat ik hiermee concessies doe aan de breedte van het lezerschap en dat dit de relevantie van mijn onderzoek niet ten goede komt. We hebben ten slotte kunnen zien dat mensen hun kranten selecteren op basis van hun eigen mening en interesses. Ik zal niet onderzoeken in hoeverre de berichtgeving in de kranten op basis van type en politieke kleur verschilt (zie hiervoor onder andere Schafraad 2009; Steward et al. 2003; Ward 2004). Tot slot heeft mijn keuze voor kranten in Engeland en Vlaanderen een zeer willekeurig karakter, waarbij de praktische overweging van mijn buitenlandse taalbeheersing een doorslaggevende rol heeft gespeeld.

Om de inhoud van krantenartikelen in perspectief te kunnen plaatsen, is het voorts van belang om de prominentie en de presentatie van de artikelen mee te nemen in het onderzoek. Schafraad noemt deze kwantitatieve meting 'formal attention' (2009: 27), waarmee hij concreet doelt op de grootte van de artikelen, de pagina waarop ze zijn gepubliceerd en de zichtbaarheid van de thema's (in zijn geval alleen uiterst rechts). Wegens de praktische overweging dat de locatie van artikelen niet altijd duidelijk op te sporen is, kijk ik in mijn analyse naar beoordelingen alleen naar *formal attention* binnen artikelen. Concreet gesteld, neem ik de zichtbaarheid van de thema's mee als factor in het vaststellen van de beoordeling per artikel.

2.4.1. Uiterst rechts in Nederlandse kranten

Uit het onderzoek van Schafraad - over de periode tussen 1986 en 2004 - is gebleken dat Nederlandse kranten evenveel over conflicten en interne strubbelingen binnen uiterst rechts berichten als over de politieke realiteit (2009: 66). Daarnaast worden in Nederland xenofobische, anti-establishment eigenschappen van uiterst rechts relatief vaak door de media belicht, net als die van orde en gezag (p. 67). Nederlandse kranten schreven echter wel meer over uiterst rechts na de opkomst van de LPF dan ervoor. De komst van de LPF viel daarnaast samen met een verandering van toon in de berichtgeving ten aanzien van uiterst rechts: deze werd namelijk positiever (p. 120). Concluderend verwacht ik in Nederlandse kranten meer aandacht voor het sterke staat frame dan voor het populistisch anti-establishment frame dan in de overige kranten, en verwacht ik daarnaast een meer positieve berichtgeving rondom Wilders in combinatie met uiterst rechtse frames in Nederlandse kranten.

2.4.2. Uiterst rechts in Vlaamse kranten

In Vlaanderen hebben eveneens xenofobische, maar ook Vlaams-nationalistische eigenschappen de overhand (Schafraad 2009: 106). Over het geheel genomen besteden Vlaamse kranten meer aandacht aan uiterste rechtse eigenschappen dan Nederlandse kranten (p. 117). Hoewel Nederlandse kranten in het post-Fortuyn tijdperk zodoende wel meer aandacht hebben voor uiterst rechts dan daarvoor, verwacht ik desondanks over de hele linie meer frames aan te treffen in de Vlaamse dagbladen.

2.4.3. Uiterst rechts in Engelse kranten

Zoals gezegd speelt vooral de islam een belangrijke rol binnen de Engelse culturele context. Over berichtgeving over moslims verschillen wetenschappers echter van mening. Volgens Richardson schrijven Engelse kranten vanuit een duidelijk Westers perspectief en ligt de nadruk op wij-zij verhoudingen (2004). Hij constateert dat negatieve berichtgeving over moslims dominant is. Law stelt echter dat racistische journalistiek is afgenomen in Engeland en dat zelfs antiracistische berichtgeving, waarbij racisme wordt veroordeeld, de overhand heeft (2002), om te pleiten voor verdraagzaamheid in de multiculturele samenleving. Belangrijke kanttekeningen hierbij zijn ten eerste dat het onderzoek niet alleen kranten maar ook andere media betreft, en ten tweede dat het een periode voor 9/11 betreft. Eventuele veranderingen sindsdien heeft hij daarom niet mee kunnen nemen. Daarnaast constateert hij, net als Sykes (2005), wel media-aandacht voor onderwerpen als immigratie, asielzoekers en specifieke misdada begaan door etnische minderheden. Poole constateert voorts dat de berichtgeving over de islam in Engeland beperkt is tot enkele beperkte ethnocentrische en negatieve frames die volgens haar de angst van de elite voor de islam als bedreiging voor Engelse culturele, politieke en sociale belangen reflecteren (2002: 98-100). De

progressieve *The Guardian* heeft als uitzondering wel enigszins oog voor het perspectief van de islamitische minderheid. In mijn onderzoek verwacht ik dat vooral het xenofobische kenmerk van uiterst rechts gehanteerd zal worden in de berichtgeving over Geert Wilders.

3. Onderzoeksopzet

De media vormen belangrijke spelers in de communicatie tussen politici en kiezers (*mediacracy*, Schafraad 2009: 23), hoewel de directe invloed van media-inhoud op stemgedrag in het wetenschappelijk debat betwist wordt. Ter illustratie, in een onderzoek naar de relatie tussen media-aandacht en uiterst rechts stemgedrag in Nederland en Duitsland, concluderen Lubbers & Scheepers in Nederland geen significante maar in Duitsland wel een significante relatie tussen het aantal artikelen over uiterst recht en stemmen voor uiterst rechts (2001). Media-inhoud is volgens Vergeer geen factor van belang in het stemgedrag van mensen: krantenlezers selecteren hun krant op basis van hun eigen mening (2000). Walgrave en De Swert zien aan de andere kant een positief verband tussen Vlaamse media-aandacht voor uiterst rechtse thema's en stemgedrag (2004). Journalisten hanteren een aantal frames, dat - zoals we hebben kunnen zien - onder andere afhankelijk is van de eigen cultuur, waarmee een bepaald beeld van bijvoorbeeld een uiterst rechtse entiteit tot stand komt. Door herhaling van deze frames ontstaat een hardnekkig beeld dat een impact kan hebben op de publieke opinie over deze entiteit en zodoende indirect ook op het stemgedrag (Schafraad 2009; McQuail 2005). Het doel van dit onderzoek is het identificeren van deze frames om licht te werpen op hoe de geselecteerde media inhoudelijk over uiterst rechts berichten. Omdat de nadruk ligt op beeldvorming kijk ik hoofdzakelijk naar de inhoud van mediaberichten, door Schafraad geformuleerd als '*substantial attention*' (2009: 27). Schafraad legt de focus hiervan op vier dimensies (p. 27-28): 1) actieve of passieve weergave van uiterst rechts, 2) een positieve dan wel negatieve weergave van de rol van uiterst rechtse actoren, 3) stigmatiserende associaties met nazisme of met extremistische, vaak gewelddadige, groeperingen, zoals neonazi's en 4) de weergave van ideologische standpunten van uiterst rechts. Hoewel mijn onderzoek wel degelijk raakvlakken heeft met de studie van Schafraad – met name op de focus op internationale verschillen in media-aandacht voor uiterst rechts – is mijn aanpak anders. Zoals gezegd ligt de focus in dit onderzoek specifiek op de (uiterst rechtse) frames over en de beoordelingen van Geert Wilders en niet op de hele breedte van media-aandacht. Schafraad richt zich bovendien op uiterst rechtse partijen in de periode 1986-2004, voordat de PVV was opgericht. Daarnaast is zijn onderzoek deels gefocust op de relatie tussen stemgedrag van krantenlezers en de weergave van uiterst rechts, wat in deze studie niet aan de orde komt. Het doel van dit onderzoek is invulling geven aan de discussie over de benoeming van Geert Wilders en de PVV omtrent de eigenschappen van uiterst rechts, de discussie zoals die te vinden is in

Moors et al. (2009) en Van Donselaar et al. (2008). In hoeverre komen de termen die in deze studies gebruikt worden om Wilders te omschrijven overeen met de termen die door de pers worden gehanteerd? Daarmee is mijn onderzoek fundamenteel anders dan dat van Schafraad.

Aangezien mijn verwachting voorts is dat ik in de te onderzoeken kranten verschillen zal aantreffen tussen eigenschappen van uiterst rechts, volstaat het mijns inziens niet om alleen een enkel uiterst rechts frame te formuleren. Ik zal daarom uiterst rechts opdelen in de omschreven eigenschappen en deze als uitgangspunt nemen van een aantal frames, die ik middels zelf geformuleerde zoektermenlijsten operationaliseer. Concreet gesteld: de krantenartikelen worden onderzocht op basis van: een nationalistisch frame, een modern racistisch frame, een sterke staat frame, een xenofobisch frame en een populistisch anti-establishment frame. Het traditionele waarden frame is uit de analyse gelaten omdat uit vooronderzoek is gebleken dat de relevantie van dit frame met betrekking tot de berichtgeving rondom Wilders zeer beperkt is. Ik kies bewust voor het weglaten van bijvoorbeeld een islam frame of een immigratie frame, hoewel dit vooraanstaande thema's zijn in de politiek van Geert Wilders, omdat met het hanteren van deze *issue-specific* frames geen rekening wordt gehouden met subtiele maar relevante verschillen die bestaan tussen vooral de eigenschappen van modern racisme en xenofobie.

Een ander gerelateerd punt van aandacht in een studie naar internationale verschillen, is dat de zoektermen aan de hand waarvan frames zullen worden onderzocht op basis van algemene kenmerken geformuleerd moeten zijn, zodat ze bruikbaar zijn in verschillende nationale en culturele contexten (Mudde 1995: 208; De Vreese 2005). Met het gebruik van de definities van Mudde is met dit probleem mijns inziens voldoende rekening gehouden. In tegenstelling tot nationaal gerichte zoektermen is het wel mogelijk om termen te formuleren die specifiek betrekking hebben op de ideologische standpunten van Geert Wilders, zoals over de islam. Elke krant heeft immers te maken met dezelfde politieke realiteit van de PVV.

Het is daarnaast van belang om rekening te houden met de mogelijkheid dat een artikel meer dan een frame bevat en ik zal daarom in mijn analyse naast de aanwezigheid van frames ook kijken naar de mate waarin ze voorkomen. Tot slot stelde Mudde al dat het een subjectief proces is om te bepalen welke combinatie van eigenschappen een entiteit uiterst rechts maken. Mijn insteek in dit onderzoek is dan ook niet om vast te stellen of de beeldvorming van Geert Wilders gericht is op uiterst rechts of niet, maar of ze gericht is op de individuele kenmerken ervan. Uiteraard heb ik hierbij wel oog voor combinaties tussen frames.

4. Probleemstelling en hypothesen

In hoeverre wordt Geert Wilders in Vlaamse, Engelse en Nederlandse kranten geframed in termen van uiterst rechtse kenmerken en in hoeverre verschillen de beoordelingen van hem in deze kranten?

Deze vraag kan niet in één antwoord gevat worden, en zal om die reden worden opgesplitst in een drietal deelvragen:

- Wat is de beeldvorming van Geert Wilders in termen van uiterst rechtse kenmerken in Vlaamse kranten?
- Wat is de beeldvorming van Geert Wilders in termen van uiterst rechtse kenmerken in Engelse kranten?
- Wat is de beeldvorming van Geert Wilders in termen van uiterst rechtse kenmerken in Nederlandse kranten?

Om de onderzoeksvraag te concretiseren, hanteer ik een aantal hypothesen die zijn afgeleid van de besproken theorie:

- *In Vlaamse kranten wordt het nationalistisch frame relatief vaker gebruikt dan in Engelse en Nederlandse kranten.*
- *In Engelse kranten wordt het modern racistisch frame relatief vaker gebruikt dan in Vlaamse en Nederlandse kranten.*
- *In Nederlandse kranten worden a) het sterke staat frame en b) het populistisch anti-establishment frame relatief vaker gebruikt dan in Vlaamse en Engelse kranten.*
- *In alle kranten wordt het xenofobisch frame evenveel gebruikt.*
- *a) In Vlaamse en Engelse kranten wordt het modern racistisch frame relatief vaker gebruikt dan het traditioneel racistisch frame en b) in Nederlandse kranten wordt het traditioneel racistisch frame relatief vaker gebruikt.*
- *In alle kranten wordt het populistisch anti-establishment frame vaker gebruikt dan het antidemocratisch frame.*
- *In Vlaamse kranten is het nationalistisch frame a) het meest dominant en b) relatief meer dominant dan in de overige kranten.*
- *In Nederlandse kranten zijn a) het traditioneel racistisch frame, b) het populistisch anti-establishment frame en c) het sterke staat frame 1) het meest dominant en 2) relatief meer dominant dan in de andere kranten.*
- *In Engelse kranten is het modern racistisch frame a) het meest dominant en b) relatief meer dominant dan in de overige kranten.*

- *Vlaamse kranten hanteren relatief vaker uiterst rechtse frames dan Nederlandse kranten.*
- *Nederlandse kranten hanteren a) een minder neutrale benadering en b) een meer positieve benadering jegens Geert Wilders dan Vlaamse en Engelse kranten.*
- *Vlaamse kranten hanteren een minder neutrale benadering jegens Geert Wilders dan Engelse kranten.*

5. Methode

De hoofdvraag zal worden behandeld aan de hand van twee inhoudsanalyses, een automatische en een handmatige. Eerstgenoemde wordt gebruikt om associaties met uiterst rechtse eigenschappen in kaart te brengen en middels de handmatige analyse worden de evaluaties, of beoordelingen, blootgelegd. De keuze voor een automatische analyse is in dit geval voornamelijk gebaseerd op praktische toepasbaarheid. De uiterst rechtse frames kunnen namelijk praktisch goed worden geoperationaliseerd in zoektermen, waarmee verschillen aan het licht kunnen worden gebracht. Echter, om beoordelingen te achterhalen, is een handmatige, meer kwalitatieve opzet mijns inziens beter geschikt, aangezien subjectieve beoordelingen van een journalist in vele (vaak subtiele) vormen kunnen worden aangetroffen die in veel gevallen door een automatische analyse niet worden opgepikt.

5.1. Dataselectie

Ik zal in het onderzoek voor elke regio twee kranten opnemen, een linkse (of progressieve) en een rechtse (of conservatieve) kwaliteitskrant (*quality*). Voor Vlaanderen komt dit neer op *De Morgen* (progressief met een oplage van 70.392 in het eerste kwartaal van 2011) en *De Standaard* (conservatief met een oplage van 106.288 in het eerste kwartaal van 2011) (bron: Centrum voor Informatie over de Media). De Nederlandse kranten die ik gebruik zijn *de Volkskrant* (progressief met een oplage van 269.413 in het vierde kwartaal van 2010) en het *NRC Handelsblad* (conservatief met een oplage van 198.620 in het vierde kwartaal van 2010) (bron: HOI, Instituut voor Media Auditing). Engelse kranten die tegen het licht worden gehouden zijn *The Guardian* (progressief met 1,1 miljoen lezers in december 2011) en *The Times* (conservatief met bijna 1,4 miljoen lezers in december 2011) (bron: National Readership Survey). De artikelen uit Nederlandse en Engelse kranten zijn verkregen via LexisNexis Academic en voor de Vlaamse kranten is gebruik gemaakt van Mediagora. Deze online archieven geven de artikelen weer zoals ze in eerste instantie zijn gepubliceerd, inclusief kwantitatieve data (hoewel niet altijd) zoals grootte en de pagina (of sectie) waarop (of waarin) ze zijn geplaatst. Bij het selecteren van de krantenartikelen heb ik de periode vanaf 22 februari 2006 (en tot 30 november 2011) gekozen omdat Geert Wilders op die datum zijn partij heeft opgericht.

Hoewel ik me bewust ben van deze arbitraire keuze, is de redenering erachter deels praktisch van aard: vooral de Engelse pers bericht voor de genoemde datum namelijk niet of nauwelijks over Geert Wilders.

5.2 Operationalisatie automatische analyse

De zoektermen zijn voornamelijk afkomstig uit een vooronderzoek naar de te analyseren artikelen. Ik heb hierbij gekeken naar omschrijvingen van Geert Wilders die gecategoriseerd kunnen worden onder de door mij geconstrueerde frames, waarbij ik de definities van de uiterst rechtse eigenschappen als uitgangspunt heb genomen. Voor aanvullende termen heb ik gebruik gemaakt van synoniemen en van vertalingen (van Engels naar Nederlands en andersom). Ik heb gekeken naar in totaal ongeveer 5% van de Nederlandse artikelen, 20% van de Vlaamse artikelen en 100% van de Engelse artikelen. Deze percentages slaan terug op alle artikelen waarin Geert Wilders is genoemd, per regio. Het verschil in de percentages valt te verklaren uit het aantal artikelen per land. Voor de Nederlandse kranten geldt $n=6168$, voor de Engelse kranten is $n=236$ en voor Vlaamse kranten is $n=1348$. Ik heb hierbij wel een [handmatige](#) filtering toegepast, met als criteria dubbele artikelen, brieven van lezers (bijvoorbeeld in het forum of in opinie & debat) en artikelen waarin Wilders toch niet in voor blijkt te komen. Ook artikelen uit magazines die bij de kranten horen, zijn eruit gefilterd, evenals verzamelingen van alleen citaten aangezien dat geen volwaardige artikelen zijn. De artikelen die overblijven, bestaan uit zowel korte als lange nieuws- en achtergrondartikelen, interviews, columns en hoofdredactionele commentaren, zonder een direct onderscheid tussen katernen. De berichtgeving over Wilders is immers zeer divers en kan gaan over zijn politieke uitingen in het binnenlandkatern, maar ook bijvoorbeeld over zijn visie op de cultuurbezuinigingen of over zijn film Fitna - in de vorm van een recensie - in het cultuurkatern. Het buiten beschouwing laten hiervan zou de algehele relevantie niet ten goede komen. Wilders hoeft in de artikelen niet per definitie als onderwerp te fungeren. Bijvoorbeeld, een artikel over een terroristische aanslag waarbij Wilders beknopt wordt genoemd als inspiratiebron, kan relevant zijn. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor een artikel van 2.000 woorden, waarin slechts een kleine paragraaf aan Wilders is gewijd. Aan de andere kant, een bericht met perikelen binnen de PVV als onderwerp, waarbij niet Wilders maar zijn partijgenoten worden besproken en hij slechts een keer wordt aangehaald als leider van de partij, hoeft juist niet relevant te zijn. Hij wordt dan alleen genoemd om de partij een gezicht te geven. Aanvullend, wanneer een journalist de PVV associeert met xenofobie, is dit relevant, mits de naam van Wilders daarbij genoemd wordt. Belangrijk voor dit onderscheid is de vraag of Wilders in een bepaalde context of een bepaald discours - direct of indirect gerelateerd aan zijn standpunten en/of handelen - wordt geplaatst binnen een artikel. Een discussie enkel over de haarkleur van de politicus valt zodoende buiten de boot.

In tegenstelling tot de overige kranten, zijn de artikelen van *The Times* en *The Guardian* die op internet zijn gepubliceerd, ook opgenomen in LexisNexis. Ik heb bewust gekozen om deze artikelen te betrekken in het onderzoek omdat de aanzienlijke discrepantie tussen de aantallen artikelen per land anders nog groter zou worden. Overigens is dit niet het enige verschil tussen de Engelse, de Vlaamse en de Nederlandse kranten. De onderzochte kranten leveren namelijk niet allemaal dezelfde typen artikelen aan LexisNexis en Mediagora. Voor Nederlandse en Vlaamse kranten zijn bijvoorbeeld de korte nieuwsberichten op de voorpagina opgenomen in de twee databases (telkens geclusterd in een artikel), terwijl dit niet het geval is voor de Engelse kranten. Bovendien zijn deze artikelen vaak aankondigingen van langere stukken verderop in de krant, die eveneens relevant kunnen zijn voor de analyse. Ik heb zo veel mogelijk geprobeerd om alleen die typen artikelen in de analyse toe te laten die voor elke krant in LexisNexis en Mediagora te vinden zijn en zodoende gelijke condities, of een *'level playing field'* te creëren. Wat resteert is n=3734 voor Nederlandse kranten, n=205 voor Engelse kranten en n=1090 voor Vlaamse kranten. Opvallend is dat Vlaamse kranten in een relatief klein aantal gevallen nieuwsartikelen, achtergrondberichten en ook columns van Nederlandse kranten publiceren. Ik heb besloten om deze artikelen wel mee te nemen in het onderzoek omdat ze de Vlaamse lezer bereiken en vooral de nieuwsselectie van de Vlaamse redacties onthullen. Met het opnemen van deze artikelen in de eigen krant staan de Vlaamse kranten achter de nieuwswaarde ervan, zoals kranten berichten van het ANP publiceren (die eveneens zijn meegenomen in de analyse). Dit kan zodoende betekenen dat een artikel uit *de Volkskrant* ook te vinden is onder *De Standaard*. Voorts wordt de relatief geringe hoeveelheid Engelse artikelen ook gereflecteerd in het aantal Engelse zoektermen, dat lager is dan het aantal Nederlandse zoektermen. Dit is vooral te verklaren uit het feit dat de Nederlandse woordenlijst een resultaat is van vooronderzoek naar zowel Nederlandse als Vlaamse artikelen. In het vooronderzoek zijn in totaliteit dan ook meer Nederlandstalige artikelen onderzocht. Het vertalen van alle Nederlandse termen zou de relevantie niet ten goede komen omdat ik in het vooronderzoek alle Engelse artikelen heb meegenomen en daarmee alle mogelijk termen heb afgedekt.

Om de betrouwbaarheid van de analyse te vergroten, is de *precision* gemeten voor de artikelen per taal. Hiermee wordt gekeken naar de verhouding tussen het aantal relevante en het aantal irrelevante artikelen waarin Geert Wilders genoemd wordt. Met irrelevante artikelen wordt in dit geval bedoeld de artikelen die niet relevant zijn voor de analyse, waarbij bovengenoemde criteria als uitgangspunt gelden. Voor de meting geldt: hoe hoger de *precision*, hoe betrouwbaarder de analyse. In tabel 1 zijn de metingen weergegeven. De getallen kunnen worden opgevat als procenten, waarbij 1.00 gelijk staat aan honderd procent.

Tabel 1: *Precision* kranten per regio

Regio	<i>Pr</i>
Vlaanderen	0,95
Nederland	0,96
Engeland	0,98

Voorts speelt de vraag: welke zoektermen gebruik ik en voor welk frame? In appendix a zijn de criteria opgenomen die ik heb gehanteerd bij het selecteren van alle termen per frame. Vervolgens staan in appendix b de search strings zoals ze zijn gebruikt in het onderzoek.

Om de zoektermen te toetsen op betrouwbaarheid, zijn, tot slot, de *precision* en de *recall* gemeten voor elk frame per taal. Met de *precision* is gekeken naar de verhouding tussen het aantal correcte associaties met Geert Wilders en het aantal incorrecte associaties. Incorrecte associaties zijn in dit geval zoektermen die wel voorkomen maar toch niet aan Wilders worden gekoppeld, of het zijn bijvoorbeeld ontkennende zoektermen: 'Wilders is geen racist'. Met de *recall* zijn de artikelen onderzocht die niet zijn opgenomen in de frames, maar wel opgenomen hadden moeten worden omdat ze toch geschaard kunnen worden onder een of meerdere frames. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer Wilders een racist wordt genoemd, maar dat de term racist in het artikel meer dan vijftien woorden is verwijderd van de naam Wilders. Voor de *recall* geldt hetzelfde als voor de *precision*: hoe hoger, hoe betrouwbaarder de zoektermen. In de tabellen 2 en 3 zijn de *precision* metingen weergegeven en de *recall* metingen staan in de tabellen 4 en 5.

Tabel 2: *Precision* Engelse frames

Frame	<i>Pr</i>
Nationalisme	.87
Modern racisme	.81
Traditioneel racisme	.80
Xenofobie	.85
Antidemocratie	.80
Sterke staat	.64
Populistisch anti-establishment	.95

Tabel 3: *Precision* Nederlandse frames

Frame	<i>Pr</i>
Nationalisme	.90
Modern racisme	.80
Traditioneel racisme	.80
Xenofobie	.95
Antidemocratie	.79
Sterke staat	.90
Populistisch anti-establishment	.86

Tabel 4: *Recall* Engelse frames

Frame	<i>Re</i>
Nationalisme	.59
Modern racisme	.87
Traditioneel racisme	.89
Xenofobie	.85
Antidemocratie	.80
Sterke staat	.89
Populistisch anti-establishment	.71

Tabel 5: *Recall* Engelse frames

Frame	<i>Re</i>
Nationalisme	.86
Modern racisme	.94
Traditioneel racisme	.76
Xenofobie	.90
Antidemocratie	.85
Sterke staat	.90
Populistisch anti-establishment	.86

5.3 Operationalisatie handmatige analyse

Om de resultaten van de automatische analyse aan te vullen en om inhoudelijk meer inzicht te krijgen in welke context de kranten Geert Wilders plaatsen, maak ik gebruik van een handmatige analyse die zal bestaan uit een steekproef. Een voordeel van dit type analyse is dat beter rekening gehouden kan worden met de nuance in artikelen. De automatische variant herkent immers geen sarcasme of cynisme en woorden met een dubbele lading worden ook niet altijd op een juiste manier in de frames ingedeeld. Met een handmatige analyse is de onderzoeker daarnaast beter in staat om indirecte associaties op te pikken.

De focus van de handmatige analyse is gericht op de beoordeling van Wilders door de journalist, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen positieve, negatieve en neutrale beoordelingen. De data waarop de steekproef wordt toegepast, bestaan uit alle artikelen, dus zowel de artikelen waarin een frame is geconstateerd als artikelen die geen frame bevatten. Immers, het meenemen van alleen de geframede artikelen zou een vertekend beeld opleveren, aangezien de bijbehorende search strings al bestaan uit subjectieve termen van de journalist. Belangrijk aandachtspunt bij een steekproef gebaseerd op deze twee categorieën is dat de kans groter is dat een geframed artikel uit de Engelse pers wordt aangetroffen dan uit de Vlaamse en de Nederlandse pers, aangezien de Engelse artikelen over de hele linie meer frames bevatten. Desondanks is het onwenselijk om hier maatregelen tegen te treffen, omdat dit nu eenmaal de afspiegeling is van de Engelse pers zoals ik die heb onderzocht. Door bijvoorbeeld deze scheve verhoudingen gelijk te trekken in de steekproef, zou ik de data manipuleren.

Voorts, om consistent te kunnen coderen, is het van belang om van te voren vast te stellen waar precies op gelet moet worden: wat versta ik onder beoordelingen?

Beoordelingen kunnen concreet verschillende vormen aannemen en een voordeel van de handmatige analyse is dat met alle vormen rekening gehouden kan worden. De journalist kan zelf zijn of haar mening geven over Wilders, op een directe manier middels bijvoorbeeld bijvoeglijke naamwoorden, of meer indirect met bijvoorbeeld negatieve opsommingen, suggesties of onderwerpkeuzen. Daarnaast kan hij of zij Wilders zowel direct als indirect associëren met een andere entiteit: dat kan een persoon zijn, een partij/beweging of een bepaalde gebeurtenis. Voorwaarde voor de relevantie is wel dat de journalist deze andere entiteit beoordeelt.

Beoordelingen over Wilders kunnen naast indirect ook subtiel zijn, bijvoorbeeld als alleen aan de toon of een eventuele strekking van de journalist de beoordeling kan worden achterhaald, of als de journalist de keuze maakt om een beoordelend citaat van een derde partij te gebruiken.

Een nuanceverschil met de automatische analyse is dat ik bij de handmatige analyse wel de standpunten van Wilders zelf betrek: beoordelingen van de journalist over zijn visie of zijn beleidsplannen worden zodoende meegenomen. Waar in de automatische analyse de berichtgeving over enkel zijn standpunten als niet relevant werd beschouwd, geldt dat dit voor de handmatige analyse des te meer relevant is. Namelijk, wanneer een journalist droog de feiten noteert, dan valt dat onder neutrale beoordeling. Als een journalist, in eigen woorden of in de woorden van derden, bijvoorbeeld schrijft dat een uitspraak van Wilders in werkelijkheid niet klopt, impliceert hij of zij daarmee dat hij liegt, wat ik in dit onderzoek als een kenmerk van een negatieve beoordeling beschouw. Een ander voorbeeld: wanneer Wilders in hetzelfde artikel wordt genoemd als vijand van de samenleving, maar wel steun krijgt omdat hij geen toegang kreeg tot Engeland, dan wordt het artikel gecodeerd als neutraal, mits geen andere beoordelende uitspraken worden gedaan. Het een heft het ander op in dit geval. Om het soms vage onderscheid te kunnen maken tussen het simpelweg weergeven van de standpunten van Wilders en de beoordeling van de journalist van die standpunten, geldt wederom het partijprogramma van Wilders als uitgangspunt.

Voorts wordt meegewogen of de journalist hoor en wederhoor toepast, als Wilders een partij is in, of onderwerp is van de discussie. Krijgt hij evenveel ruimte om zijn argumenten te presenteren als de andere partij? Als in een artikel - over het besluit van het Openbaar Ministerie om de aanklacht tegen Geert Wilders uit te breiden - vier partijen worden aangehaald die het met dat besluit eens zijn, tegenover een partij (de advocaat van Wilders) die het er niet mee eens is, beschouw ik het artikel als overwegend negatief. Voor het tegenovergestelde geldt hetzelfde. Wanneer in een artikel waarin een bepaalde discussie is opgenomen, (vrijwel) alleen het woord van Wilders is opgeschreven, kan het bericht als positief gecodeerd worden. Dit hangt verder af van eventueel negatief beoordelende uitspraken van de journalist of van derden, van het onderwerp, van een eventuele dubbele laag en bijvoorbeeld van de titel van het artikel. Belangrijke aanvulling wat betreft hoor en wederhoor is dat

journalisten vaak melden dat Wilders 'niet bereikbaar voor commentaar' was, hoewel in meer recente artikelen vaak zijn commentaar via twitter wordt weergegeven. Tot slot worden beoordelende uitspraken in de kop, de lead of het slot zwaarder meegewogen dan uitspraken in de body van een artikel. Concreet, wanneer een journalist in de titel een negatieve beoordeling plaatst, en verder in de tekst een vergelijkbare, maar positieve beoordeling, dan wordt het artikel als negatief gecodeerd.

Een ander verschil met de automatische analyse is dat in de handmatige analyse wel beoordelingen over de persoon van Wilders worden meegewogen. Hieronder versta ik zijn persoonlijke achtergrond, karaktereigenschappen en uiterlijke kenmerken. Negatieve opmerkingen over bijvoorbeeld zijn haarkleur zijn zo zodoende relevant.

Een artikel wordt slechts gecodeerd op een overwegende beoordeling. Ik ben van mening dat deze methode beter geschikt is om de framing van Wilders in een bredere context te plaatsen en zich zodoende beter leent voor het toetsen van de hypothesen. Wanneer ik zou kijken naar evaluatieve verschillen tussen frames onderling, zou het mogelijkwijs meer relevante resultaten opleveren als beoordelingen per paragraaf of per zin worden onderzocht (Ruigrok & Van Atteveldt 2007: 77). Een hulpmiddel dat gebruikt wordt, zijn de zoektermen zoals ik die in mijn automatische analyse heb geformuleerd. Daarnaast heb ik vooronderzoek toegepast op een klein deel van de artikelen om verschillen te achterhalen in typen beoordelingen door journalisten.

Als een journalist in hetzelfde artikel meerdere keren negatief zijn mening uit over Wilders, dan resulteert dat in 1x negatief. Echter, wanneer Wilders in een bericht zowel positief als negatief wordt benaderd, is het van belang om naar de balans te kijken: indien die niet overwegend negatief dan wel positief is, wordt het artikel gecodeerd als neutraal. Het nadeel hiervan is dat een vertekend beeld kan ontstaan indien een artikel met een licht negatieve beoordeling hetzelfde gecodeerd wordt als een artikel met meerdere negatieve statements. Ik ben me dan ook bewust van andere benaderingen om beoordelingen te achterhalen. Desondanks, is het, in mijn optiek in dit geval de beste manier om verschillen tussen regio's te onderzoeken. Doorslaggevend hiervoor is dat, zoals eerder gesteld, de Engelse pers Geert Wilders op een andere manier benadert dan de Nederlandse en ook de Vlaamse pers. Omdat de politicus minder bekendheid geniet in Engeland, heeft de pers gemiddeld meer woorden nodig om hem te omschrijven, wat op zichzelf ook weer kan leiden tot een vertekend beeld. Om zoveel mogelijk te zorgen voor een *'level playing field'* heb ik daarom gekozen om niet elke term of omschrijving van Wilders cumulatief mee te nemen in de analyse, maar om te kijken naar de balans in een artikel.

Een bestaande manier om beoordelingen in artikelen te achterhalen is de *Network of Evaluative Text*, oftewel de *NET*-methode (Van Cuilenborg et al. 1986). Hoewel ik mijn inspiratie heb gehaald uit onder andere deze methode om mijn eigen vragenlijst te ontwikkelen, heb ik bewust gekozen om het niet in mijn onderzoek te gebruiken. Waar de *NET*-methode namelijk voor een groot deel gericht is op relaties en associaties tussen objecten en actoren onderling, beperk ik me tot beoordelingen van de journalist zelf en beoordelingen van anderen die de journalist kiest weer te geven. Bovendien is de *NET*-methode vooral geschikt om in individuele associaties en relaties op zinsniveau te onderzoeken, terwijl ik - zoals gezegd - juist geïnteresseerd ben in een overkoepelende beoordeling per artikel. Een voorbeeld van mijn aanpak: wanneer een journalist in de opening van een artikel beschrijft hoe Anders Breivik is geïnspireerd door een lijst van nationalistische, islamofobe en paranoïde websites en politieke partijen en vervolgens pas vlak voor het slot zeer beknopt de link legt met Wilders als onderdeel daarvan, codeer ik het artikel als negatief, gezien de subjectieve uitspraken. Deze meer globale methode van analyseren op artikelniveau is mijns inziens goed toepasbaar in dit onderzoek omdat in veel artikelen Wilders op deze manier, vaak zijdelings of illustratief, wordt weergegeven. Op deze manier is het toch mogelijk om zinvolle conclusies te trekken over eventuele beoordelende uitspraken.

Kortom, de elementen die gebruikt worden bij het coderen van beoordelingen, zijn: directe en indirecte associaties met andere entiteiten, citaten van derden en uitspraken over de persoon en de standpunten van Geert Wilders, waarbij van belang zijn: subjectieve termen, opsommingen, suggesties, onderwerpkeuzen, hoor en wederhoor, de toon, de teneur en eventuele strekking van de journalist. Wanneer toegepast, resulteren de wegingen van deze elementen in een bepaalde balans per artikel, waaruit vervolgens de conclusie wordt getrokken of het artikel een negatieve, positieve of neutrale beoordeling ten opzichte van Geert Wilders bevat. Om deze punten te operationaliseren, heb ik ze in een vragenlijst gevat (zie appendix c).

Voor het coderen zullen eerst de steekproefdata moeten worden vastgesteld. De analyse bestaat uit een gestratificeerde steekproef met de drie regio's als verschillende groepen. Hiervoor wordt zoals gezegd dezelfde dataset gebruikt als bij de automatische analyse, met n=205 voor de Engelse kranten, n=1090 voor de Vlaamse kranten en n=3733 voor de Nederlandse kranten. Met MS Excel zijn per regio alle artikelen gerandomiseerd. Uiteindelijk zijn, door mijzelf, 133 Nederlandse artikelen, 123 Vlaamse artikelen en 83 Engelse artikelen gecodeerd. De keuze om alleen te coderen, is praktisch van aard en is vooral te verklaren uit beperkte mogelijkheden.

6. Resultaten

6.1 Automatische analyse: uiterst rechtse eigenschappen

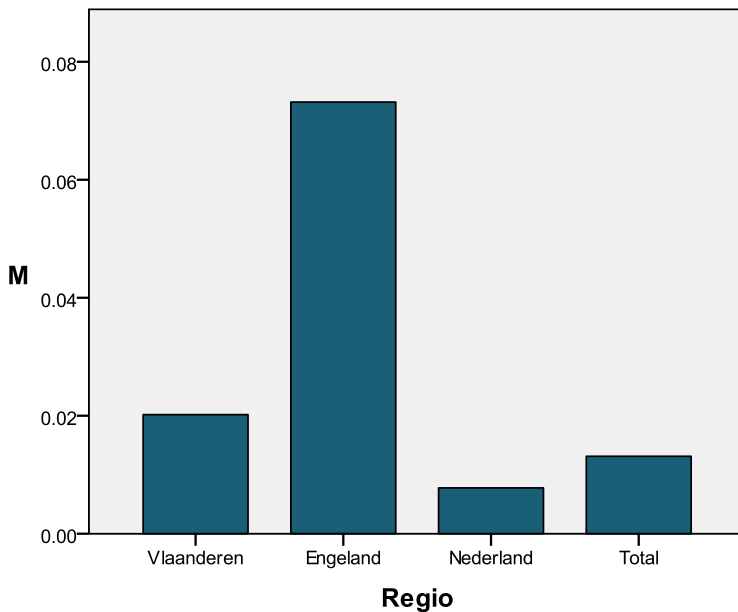
Hypothesen: *Nationalisme in Vlaanderen*

De eerste hypothese die zal worden getest is: *In Vlaamse kranten wordt het nationalistisch frame relatief vaker gebruikt dan in Engelse en Nederlandse kranten.*

Tabel 6: Nationalistisch frame

Regio	M	(SD)
Vlaanderen	.02	(.15)
Engeland	.07	(.26)
Nederland	.01	(.09)
Totaal	.01	(.12)

Aan de hand van een automatische analyse is gekeken naar hoe de gemiddelden zich tot elkaar verhouden. Een gemiddelde houdt in dit geval in het aantal keer dat het frame gemiddeld per artikel voorkomt. In tabel 6 is te zien dat het gemiddelde van het nationalistisch frame in Engelse kranten beduidend meer voorkomt dan in zowel de Vlaamse als de Nederlandse kranten, die ten opzichte van elkaar minder verschillen. Om dit verschil beter te illustreren, zijn in figuur 1 dezelfde gemiddelden zichtbaar gemaakt. Ik betrek overigens eveneens de totalen erbij zodat duidelijk is dat de Nederlandse en in mindere mate de Vlaamse artikelen verreweg in de meerderheid zijn. De standaarddeviaties zijn overigens een indicatie van het feit dat er geen sprake is van een normaalverdeling. Hoge Kurtosis en Skewness waarden bevestigen dit (voor dit frame en voor alle andere frames, zowel voor het totaal als per regio). Omdat de meerderheid van de artikelen niet een frame bevat, zijn artikelen waarin wel een frame is geconstateerd, sterk afwijkend van het gemiddelde. Een artikel waarin bijvoorbeeld het nationalistisch frame een keer voorkomt, ligt immers veel verder van het gemiddelde (.98) dan een artikel met een nulwaarde (.02).

Figuur 1: Nationalistisch frame

Voorafgaand aan verdere analyse, moet al worden geconstateerd dat de hypothese hiermee in ieder geval voor de helft verworpen is, aangezien het frame niet in de Vlaamse, maar in de Engelse kranten het meest wordt gebruikt. Een *One-Way ANOVA* wijst uit dat het verschil tussen de drie kranten significant is ($F(2,5026) = 31.33, p < .001$). Vanwege de genoemde zeer ongelijke varianties, is een *Games-Howell post-hoc* test uitgevoerd om de onderlinge verschillen te toetsen. Zoals verwacht blijkt hieruit dat de Engelse kranten significant vaker het nationalistisch frame gebruiken dan zowel de Vlaamse ($p < .05$) als de Nederlandse kranten ($p < .01$). Minder maar nog steeds significant is het verschil tussen de Vlaamse en de Nederlandse kranten ($p < .05$). Dit betekent dat de Vlaamse kranten inderdaad vaker het nationalistisch frame hanteren dan hun Nederlandse collega's. De hypothese is zodoende deels verworpen en deels aangenomen. De *F*-scores voor deze en de overige frames zijn terug te vinden in appendix d. In onderstaand kader is, middels een aantal illustraties, inhoudelijk gekeken naar hoe het nationalistisch frame in de drie regio's tot uiting komt.

In Vlaamse kranten met het nationalistisch frame wordt Geert Wilders vaak geplaatst in de eigen nationale context. De achtergrond en de successen van politici als Filip Dewinter, Jean-Marie Dedecker of Bart de Wever - ook nationalistisch in de perceptie van de journalist - worden dan verklaard aan de hand van het voorbeeld van Wilders, of andersom. In een artikel (zonder titel) in *De Morgen* (16 oktober 2010) over Bart de Wever, leider van de Nieuw-Vlaamse Alliantie, wordt Geert Wilders genoemd om de visie van De Wever te illustreren: '[...] Hij [De Wever] trekt de kaart van de identiteit. De Wever mag dan al beweren dat het bij hem in de eerste plaats om efficiënt bestuur gaat, uiteindelijk is hij vooral de verdediger van de Vlaams-nationalistische belangen. Maar u zal mij

nooit horen zeggen dat De Wever een soort zwarthemd is. **Hij is in vele opzichten anders dan Geert Wilders of wijlen Jörg Haider.** Xenofob is hij totaal niet.' De auteur koppelt Wilders in het artikel indirect aan de term 'etnisch nationalisme' om het verschil met De Wever aan te geven.

In Engelse artikelen is eenzelfde patroon aanwezig, maar daarin wordt Wilders vaker geplaatst in de context van trends in vooral de Europese politiek. Voor de duidelijkheid: met Europa wordt dan bedoeld continentaal Europa, zonder Engeland. Hij wordt in sommige gevallen gezien als het (of een van de) gezicht(en) van onder andere nationalistische ontwikkelingen in Europa, zoals in het artikel 'Rich pickings for politicians ready to offer up scapegoats' (*The Times*, 24 april 2010): 'The far Right is notching up astonishing ballot box victories across Europe. The financial crisis has created a sense of victimhood and a need, it seems, for parties that use nationalist rhetoric to criticise globalisation - and which are prepared to offer up scapegoats. [...] **From Geert Wilders in the Netherlands to Umberto Bossi in northern Italy;** from Hungary's Viktor Orban to Jean-Marie Le Pen's National Front in France, strong personalities are coming forward to exploit the mood. Overwhelmingly, they are concerned with the politics of fear; fear of the outsider.' Helder te zien is hoe Wilders in een rijtje wordt geplaatst met andere politici in Europa die eveneens gezien worden als nationalistisch.

In de Nederlandse artikelen met het nationalistisch frame is een vergelijkbaar patroon te zien als in de Engelse artikelen: Wilders wordt vaak geplaatst in de context van Europese nationalistische ontwikkelingen waarbij journalisten hem eveneens regelmatig in een adem noemen met nationalistische bewegingen en politici in andere landen. Een voorbeeld is het artikel 'Nationalisme zal in Europa winnen' (*de Volkskrant*, 19 mei 2009), over de Franse partij het Front National (FN): 'Marine LePen, voornaamste kandidaat voor de opvolging van haar vader Jean-Marie als partijleider, informeert hoe Geert Wilders ervoor staat in de peilingen. **'Winst voor de nationalisten, dat wordt de grootste verrassing van deze Europese verkiezingen.'**' De binnenlandse politiek speelt opvallend genoeg nauwelijks een rol in de Nederlandse berichtgeving.

Modern racisme in Engeland

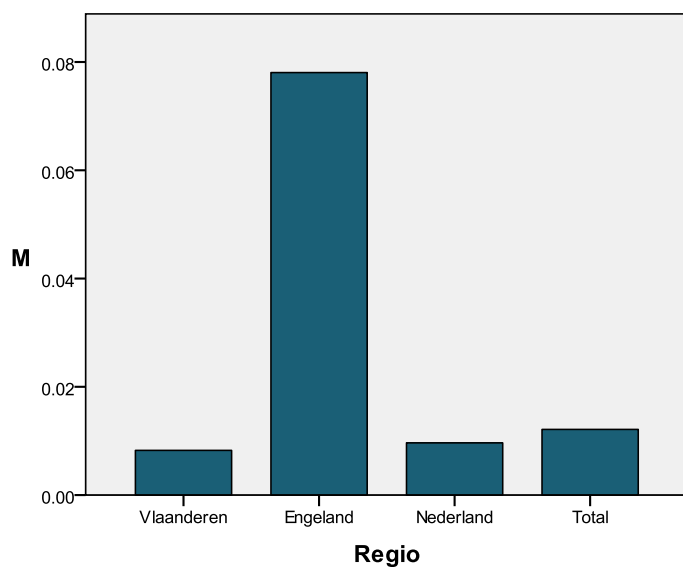
De tweede hypothese luidt: *In Engelse kranten wordt het modern racistisch frame relatief vaker gebruikt dan in Vlaamse en in Nederlandse kranten.*

In tabel 7 en vooral ook in figuur 2 is wederom zichtbaar dat de Engelse kranten een veel hoger gemiddelde scoren dan de Nederlandse en de Vlaamse kranten. Ditmaal is echter ook te zien dat het verschil tussen de Vlaamse en de Nederlandse artikelen minimaal is. De tabel, waarin afgeronde

getallen verwerkt zijn, geeft zelfs gelijke waarden aan en alleen in de grafiek valt een kleine discrepantie te detecteren, waarbij het Nederlands gemiddelde iets hoger is.

Tabel 7: Modern racistisch frame

Regio	M	(SD)
Vlaanderen	.01	(.10)
Engeland	.08	(.32)
Nederland	.01	(.11)
Totaal	.01	(.13)

Figuur 2: Modern racistisch frame

Een *One-Way ANOVA* resulteert wederom in significante verschillen tussen de drie regio's ($F(2,5026) = 30.23, p < .001$). Uit een *Games-Howell post-hoc* test blijkt vervolgens dat onderling niet alle verschillen significant zijn. De Engelse kranten ten opzichte van zowel hun Vlaamse ($p < .01$) als hun Nederlandse ($p < .01$) tegenpolen zijn dat wel, maar het verschil tussen Vlaanderen en Nederland is verre van significant. Dit laatste telt echter niet mee voor de hypothese. De conclusie is dan ook dat de hypothese volledig aangenomen kan worden. Gebleken is namelijk dat de Engelse kranten het modern racistisch frame vaker hanteren dan zowel de Vlaamse als de Nederlandse kranten. De verschillen tussen de Nederlandse en de Vlaamse nieuwsbladen zijn verwaarloosbaar. Voor inhoudelijke berichtgeving met het modern racistisch frame, zie onderstaand kader.

Wanneer inhoudelijk naar de berichtgeving wordt gekeken, vallen enkele verschillen en overeenkomsten op. De focus van de Engelse artikelen waarin het modern racistisch frame is aangetroffen, ligt hoofdzakelijk op de nationale en de Europese context. Wilders en zijn

verkiezingsuccessen dienen als illustratie voor uiterst rechtse trends in Europese politiek, zoals in het artikel 'European backlash: Economic gloom fuels far-right growth' (*The Guardian*, 18 oktober 2010), waarin Wilders wordt geplaatst in een 'zeitgeist' van antitolerantie in Europa: 'Last week in the Netherlands, a right-wing minority government took office pledging to curb immigration, restrict Islamic headgear, and deport immigrants with criminal records. **The coalition depends for its survival on the parliamentary support of anti-immigrant firebrand Geert Wilders.**' Ook in artikelen die in eerste instantie als onderwerp verkiezingen of achtergronden in Nederland bevatten, maakt de journalist de koppeling met de Europese politieke realiteit, bijvoorbeeld in het artikel 'The Netherlands: The new face of tolerance' (*The Guardian*, 8 oktober 2010). De journalist beschrijft in eerste instantie de anti-immigratiepolitiek van Wilders in termen als 'loathsome menu' van 'mass deportations of Muslims' en eindigt met: 'As the philosopher Slavoj Zizek wrote in the Guardian this week, **he [Wilders] is part of a European trend in which centrism is being challenged by populist neofascism.** What happens in the Netherlands in the coming months deserves a wider audience.'

In de Vlaamse artikelen met het modern racistisch frame is geen duidelijk patroon te ontdekken. Alleen de anti-islampolitiek van Geert Wilders is een overkoepelend thema. Andere artikelen betreffen een vergelijking tussen de PVV en het Vlaams Belang en wederom het plaatsen van Geert Wilders in een Europese context, zoals in het artikel 'Nederland leert in Scandinavië' (*De Standaard*, 31 maart 2008): '**Deense cartoons pasten in 'cultuurstrijd'**. De Nederlandse houding tegenover de anti-islamfilm van Geert Wilders is geïnspireerd op de ervaringen van Zweden en Denemarken.' In dit geval betreft het niet de context van uiterst rechts in Europa, maar de verschillende reacties van regeringen op de 'mondiale heisa' onder andere als gevolg van de Deense cartoons en van de film *Fitna* van Wilders. Deze Europese context speelt echter een minder prominente rol in de Vlaamse dan in de Engelse artikelen.

De Nederlandse pers besteedt eveneens aandacht aan *Fitna* maar gebruikt het modern racistisch frame hoofdzakelijk om binnenlandse debatten en politiek in het algemeen te verslaan. De journalist in het artikel 'Dierenpartij maakt zich over mensen geen zorgen' (*NRC Handelsblad*, 26 januari 2007), gebruikt bijvoorbeeld een citaat van toenmalig Groenlinks-kamerlid Kees Vendrik om de PVV te omschrijven: 'De Partij voor de Vrijheid is "van een ander slag", zegt Vendrik. "**Hun unique selling point is het bashen van alles dat naar buitenlanders of islam ruikt.**" Ik vind dat afschuwelijk.'" Overkoepelend speelt, net als in de Vlaamse berichten, ook in de Nederlandse artikelen met het modern racistisch frame de anti-islam politiek van Wilders een voorname rol.

Populistisch Anti-Establishment en Sterke Staat in Nederland

Voor de derde hypothesen wordt gekeken naar de verschillen op basis van het sterke staat frame: *In Nederlandse kranten worden a) het sterke staat frame en b) het populistisch anti-establishment frame relatief vaker gebruikt dan in Vlaamse en Engelse kranten.*

Tabel 8: Sterke Staat frame

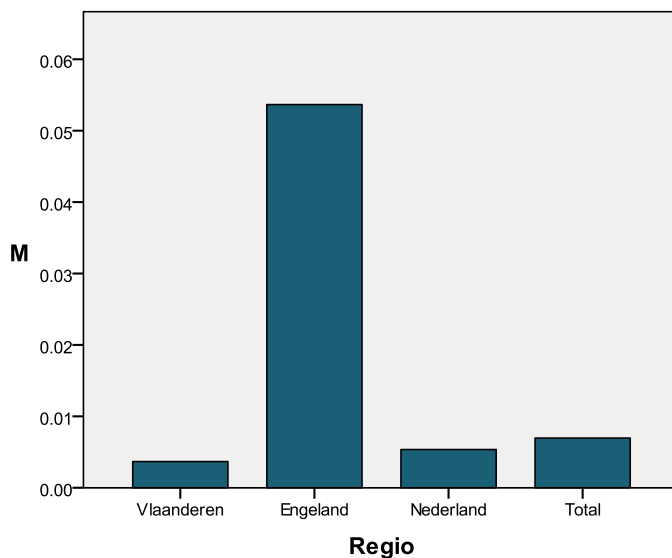
Regio	M	(SD)
Vlaanderen	.00	(.07)
Engeland	.05	(.33)
Nederland	.01	(.09)
Totaal	.01	(.12)

Tabel 9: Populistisch Anti-Establishment frame

Regio	M	(SD)
Vlaanderen	.27	(.67)
Engeland	.31	(.66)
Nederland	.09	(.42)
Totaal	.14	(.50)

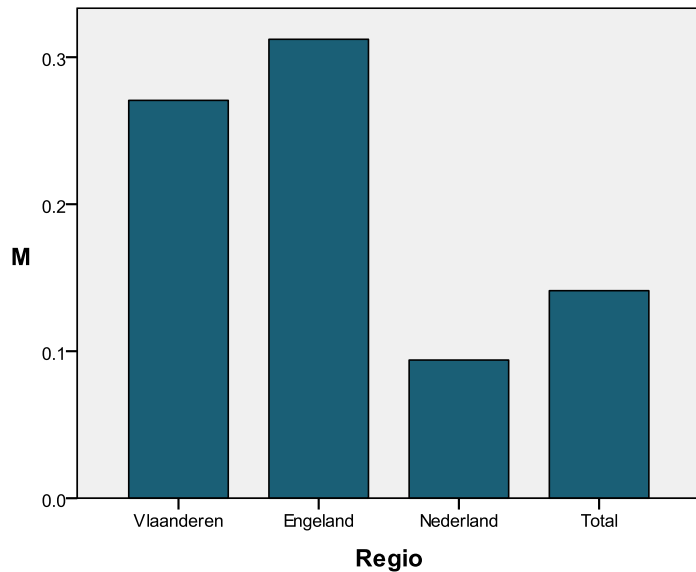
De Engelse gemiddelden, zoals te zien in de tabellen 8 en 9 en de figuren 3 en 4, zijn opnieuw de grote uitschieters in het geheel en zijn vele malen hoger dan zowel de Nederlandse als de Vlaamse gemiddelden. Alleen voor het populistisch anti-establishment frame ligt het Vlaamse gemiddelde relatief dicht bij het Engelse. Ter contrast, de Vlaamse kranten lijken het sterke staat frame nauwelijks te hanteren, met een gemiddelde van ruim onder de .01 per artikel en de Nederlandse dagbladen zitten hier maar net boven. Dit betekent dat hypothese a) in ieder geval voor een deel verworpen moet worden, aangezien het Nederlandse gemiddelde lager is dan het Engelse.

Hypothese b) kan bij voorbaat al volledig worden verworpen aangezien het Nederlandse gemiddelde het laagste is van de drie regio's.

Figuur 3: Sterke staat frame

Figuur 4: Populistisch Anti-Establishment frame

De vraag of de verschillen voor hypothese a) significant zijn, kan positief beantwoord worden middels een *One-Way ANOVA* ($F(2,5026) = 19.53, p < .001$). Echter, een *Games-Howell post-hoc* toets toont aan dat het verschil tussen de Nederlandse en de Vlaamse artikelen niet significant blijkt te zijn. Hoewel irrelevant zijn de Engelse discrepanties ten opzichte van Nederland en Vlaanderen vreemd genoeg eveneens (net) insignificant. Resumerend: hoewel de Nederlandse kranten wat betreft het sterke staat frame een, weliswaar onbeduidend, hoger gemiddelde bevatten dan de Vlaamse kranten, is de kans te groot dat dit verschil op toeval is gebaseerd. Zodoende is het niet mogelijk om generalisaties te maken, waardoor ook hypothese a) volledig wordt verworpen. Hoe het sterke staat frame en het populistisch anti-establishment frame gebruikt worden in de berichtgeving, is te zien in onderstaand kader.

In de Nederlandse kranten wordt het sterke staat frame in sommige gevallen gehanteerd om de 'oorlogsretoriek' van Wilders te koppelen aan het gedachtegoed van Breivik ('Wilders' reactie is voer voor debat', *NRC Handelsblad*, 27 juli 2011). Daarnaast hebben Nederlandse journalisten aandacht voor de politieke successen van Geert Wilders in eigen land, waarbij termen als 'stormram' ('Geert Wilders wil dolgraag regeren – met een stormram', *NRC Handelsblad*, 11 juni 2010) en 'knokploeg' ('Een kleine knokploeg namens miljoenen', *NRC Handelsblad*, 2 juni 2009) gebruikt worden.

De Engelse kranten hanteren het sterke staat frame in combinatie met de rol van Wilders in de Nederlandse politiek en dan vooral met betrekking tot strenge maatregelen vanuit het kabinet, zoals te zien in het artikel 'Dutch far-right party wins pledge on burqa ban' (*Guardian Unlimited*, 1 oktober 2010): 'Geert Wilders, the maverick Dutch anti-Islam campaigner, has emerged triumphant as the linchpin of a new rightwing minority government pledged to banning the burqa in the

Netherlands, **cracking down on immigration**, strengthening the police and slashing public spending.'

Hetzelfde is terug te zien in de Vlaamse artikelen ('Het ondenkbare kabinet', *De Standaard*, 9 oktober 2010), maar overheersend hierin is de associatie met de Noorse verdachte van terrorisme Anders Breivik: '**Anders Breivik heeft oorlogstaal van Wilders en co. doorgedacht**' (*De Morgen*, 6 augustus 2011), net als in de Nederlandse artikelen.

Wat het populistisch anti-establishment frame betreft, zijn in de Vlaamse en de Nederlandse berichtgeving weinig patronen te ontdekken. De onderwerpen in deze artikelen zijn heel divers en variëren van buitenlandse tot binnenlandse politiek en van discussies over zijn standpunten tot diepgaande beschouwingen over zijn persoon. Een verschil tussen de kranten in de twee regio's is dat de Vlaamse kranten vaak een lijn leggen naar de eigen nationale context om Wilders te omschrijven. Zo vergelijken ze hem regelmatig met Vlaamse politici op basis van het populistische anti-establishment frame, bijvoorbeeld in 'Solopoliticus' (*De Morgen*, 4 januari 2007): '**Toch doet de 'brulboei van de Noordzee' er goed aan zich niet blind te staren op die Nederlandse succesverhalen.** Fortuyn en meer nog Wilders konden succes boeken omdat ze op de rechts-populistische en xenofobe flank geen concurrentie hebben. In Vlaanderen ziet het politieke landschap er zoals bekend toch een beetje anders uit.'

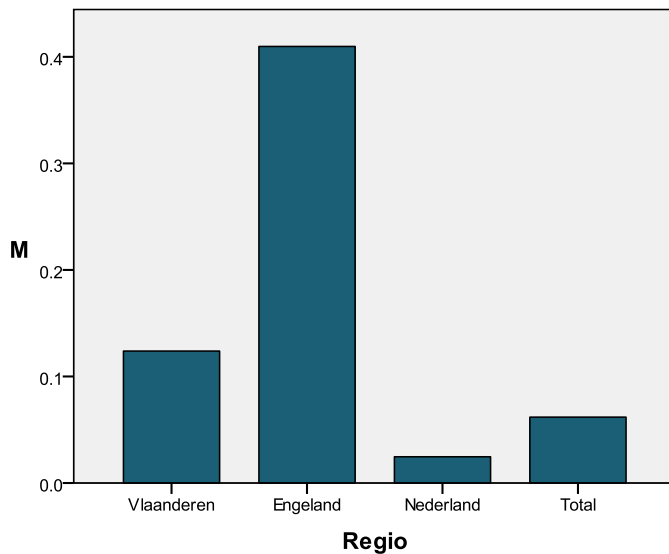
Het populistisch anti-establishment frame is in de Engelse artikelen vaak terug te vinden in artikelen over Nederlandse verkiezingen, achtergronden en profielen van Wilders. Een patroon hierbij is dat Wilders in de meeste gevallen wederom in bredere Europese politieke trends wordt geplaatst. Dit is soms al te zien in de koppen en leaders van de artikelen: 'New face of the far right in Europe' (leader, 'The Blond bombshell blows in, looking for a fight', *The Times*, 3 maart 2010) en 'Right-wingers raise EU fears after Wilders gains in polls' (*The Times*, 6 juni 2009). Wilders dient zodoende als illustratie voor ontwikkelingen in Europese samenlevingen. Bijvoorbeeld, in het artikel 'Greece's crisis, Europe's nemesis' (*Guardian Unlimited*, 28 juni 2011) wordt de strijd van onder andere Wilders tegen de euro aangehaald: 'Far right forces in the Netherlands, Finland, France and beyond are rising. These parties, like the True Finns and Geert Wilders's Party for Freedom, **are already exploiting popular anger at the euro's turmoil**'.

Xenofobie

De vierde hypothese is niet op verschillen maar op overeenkomsten gebaseerd. De variabele is in dit geval het xenofobisch frame: *In alle kranten wordt het xenofobisch frame evenveel gebruikt.* Het patroon van een relatief hoog Engelse gemiddelde doet zich ook nu weer voor, zoals te zien is in tabel 10 en figuur 5, maar opvallend is dat dit keer de Nederlandse en de Vlaamse gemiddelden eveneens ver uit elkaar liggen, in tegenstelling tot bij de eerdere hypothesen.

Tabel 10: Xenofobisch frame

Regio	M	(SD)
Vlaanderen	.12	(.45)
Engeland	.41	(.77)
Nederland	.02	(.18)
Totaal	.06	(.31)

Figuur 5: Xenofobisch frame

Ook voor het xenofobisch frame is de variatie significant, zoals een *One-Way ANOVA* uitwijst ($F(2,5026) = 189.33, p < .001$). Dit geldt voor alle onderlinge verschillen, aangezien een *Games-Howell post-hoc* test voor alle mogelijke discrepanties tussen Nederland, Vlaanderen en Engeland significante resultaten weergeeft ($p < .001$). Uit de analyse blijkt dat de benadering van Geert Wilders in xenofobische termen sterk verschilt in de onderzochte regio's, met Nederland aan het ene uiterste en Engeland aan het andere. De hypothese kan hiermee volledig worden verworpen. Voor inhoudelijke berichtgeving met het xenofobisch frame, zie onderstaand kader.

Inhoudelijk plaatsen Engelse journalisten Geert Wilders vooral in een islamofobisch discours, dat verder kan worden gekenmerkt door een vijandig beeld jegens immigranten, voornamelijk moslims. Wilders wordt op basis hiervan in sommige gevallen geassocieerd met de UK Independence Party. Meer overkoepelend is ook in de Engelse artikelen met het xenofobisch frame een patroon te ontdekken waarin de vermeende islamofobie van Geert Wilders in een breder Europees perspectief wordt geplaatst, waarin het beeld opdoemt van Wilders als gezicht van een Europese tendens naar antitolerantie en meer algemeen naar uiterst rechts. Zo ook in het artikel 'Islam and minarets shake

the happy World of Heidi' (*The Times*, 20 oktober 2011): **'The model for the right-wing revival is the Netherlands' populist Geert Wilders**, who has helped Europe's old fashioned anti-Semites shift to an apparently more socially acceptable Islamophobia.'

Deze Europese context is echter nauwelijks aanwezig in de artikelen in de andere twee regio's. Het patroon van Wilders als zijnde islamofob en antimoslim is wel door te trekken naar de Nederlandse en Vlaamse artikelen. De journalisten refereren hierbij dan vaak aan een ongenoegen onder de bevolking, die Wilders zou verwoorden en stimuleren. In de Vlaamse pers spelen daarnaast, net als bij de andere frames, in sommige gevallen vergelijkingen tussen de Nederlandse en de Vlaamse politieke situaties een rol, bijvoorbeeld in het artikel 'Dan liever worstelen met Geert Wilders' (*De Morgen*, 4 maart 2011): 'Ik denk dat als de Belgische politieke elite eerder iets had gedaan met die Vlaamse boosheid, de problemen nu niet zo groot waren geweest. **'Belgische toestanden' staan in Nederland voor verlamming.** In de regering blijkt het zaken doen met Wilders een worsteling, vooral dan voor het CDA. Maar persoonlijk worstel ik liever dan dat ik staar als een konijn naar een lichtbak.' Deze boosheid is dan hoofdzakelijk gericht tegen de islam, zo blijkt onder meer uit de term 'islamhater', die de journalist gebruikt om Wilders te karakteriseren. In enkele Nederlandse artikelen zijn wetenschappelijke bronnen gebruikt onder andere om vermeende islamofobische kenmerken van zijn standpunten te bevestigen en deze soms als gevaarlijk te bestempelen, zoals in het artikel 'Van bang naar nog banger' (*de Volkskrant*, 31 oktober 2009): 'Wilders **wakkert** islamofobie onder het volk **aan**, constateert **ook** de Anne Frank Stichting in de laatste Monitor Racisme & Extremisme [...] Een nieuw rapport van IVA, beleidsonderzoek en -advies, en het CTC (een trendanalyse over radicalisering) **gaat nog een stapje verder.** Daarin wordt gesteld dat Wilders met zijn islamofobie en systeemhaat - hij mobiliseert ook anti-establishment gevoelens - de sociale cohesie en democratie in dit land ondermijnt. **Ergo: hij brengt de staatsveiligheid in gevaar.**' Ik heb enkele termen dikgedrukt om de eigen invulling van de journalist te benadrukken.

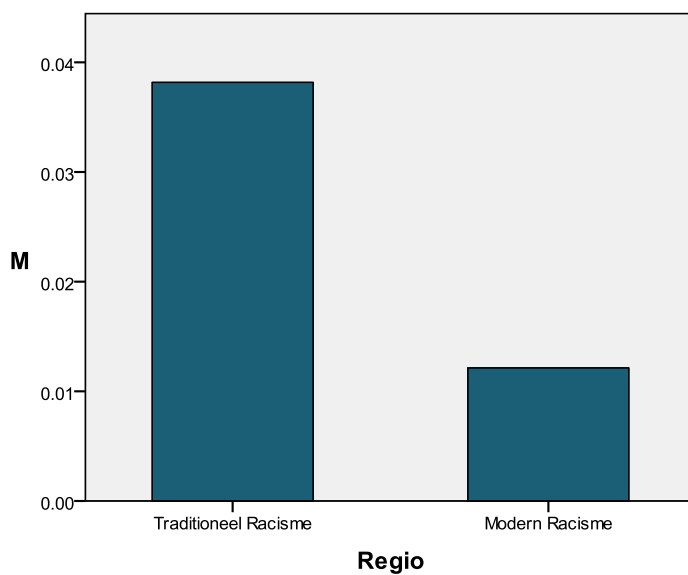
Traditioneel versus modern racisme

De focus van de vierde hypothesen ligt in eerste instantie niet op verschillen tussen de drie regio's maar op variatie tussen de frames zelf: *a) In Vlaamse en Engelse kranten wordt het modern racistisch frame relatief vaker gebruikt dan het traditioneel racistisch frame en b) in Nederlandse kranten wordt het traditioneel racistisch frame relatief vaker gebruikt.*

Ter vergelijking staan in tabel 11 de gemiddelden en standaarddeviaties van de traditioneel en modern racistische frames en in figuur 6 de weergaven daarvan in een grafiek. Dit keer staan de frames en niet de regio's op de x-as om de verschillen te benadrukken.

Tabel 11: Traditioneel & Modern racistische frames

		Regio			
		Vlaanderen	Engeland	Nederland	Totaal
Traditioneel Racisme	M	.05	.05	.03	.04
	(SD)	(.31)	(.24)	(.22)	(.24)
Modern Racisme	M	.01	.08	.01	.01
	(SD)	(.10)	(.32)	(.11)	(.13)

Figuur 6: Traditioneel & Modern Racistische frames

De grafiek toont aan dat niet het modern racistisch frame maar het traditioneel racistisch frame over de hele linie vaker wordt gehanteerd. Echter, wanneer de tabel erbij wordt gehaald, zijn onderling interessante verschillen te constateren. Waar voor Nederland en Vlaanderen geldt dat het gemiddelde van het traditioneel racistisch frame hoger is dan dat van het modern racistisch frame, is voor Engeland het omgekeerde het geval. Dit betekent in ieder geval dat hypothese a) voor de helft zal moeten worden verworpen. Om de verschillen te testen is gekozen voor een *Wilcoxon Signed-Rank* test (non-parametrisch), als alternatief voor de *Paired Samples t-test* (parametrisch), omdat vanuit eerstgenoemde niet de aanname uitgaat dat er sprake is van een normale verdeling. Deze tests zijn zodoende beter geschikt voor datasets met sterk afwijkende waarden en standaarddeviaties (Sawilowsky 2005), zoals die in dit onderzoek zijn aangetroffen.

De *Wilcoxon Signed-Rank* tests bevestigen voorts het beeld dat het verschil tussen de gemiddelden van de twee frames voor alle kranten bij elkaar significant is ($z = 6.87, p < .001$), evenals voor de Vlaamse ($z = 4.40, p < .001$) en de Nederlandse artikelen ($z = 6.27, p < .001$) onderling. Omgekeerd is

het verschil tussen deze frames voor de Engelse kranten niet significant. De z-scores zijn opgenomen in appendix d. Dit betekent dat, hoewel een aanwijzing is geconstateerd dat de Engelse artikelen inderdaad meer gebruik maken van het modern racistisch frame, het verschil insignificant is. Hypothese a) wordt hiermee volledig verworpen. Hypothese b) kan echter worden aangenomen aangezien de Nederlandse kranten significant meer het traditioneel racistisch frame hanteren dan het modern racistisch frame. In onderstaand kader zijn voorbeelden te zien van het gebruik van dit frame in de berichtgeving.

In Engelse kranten is het gebruik van het traditioneel racistisch frame inhoudelijk vergelijkbaar met dat van het modern racistisch frame. Journalisten gebruiken in dit geval vooral de term 'racist' om Wilders te omschrijven in een narratief van Europese ontwikkelingen van vermeende islamisering en de 'racistische' respons daarop van Wilders en de Engelse BNP. Echter, waar deze artikelen in verschillen met de berichtgeving die het modern racistisch frame bevat, is dat meer de nadruk wordt gelegd op de vrijheid van meningsuiting van Wilders. Concrete onderwerpen in dit verband zijn dan de rechtszaak die tegen hem is aangespannen in Nederland en de mislukte poging van Wilders om zijn film *Fitna* te screenen in Engeland. Zie bijvoorbeeld het artikel 'Geert Wilders should not be banned from Britain' (*Guardian Unlimited*, 12 februari 2009), waarin een citaat is gebruikt van een Engelse politicus: "In Britain, we value freedom of speech too highly to see it sacrificed because of the racist views of an oddball academic." [...] No such leeway for an oddball politician.', hierbij refererend aan Geert Wilders.

Net als voor de Vlaamse artikelen met het modern racistisch frame, geldt voor de berichten met het traditioneel racistisch frame dat Wilders voornamelijk wordt geassocieerd met antimoslimsentimenten. Een bredere Europese context is echter niet aangetroffen in deze artikelen. Ook refereren journalisten opvallend genoeg nauwelijks aan de eigen Vlaamse realiteit. Overheersend is puur de berichtgeving over de Nederlandse politiek en de Nederlandse samenleving, vaak bestaande uit onderwerpen als de rechtszaak en de film *Fitna*, vergelijkbaar met de berichtgeving in de Engelse pers. Voorts wordt Wilders in sommige gevallen gezien als exponent van een toename van antitolerantie in Nederland, zoals in het beschouwende artikel 'Slip gevaar' (*De Standaard*, 17 november 2006), geschreven voorafgaand aan de parlementsverkiezingen van 2006: **'De Partij voor de Vrijheid van woelwater Geert Wilders grossiert in onverholven racistische standpunten** en haalt volgens de opiniepeilingen vier zetels in de Tweede Kamer. [...] Voor de Britse en Amerikaanse publieke opinie is het onbegrijpelijk dat de Nederlanders zo'n scherpe bocht hebben gemaakt: **van hypertolerantie naar puur racisme.'**

De berichtgeving in de Nederlandse pers vertoont sterke gelijkenissen met die in Vlaanderen, met het verschil dat de onderwerpen meer variëren. Antimoslimthema's en discussies over of

Wilders racistisch zijn echter overheersend en ook hier is nauwelijks een bredere Europese context aangetroffen. In het artikel 'Pechtold: Wilders is extreem-rechts' (*de Volkskrant*, 2 november 2009), refereert de journalist aan een onderzoek over Geert Wilders en extremisme, en de reactie van politicus Alexander Pechtold daarop: 'Fractievoorzitter Alexander Pechtold (D66) roept het naar eigen zeggen al drie jaar: **'Geert Wilders is een racist en extreem-rechts.** Maar nu eindelijk is er een wetenschappelijke onderbouwing.'

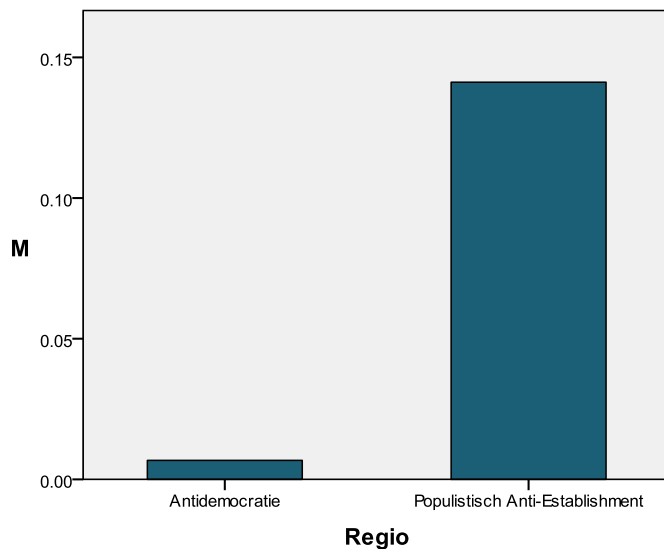
Populistisch anti-establishment versus Antidemocratie

Eenzelfde vergelijking zal worden getoetst voor het populistisch anti-establishment frame en het antidemocratisch frame. De hypothese hiervoor luidt: *In alle kranten wordt het populistisch anti-establishment frame vaker gebruikt dan het antidemocratisch frame.*

Tabel 12: Populistisch anti-establishment & Antidemocratische frames

		Regio			
		Vlaanderen	Engeland	Nederland	Totaal
Populistisch Anti-establishment	M	.27	.31	.09	.14
	(SD)	(.67)	(.66)	(.42)	(.50)
Antidemocratie	M	.01	.02	.00	.01
	(SD)	(.15)	(.16)	(.09)	(.11)

Aan de hand van tabel 12 is te zien dat voor alle regio's geldt dat de kranten inderdaad meer aandacht besteden aan het populistisch anti-establishment frame dan aan het antidemocratisch frame. Figuur 7 toont aan het verschil tussen alle gemiddelden bij elkaar, waarbij opvalt dat de discrepantie aanzienlijk is.

Figuur 7: Populistisch Anti-Establishment & Antidemocratische frames

Wilcoxon Signed-Rank tests onderschrijven dit beeld: de verschillen in gemiddelde zijn zowel voor alle kranten apart (Vlaanderen: ($z = 12.77, p < .001$), Nederland: ($z = 13.19, p < .001$) en Engeland ($z = 5.93, p < .001$)) als voor het totaal ($z = 19.27, p < .001$) significant. Concluderend: in de drie onderzochte regio's besteden kranten inderdaad meer aandacht aan het populistisch anti-establishment frame dan aan het antidemocratisch frame. De hypothese is volledig aangenomen. Ook de z-scores van deze vergelijking zijn terug te vinden in appendix d. In hoeverre het gebruik van het antidemocratisch frame afwijkt van het populistisch anti-establishment frame, is te vinden in onderstaand kader.

Thema's in de Engelse artikelen met het antidemocratisch frame zijn, anders dan de berichten die het populistisch anti-establishment frame bevatten, onder een enkele noemer te plaatsen. Engelse journalisten schrijven onder andere over de Nederlandse en Europese politiek en in een geval over Wilders als 'antijihadist' ('The anti-jihadist theatre of the absurd', *Guardian Unlimited*, 5 april 2009): 'Wilders is popular here, too, most notably with Douglas Murray of the (oxymoronic) Centre for Social Cohesion, **who ranted everywhere about Wilders being denied entry in the UK, while saying little about his authoritarianism.**'

Vlaamse artikelen met het antidemocratisch frame bestaan vooral uit achtergronden over Wilders. Net als bij het populistisch anti-establishment frame, plaatsen journalisten Wilders bij het antidemocratische frame vaak in de eigen nationale context. Meer concreet worden vergelijkingen gemaakt tussen Wilders en het Vlaams Belang en tussen Nederland en België op basis van kenmerken van de samenleving, zoals in een interview met Geert Mak ('Geert Mak' *De Morgen*, 7 mei 2011): 'België is, ondanks alle problemen, een serieus land, met serieuze burgers. Dat idee heb ik in Nederland niet meer. Nederland is niet langer normaal, er is een soort koorts in gevaar dat

Nederland van zijn status als gidsland heeft beroofd. Er is een groot probleem ontstaan omdat men niet heeft gedaan wat jullie wel hebben gedaan: verhinderen dat het extremisme tot in de kern van de macht komt. [...] Er zijn een paar dingen die stabiele democratieën in gevaar kunnen brengen, en dat is er een van.' Extremisme slaat dan onder andere terug op Wilders, over wie Mak later zegt: **'Wilders drijft op een steeds vluchtiger vorm van politiek, een apolitieke beweging die toch in het politieke veld beweegt.'**

In Nederlandse artikelen wordt Wilders eveneens vooral omschreven in termen van antipolitiek. Terugkerende onderwerpen zijn dan de partijopzet van de PVV en de afkeer van de gevestigde politieke orde van Geert Wilders, bijvoorbeeld in de lead van het artikel 'De 'antipolitici' pakken de ruimte op de rechterflank', *NRC Handelsblad*, 5 april 2008): **'Het was de week van de antipolitici.** Geert Wilders en Rita Verdonk wenden zich het liefst zichtbaar en luidruchtig van de politiek af.' Het zijn dan ook hoofdzakelijk binnenlandse thema's in deze kranten, met enkele uitzonderingen, net als de Nederlandse artikelen met het populistisch anti-establishment frame.

Nationalisme in Vlaanderen: dominantie

Voorts wordt gekeken naar de voornaamste frames per regio, te beginnen met de hypothese over Vlaanderen: *In Vlaamse kranten is het nationalistisch frame a) het meest dominant en b) relatief meer dominant dan in de overige kranten.* In tabel 13 zijn de gemiddelden voor elk frame opgenomen en daaruit blijkt direct dat niet het nationalistisch frame, maar het populistisch anti-establishment frame het vaakst voorkomt. Op gepaste afstand volgen het traditioneel racistisch frame en het xenofobisch frame. Het nationalistisch frame is pas daarna terug te vinden. *Wilcoxon Signed-Rank* tests tonen vervolgens aan dat de verschillen tussen het populistisch anti-establishment frame en zowel het xenofobisch ($z = 6.33, p < .001$) als het traditioneel racistisch frame ($z = 10.45, p < .001$) significant zijn. Voor de z-scores van deze en de verschillen met de overige frames, zie appendix d. Voor de duidelijkheid, het betreft hier de verschillen afgezet tegen het populistisch anti-establishment frame en niet het nationalistisch frame. Hieruit kan geconcludeerd worden dat het populistisch anti-establishment frame het meest dominant is in Vlaamse kranten en dat de hypothese a) wordt verworpen.

Tabel 13: Frames in Vlaamse kranten

Frame	M	(SD)
Nationalisme	.02	(.15)
Modern Racisme	.01	(.10)
Traditioneel Racisme	.05	(.31)
Xenofobie	.12	(.45)
Antidemocratie	.01	(.15)
Sterke Staat	.00	(.07)
Populistisch Anti-Establishment	.27	(.67)

Om te kijken of het frame in Vlaanderen ten opzichte van de overige frames en in vergelijking met Nederland en Engeland echter wel dominant is (hypothese b), heb ik de gemiddelden van het nationalistisch frame voor elke regio afgezet tegen het gemiddelde van alle andere frames voor dezelfde regio bij elkaar. Zie tabel 14 voor de uitkomsten.

Tabel 14: Nationalisme & Overige frames

Regio		Nationalisme	Som overige frames
Vlaanderen	M	.02	.47
	(SD)	(.15)	(1.00)
Engeland	M	.07	.93
	(SD)	(.26)	(1.47)
Nederland	M	.01	.17
	(SD)	(.09)	(.57)
Totaal	M	.01	.27
	(SD)	(.12)	(.76)

Wanneer de gemiddelden van de som van de overige frames worden gedeeld door de gemiddelden van het nationalistisch frame (beide afgerond op vier decimalen), ontstaat voor elke regio een factor die aangeeft hoe vaak de overige frames bij elkaar gemiddeld vaker voorkomen dan het nationalistisch frame. Concreet gesteld, hoe hoger deze factor hoe lager de relatieve dominantie van dit frame. De Vlaamse kranten tonen een dominantiefactor van 23.21, terwijl dit getal voor respectievelijk de Engelse kranten en de Nederlandse kranten 12.67 en 22.04 bedraagt. Dit betekent dat het nationalistisch frame juist het minst dominant is in de Vlaamse kranten, ten opzichte van de kranten in de overige regio's, terwijl het frame in Engelse kranten relatief het meest dominant is. Zodoende wordt ook hypothese b) van relatieve dominantie verworpen.

Traditioneel Racisme, Populistisch Anti-Establishment en Sterke Staat in Nederland: dominantie

Voorts zal worden gekeken naar de dominantie van in totaal drie frames in Nederlandse kranten. De hypothese luidt: *In Nederlandse kranten zijn a) het traditioneel racistisch frame, b) het populistisch anti-establishment frame en c) het sterke staat frame 1) het meest dominant en 2) relatief meer dominant dan in de andere kranten.* In tabel 15 zijn de gemiddelden voor elk frame opgenomen. Hieruit wordt meteen duidelijk dat het sterke staat frame al bij voorbaat het onderspit moet delven, ten opzichte van het xenofobisch frame, het traditioneel racistisch frame en het populistisch anti-establishment frame, terwijl laatstgenoemde duidelijk het meest dominant is. *Wilcoxon Signed-Rank* tests bevestigen dit beeld: het populistisch anti-establishment frame is in vergelijking met zowel het xenofobisch frame ($z = 9.58, p < .001$) en het traditioneel racistisch frame ($z = 7.88, p < .001$) als voor de overige frames (zie appendix d) significant het meest gehanteerde frame. Hypothese b1) is zodoende aangenomen, maar zowel a1) als c1) houden geen stand in de situatie waarbij de Nederlandse artikelen zijn afgezonderd van de rest.

Tabel 15: Frames in Nederlandse kranten

Frame	M	(SD)
Nationalisme	.01	(.09)
Modern Racisme	.01	(.11)
Traditioneel Racisme	.03	(.22)
Xenofobie	.02	(.18)
Antidemocratie	.00	(.09)
Sterke Staat	.01	(.09)
Populistisch Anti-Establishment	.09	(.42)

Tot slot resteert de vraag of het traditioneel racistisch frame, het populistisch anti-establishment frame en het sterke staat frame relatief meer dominant zijn in de Nederlandse dan in de Vlaamse en de Engelse pers. Voor de drie frames zijn wederom de gemiddelden van de som van de overige frames afgezet tegen de gemiddelden van de twee frames zelf, zoals te zien in de tabellen 16, 17 en 18.

Tabel 16: Traditioneel Racisme & Overige frames

Regio		Traditioneel Racisme	Som overige frames
Vlaanderen	M	.05	.44
	(SD)	(.31)	(.95)
Engeland	M	.05	.95
	(SD)	(.24)	(1.49)
Nederland	M	.03	.15
	(SD)	(.22)	(.52)
Totaal	M	.04	.24
	(SD)	(.24)	(.72)

Tabel 17: Sterke Staat & Overige frames

Regio		Sterke Staat	Som overige frames
Vlaanderen	M	.00	.49
	(SD)	(.07)	(1.02)
Engeland	M	.05	.95
	(SD)	(.33)	(1.41)
Nederland	M	.01	.17
	(SD)	(.09)	(.58)
Totaal	M	.01	.27
	(SD)	(.11)	(.77)

Tabel 18: Populistisch Anti-Establishment & Overige frames

Regio		Populistisch Anti-Establishment	Som overige frames
Vlaanderen	M	.27	.22
	(SD)	(.67)	(.64)
Engeland	M	.31	.69
	(SD)	(.66)	(1.12)
Nederland	M	.09	.0857
	(SD)	(.42)	(.36)
Totaal	M	.14	.14
	(SD)	(.50)	(.50)

Om de relatieve dominantiefactor te bepalen, zijn wederom de gemiddelden van de som van de overige frames gedeeld door de gemiddelden van de drie te analyseren frames. Hieruit komt een enigszins afwijkend beeld naar voren: in dit geval is niet het populistisch anti-establishment, maar het traditioneel racistisch frame het meest dominant in de Nederlandse kranten. De dominantiefactor voor dit frame is voor Nederland namelijk 4,29, tegenover 8,68 voor Vlaanderen en 19,49 voor Engeland. Hypothese a2) is zodoende aangenomen. De dominantiefactoren voor het populistisch anti-establishment frame zijn respectievelijk voor de Vlaamse, Nederlandse en Engelse pers, 0,81, 0,91 en 2,20. Voor het sterke staat frame is dat: 131,16, 32,28 en 19,00. Nederland zit hier voor beide frames tussenin, wat betekent dat zowel hypothesen b2) als c2) verworpen worden, met de kanttekening dat het sterke staat frame en het populistisch anti-establishment frame in de Nederlandse pers wel dominantier zijn dan in de Vlaamse pers.

Modern Racisme in Engeland: dominantie

Nu in Nederlandse kranten het traditioneel racistisch frame ten opzichte van de andere landen dominant is gebleken, is het interessant om te onderzoeken hoe dit zich verhoudt met het gebruik van het modern racistisch frame in Engelse kranten. De hypothese die wordt gebruikt om dit te testen, luidt: *In Engelse kranten is het modern racistisch frame a) het meest dominant en b) relatief meer dominant dan in de overige kranten.* We hebben in dit onderzoek al een aanwijzing gevonden dat, hoewel insignificant, de Engelse kranten als enige in dit onderzoek het traditioneel racistisch frame minder gebruiken dan het modern racistisch frame. In tabel 19 is dit terug te zien, maar wordt eveneens duidelijk dat ten opzichte van het sterke staat frame, het xenofobisch frame en het populistisch anti-establishment frame, modern racisme minder vaak voorkomt. In tegenstelling tot zowel de Vlaamse als de Nederlandse kranten is te zien dat in Engeland het xenofobisch frame het meest dominant is. Echter, *Wilcoxon Signed-Rank* tests tonen aan dat het verschil tussen het xenofobisch frame en het populistisch anti-establishment frame (op plek twee) niet significant is. De verschillen met de andere frames zijn wel significant (zie appendix d voor deze en de overige z-scores). Hypothese a) wordt hoe dan ook verworpen.

Tabel 19: Frames in Engelse kranten

Frame	M	(SD)
Nationalisme	.07	(.26)
Modern Racisme	.08	(.32)
Traditioneel Racisme	.05	(.24)
Xenofobie	.41	(.77)
Antidemocratie	.02	(.15)
Sterke Staat	.05	(.33)
Populistisch Anti-Establishment	.31	(.66)

Hypothese b) zal wederom worden getoetst aan de hand van relatieve verschillen tussen het gemiddelde van het modern racistisch frame en de gemiddelde som van de overige frames. Deze waarden zijn per regio opgenomen in tabel 20. Wanneer de gemiddelden van de som van de overige frames worden gedeeld door de gemiddelden van het modern racistisch frame komen de volgende dominantiefactoren naar voren: 57,92 voor Vlaamse kranten, 11,82 voor Engelse kranten en 17,72 voor Nederlandse kranten. Dit betekent dat het modern racistisch frame in de Engelse kranten relatief het meest dominant is ten opzichte van de overige kranten. De overige frames komen gemiddeld ruim twaalf keer vaker voor dan dit frame, veel vaker dan voor zowel de Vlaamse als de Nederlandse dagbladen. Hypothese b) is daarmee aangenomen.

Tabel 20: Modern racisme & Overige frames

Regio		Modern Racisme	Som overige frames
Vlaanderen	M	.01	.48
	(SD)	(.10)	(1.02)
Engeland	M	.08	.92
	(SD)	(.32)	(1.41)
Nederland	M	.01	.17
	(SD)	(.11)	(.56)
Totaal	M	.01	.27
	(SD)	(.13)	(.76)

Aantal frames: Vlaanderen

De laatste hypothese die ik in mijn automatische analyse heb betrokken, luidt: *Vlaamse kranten hanteren relatief vaker uiterst rechtse frames dan Nederlandse kranten*. Om dit te bepalen, zijn de

gemiddelden van het totaal aantal onderzochte frames voor Nederlandse en Vlaamse kranten tegen elkaar afgezet. Zie tabel 21 voor de verschillen.

Tabel 21: Alle frames per regio

Regio	M	(SD)	Som
Vlaanderen	.49	(1.02)	533.00
Nederland	.18	(.58)	671.00

Om de verschillen in de twee gemiddelden te vergelijken, heb ik gekozen voor de *Mann-Whitney U* test, als non-parametrisch alternatief voor de *Independent Samples t-test* (zie appendix d). Dit resulteert in een significante discrepantie: ($z = 13.31, p < .001$), waarmee is aangetoond dat Vlaamse kranten inderdaad over de hele linie meer uiterst rechtse frames hanteren dan Nederlandse kranten. De hypothese is aangenomen.

6.2 Handmatige analyse: Beoordelingen

Om een verschil in beoordelingen tussen de verschillende regio's te kunnen testen, zijn twee hypothesen geformuleerd. De eerste van de twee is gericht op de Nederlandse kranten en is tweeledig: *Nederlandse kranten hanteren a) een minder neutrale benadering en b) een meer positieve benadering jegens Geert Wilders dan Vlaamse en Engelse kranten*. In tabel 22 zijn de uitkomsten van de handmatige analyse genoteerd. Het betreft afgeronde percentages, waardoor opgeteld lichte afwijkingen mogelijk zijn ten opzichte van de totalen per regio. Opvallend is ten eerste dat in alle onderzochte regio's neutrale beoordelingen het vaakst zijn aangetroffen, hoewel het verschil met negatieve beoordelingen in de Nederlandse artikelen klein is. Daarnaast geldt, eveneens voor elke regio, dat negatieve beoordelingen veel vaker voorkomen dan positieve beoordelingen. Uit de cijfers in de tabel blijkt voorts dat de Nederlandse artikelen inderdaad vaker gekenmerkt kunnen worden door een positieve beoordeling (3,8 % tegenover 1,6 % en 1,2 % voor respectievelijk de Vlaamse en de Engelse artikelen) en minder vaak door een neutrale beoordeling (48,9 % ten opzichte van 59,3 % en 62,7 % voor respectievelijk de Vlaamse en de Engelse artikelen). Zodoende is een aanwijzing gevonden dat de kranten in de regio's die in zowel cultureel als politiek opzicht verder van Geert Wilders verwijderd zijn dan in Nederland, een meer neutrale benadering hanteren.

De vraag is voorts of de aanwijzingen statistisch bevestigd kunnen worden. *Chi-kwadraat* tests tonen aan dat de verschillen in positieve beoordelingen tussen de Nederlandse dagbladen ten opzichte van zowel de Vlaamse als de Engelse kranten, niet significant zijn. Hypothese a) is hiermee verworpen. De vergelijking tussen neutrale beoordelingen resulteert in een minder eenduidig beeld. Hoewel het

verschil tussen de Nederlandse en de Vlaamse artikelen namelijk niet significant is, geldt dat de discrepantie tussen Nederlandse en Engelse berichten wel (hoewel net) significant is ($\chi^2 = (1, N = 216) = 3.91, p < .05$). Hypothese b) kan zodoende gedeeltelijk worden aangenomen. Nederlandse kranten benaderen Wilders inderdaad op een minder neutrale manier dan de Engelse kranten. De χ^2 -scores van alle *Chi-kwadraat* toetsen zijn weergegeven in appendix e.

Tabel 22: Beoordelingen per regio in percentages

Beoordeling	Nederlandse kranten	Vlaamse kranten	Engelse kranten
positief	3,8 %	1,6 %	1,2 %
negatief	47,4 %	39,0 %	36,1 %
neutraal	48,9 %	59,3 %	62,7 %
totaal	100 %	100 %	100 %

Voor de tweede hypothese is alleen het verschil tussen Vlaamse en Engelse kranten relevant: *Vlaamse kranten hanteren een minder neutrale benadering jegens Geert Wilders dan Engelse kranten*. In dezelfde tabel is te zien dat het percentage neutrale berichten voor de Vlaamse kranten inderdaad lager is dan voor de Engelse kranten, maar duidelijk is eveneens dat het verschil zichtbaar klein is (3,4 procentpunten). Een Chi-kwadraat test wijst dan ook uit dat de Vlaamse kranten niet significant meer neutrale beoordelingen toepassen dan de Engelse kranten. De hypothese is hiermee volledig verworpen.

7. Conclusie

Centraal in dit onderzoek staat de beeldvorming van Geert Wilders in termen van uiterst rechtse eigenschappen. Om hier zinnige uitspraken over te kunnen doen, is een vergelijking gemaakt tussen Vlaamse, Engelse en Nederlandse kranten. Voorts is gekeken naar de beoordeling van Geert Wilders door de journalisten om de beeldvorming in een breder perspectief te plaatsen. Allereerst zullen de deelvragen aan bod komen die gericht zijn op de afzonderlijke beeldvorming per regio. Daarop volgen de onderlinge relaties tussen de regio's die voortvloeien in de beantwoording van de hoofdvraag.

Vlaamse kranten

Ten eerste zal de benadering van Wilders in de Vlaamse kranten worden behandeld, middels de volgende deelvraag: *wat is de beeldvorming van Geert Wilders in termen van uiterst rechtse*

kenmerken in Vlaamse kranten en hoe wordt hij beoordeeld? Uit een onderzoek naar de context van de Vlaamse politiek en specifiek van uiterst rechts, kwam naar voren dat de Vlaamse kranten waarschijnlijk relatief veel aandacht besteden aan de nationalistische eigenschap van uiterst rechts. Echter, de automatische analyse wees uit dat dit slechts voor een klein deel het geval is. De mate van gebruik van de nationalistische eigenschap in de Vlaamse artikelen is namelijk sterk overschaduwd door de mate van gebruik in de Engelse artikelen. Ten opzichte van de Nederlandse kranten, is dan weer wel een verschil geconstateerd. Een belangrijke kanttekening is dat, wanneer het gebruik van deze eigenschap wordt afgezet tegen het gebruik van de overige eigenschappen van uiterst rechts, juist blijkt dat nationalisme slechts een kleine rol speelt in de beeldvorming van Geert Wilders. Ter contrast: de dominante populistische anti-establishment eigenschap wordt door de Vlaamse journalist vele malen vaker gehanteerd. Deze observatie wordt nog eens versterkt door de vinding dat de nationalistische eigenschap in de overige regio's een voornamere rol krijgt tussen de andere eigenschappen. Concluderend kan worden gesteld dat het Belgisch afscheidingsvraagstuk, waarmee vooral het Vlaams Belang zich profileert, niet wordt gereflecteerd in de berichtgeving over Geert Wilders. De conclusie van Schafraad (2009) dat nationalisme in de Vlaamse kranten een belangrijke rol speelt, kan op basis van deze uitkomsten niet worden ondersteund.

Hoewel de beeldvorming van Wilders in nationalistische termen zeer beperkt is gebleken, geldt dit zeker niet voor de beeldvorming in xenofobische termen. De xenofobische eigenschap is namelijk na de populistische anti-establishment eigenschap de meest gebruikte eigenschap in Vlaamse kranten. Geert Wilders wordt zodoende vaak gekoppeld aan ethnocentrisme, haat en angst jegens externe groepen, en in zijn geval bijna volledig jegens moslims. Dit is in die zin opvallend, omdat ik specifiek zijn visie tegen de islam niet heb betrokken (met uitzondering van termen als islamofobie, met een sterke nadruk op angst of haat), maar alleen zijn gepercipieerde houding jegens de aanhangers van de islam, om rekening te houden met het onderscheid dat hij zelf veelvuldig maakt. Het is in de analyse duidelijk geworden dat Vlaamse kranten dit onderscheid van Wilders niet altijd meenemen en dat hij wel degelijk als antimoslim wordt beschouwd. In dit geval kan ik zodoende de conclusie van Schafraad dat de xenofobische eigenschap in de Vlaamse media veel voorkomend is (2009), wel ondersteunen.

Wanneer gekeken wordt naar verschillen in aandacht tussen nieuwe en traditionele eigenschappen van uiterst rechts, kan niet een eenduidige conclusie geformuleerd worden. Hoewel de populistische anti-establishment eigenschap sterk overheerst ten opzichte van de meer traditionele antidemocratische eigenschap, besteden Vlaamse kranten wel meer aandacht aan de traditioneel racistische eigenschap dan aan de modern racistische eigenschap. Dit betekent dat associaties met Geert Wilders niet gericht zijn op de onverenigbaarheid van groepen mensen, maar op aspecten als

rassenhaat en discriminatie. Aan de andere kant wordt Wilders wel vaker gekoppeld aan de afkeer tegen de politieke status quo (populistisch anti-establishment) en populistisch leiderschap dan aan burgerlijke ongelijkheid en antidemocratisch, regentesk, leiderschap. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat Wilders zich vaak zelf profileert als zijnde tegen het establishment en dat de Vlaamse kranten hier niet meer dan een reflectie van zijn. Bovendien, Wilders wordt door Moors et al. (2009) en Van Donselaar et al. (2008) in de hoek van nieuw uiterst rechts geplaatst en antidemocratie is daar geen onderdeel van. Hun conclusie ligt dan ook deels in lijn met de beeldvorming van Wilders in de Vlaamse kranten, met racisme als grote uitzondering.

Wanneer inhoudelijk gekeken wordt naar het gebruik van de eigenschappen, vallen enkele patronen op. Ten eerste vergelijken de Vlaamse kranten Geert Wilders vaak met eigen politici en partijen en leggen ze ten tweede regelmatig de politieke situaties in de twee regio's naast elkaar. Zij plaatsen hem hiermee in de eigen nationale context. Dit geldt hoofdzakelijk voor de nationalistische, de xenofobische, de antidemocratische en de populistische anti-establishment eigenschappen. Voorts spelen antimoslimsentimenten en zijn gepercipieerde antitolerantie een voorname rol in de berichtgeving over Wilders, vooral in de artikelen met zowel de modern als de traditioneel racistische eigenschappen.

Zoals aangegeven constateert Schafrad meer aandacht voor uiterst rechts in de Vlaamse kranten dan in de Nederlandse kranten (2009) en dat beeld is ook in dit onderzoek bevestigd. Vlaamse artikelen bevatten gecombineerd meer uiterst rechtse frames dan Nederlandse artikelen. De discrepantie is zelfs opvallend groot. Hoewel dit niet betekent dat Vlaanderen meer aandacht besteedt aan Geert Wilders, zijn de Vlaamse kranten wel meer geïnteresseerd in de associaties met uiterst rechtse eigenschappen in het algemeen, individuele verschillen daargelaten. Belangrijke kanttekening is dat het hier uiterst rechtse eigenschappen betreft, en niet associaties met uiterst rechts in meer brede zin. Koppelingen met bijvoorbeeld fascisme of nazisme zijn buiten beschouwing gelaten.

Tot slot kan gesteld worden dat de tendens in beoordelingen van Wilders in de Vlaamse artikelen overwegend neutraal is. Opvallend is dat positieve ten opzichte van negatieve beoordelingen nauwelijks voorkomen, een trend die in alle regio's terug te zien is. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat Geert Wilders als bedreiging voor de eigen Vlaamse cultuur of nationaliteit gezien wordt: bijvoorbeeld in berichten over het idee van Wilders om Nederland en Vlaanderen te laten fuseren. Een andere uitleg kan zijn dat de kranten hun mogelijk negatieve ervaringen met de eigen uiterst rechtse politiek (zoals het Vlaams Belang) een rol laten spelen in de berichtgeving over Wilders, hoewel daar geen aanleiding voor is gevonden.

Engelse kranten

Voorts wordt de beeldvorming van Wilders in Engelse kranten belicht: *wat is de beeldvorming van Geert Wilders in termen van uiterst rechtse kenmerken in Engelse kranten en hoe wordt hij geëvalueerd?* Ten eerste kan de verwachting dat in Engelse kranten de modern racistische eigenschap een dominante rol speelt zowel ten opzichte van de kranten in de andere regio's als van de traditioneel racistische eigenschap, slechts gedeeltelijk worden bevestigd. Ten opzichte van de andere frames wordt de modern racistische eigenschap in Engeland weliswaar meer gehanteerd dan in de andere twee regio's, maar het is niet significant vaker aangetroffen dan de traditioneel racistische eigenschap. Echter, omdat in zowel de Nederlandse als de Vlaamse pers juist de traditioneel racistische eigenschap vaker is aangetroffen dan de moderne variant, kan worden geconcludeerd dat er wel degelijk een verschil in benadering is aangetroffen. De context van een relatief negatieve houding van de Engelsen tegen immigratie, de kern van modern racisme, wordt dan ook deels in de pers gereflecteerd in de berichtgeving over Geert Wilders. Wat daarnaast geconcludeerd kan worden, is dat op het gebied van racisme in de Engelse pers het nieuwe uiterst rechts een voornamere rol speelt dan het traditionele uiterst rechts.

De constatering van Richardson dat (traditioneel) racistische berichtgeving is afgenomen en dat zelfs sprake is van antiracisme in de Engelse pers (2002), wordt door de resultaten van de automatische analyse deels wel en deels niet ondersteund. In de Engelse artikelen wordt Wilders inderdaad minder geassocieerd met traditioneel racisme dan in de Vlaamse en de Nederlandse artikelen, maar dat betekent eveneens dat hij hierop minder wordt aangesproken of veroordeeld. Van antiracisme is zodoende niet meer sprake dan in de Vlaamse of Nederlandse artikelen. Een mogelijke verklaring hiervoor is een veranderde houding van de pers in Engeland in de periode na 9/11. Voorts moet de rol van de modern racistische eigenschap wel in het juiste perspectief worden geplaatst. Net als in de Vlaamse artikelen, maar in omgekeerde volgorde, is ook in de Engelse artikelen niet deze eigenschap, maar zijn de xenofobische en de populistische anti-establishment eigenschappen dominant.

De context van xenofobie in Engeland, en met name een ethnocentrische houding ten opzichte van moslims, is duidelijk terug te zien in de berichtgeving over Wilders. De xenofobische eigenschap is namelijk de dominante eigenschap in de Engelse pers, zowel ten opzichte van de andere eigenschappen als ten opzichte van de Vlaamse en de Nederlandse pers. De nadruk in de Engelse berichtgeving ligt zodoende meer op haat en angst van Geert Wilders jegens moslims dan op associaties met botsingen tussen culturen of met raciale superioriteit. Aangezien niet verschillen tussen kranten onderling zijn onderzocht, kan geen relevante uitspraak gedaan worden over een eventuele antixenofobische houding van *The Guardian*, zoals is geconstateerd door Poole (2002).

Net als bij racisme, is de nieuwe uiterst rechtse benadering van de pers in Engeland ook terug te zien in de voorkeur van de populistische anti-establishment eigenschap boven de antidemocratische eigenschap. Geert Wilders wordt zodoende, evenals in Vlaanderen, nauwelijks benaderd als tegenstander van de democratie maar als tegenstander van het establishment en als populist. De nadruk van de berichtgeving ligt dan hoofdzakelijk aan de ene kant op zijn retorische begaafdheid en aan de andere kan op de opruiende aard van zijn woorden of zijn 'politieke incorrectheid'.

Voorts is in de Engelse berichtgeving over Wilders een Europese context te ontdekken. De Engelse kranten gebruiken de successen en optredens van Wilders als illustratie voor, vaak brede, uiterst rechtse politieke en sociale trends in Europa. Dit is terug te zien bij vrijwel alle uiterst rechtse eigenschappen. Meer specifiek associëren Engelse kranten Geert Wilders vooral met islamofobie, antitolerantie en anti-immigratie.

Tot slot kunnen ook de Engelse artikelen grotendeels worden gekenmerkt door neutrale berichtgeving, waarbij of positieve en negatieve beoordelingen in balans zijn, wat overigens niet vaak voorkomt, of helemaal geen subjectieve termen of strekking te achterhalen is. Journalisten hanteren daarentegen wel veel meer negatieve beoordelingen dan positieve. Dit kan mogelijk verklaard worden uit het feit dat *The Guardian* die minderheden verdedigt, die, in de perceptie van de krant, worden aangevallen door Wilders. Het zou dan mogelijk zijn om te concluderen dat Wilders als bedreiging wordt gezien voor de eigen cultuur, of in dit geval beter gezegd: de sociale cohesie in het eigen land. Echter, dit is speculatie en kan niet bevestigd worden omdat niet *The Guardian* afzonderlijk is onderzocht.

Nederlandse kranten

Als laatste komen de uiterst rechtse frames in de Nederlandse kranten aan bod, middels de volgende deelvraag: *Wat is de beeldvorming van Geert Wilders in termen van uiterst rechtse kenmerken in Nederlandse kranten en hoe wordt hij geëvalueerd?* Afgeleid van Schafraad (2009), Moors et al. (2009) en Van Donselaar et al. (2008), is voor de Nederlandse kranten de verwachting uitgesproken dat de sterke staat, de traditioneel racistische en de populistisch anti-establishment eigenschappen relatief vaak voorkomen. Ten eerst is uit de analyse naar voren gekomen dat de sterke staat eigenschap nauwelijks en bovendien minder dan in de Engelse kranten wordt gebruikt, waarmee niet een nadruk is geconstateerd op elementen als orde en gezag en militarisme in de beeldvorming van Wilders. De vraag of de traditioneel racistische eigenschap in Nederland vaker voorkomt, is minder eenvoudig te beantwoorden. De eigenschap is in de Nederlandse pers wel relatief vaker aangetroffen, ten opzichte van de andere eigenschappen, dan in de overige regio's maar de eigenschap wordt afgezonderd dan weer minder vaak gehanteerd in Nederland dan de andere

eigenschappen. Hierover kunnen daarom geen sluitende conclusies worden getrokken. Echter, wanneer de eigenschap wordt vergeleken met de modern racistische eigenschap, ontstaat wel een significant verschil. De constatering van Moors et al. (2009) dat de media als katalysator dienen van interetnische spanning in Nederland, wordt hiermee gereflecteerd in de pers. Ter verduidelijking: deze uitspraak, zoals die nu is geformuleerd, kan slechts in zoverre worden bevestigd dat de Nederlandse kranten een beeld schetsen van Wilders als (traditioneel) racistisch. In hoeverre de kranten daarmee daadwerkelijk bijdragen aan interetnische spanningen kan bevestigd noch ontkend worden. Het is mijns inziens juist de context van polarisatie en deze interetnische spanningen in de samenleving waaruit deze associatie met Wilders kan worden verklaard. Een kanttekening die hierbij geplaatst moet worden, is dat de xenofobische eigenschap in de Nederlandse artikelen nauwelijks voorkomt. Het betreft daarom alleen de associatie met Wilders in racistische termen die in deze context past.

Voorts kan de beeldvorming van Geert Wilders op het punt van racisme, net als voor de Vlaamse pers, voor de Nederlandse dagbladen niet onder nieuw uiterst rechts worden geschaard. Voor de populistische anti-establishment eigenschap geldt echter het tegenovergestelde. Het is in de Nederlandse situatie namelijk de meest gehanteerde eigenschap, op afstand gevolgd door de traditioneel racistische eigenschap. Een ander bewijs voor de nieuwe uiterst rechtse benadering van de Nederlandse kranten is te vinden in de vergelijking tussen de populistische anti-establishment eigenschap en de antidemocratische eigenschap. Hiervoor geldt namelijk dat eerstgenoemde vaker wordt gebruikt in de beeldvorming van Wilders. Voor de Nederlandse pers kan zodoende geconcludeerd worden dat het nieuwe uiterst rechtse geluid voor tweederde bepalend is als referentiekader, met ook hier als grote uitzondering de dominantie van het traditioneel racisme ten opzichte van het modern racisme.

Wanneer gekeken wordt naar de inhoud van de berichtgeving, is te zien dat hoofdzakelijk de nationale context als referentiekader geldt. Een uitzondering hierop is de nationalistische eigenschap, waarbij Wilders juist in een Europese context wordt geplaatst. Meer concreet vergelijken journalisten hem met andere politici en bewegingen in Europa die eveneens als nationalistisch worden beschouwd. Terugkerende thema's in de Nederlandse berichtgeving zijn de gepercipieerde islamofobie van Wilders en binnenlandse politieke kwesties.

De hoge mate van polarisatie in Nederland wordt tot slot gereflecteerd in de sterk verdeelde beoordelingen van Geert Wilders door de kranten. Hoewel neutrale beoordelingen het vaakst voorkomen, volgen de negatieve beoordelingen niet ver daarachter. Positieve beoordelingen zijn nauwelijks aangetroffen. Wederom kan dit een indicatie zijn dat Wilders als bedreiging wordt ervaren, waardoor de berichtgeving meer gekleurd raakt.

Samenvatting

Om tot slot algemene, gedeelde conclusies te kunnen trekken, val ik terug op de onderzoeksstelling: *In hoeverre wordt Geert Wilders in Vlaamse, Engelse en Nederlandse kranten geframed in termen van uiterst rechtse kenmerken en in hoeverre verschillen de beoordelingen van hem in deze kranten?* In het onderzoek naar uiterst rechtse frames in de drie regio's is een aantal internationale patronen aan het licht gekomen. Uit de resultaten van de analyses blijkt dat in elke regio de populistische anti-establishment eigenschap sterk vertegenwoordigd is in de berichtgeving over Geert Wilders, zowel afzonderlijk als in vergelijking met meer traditionele eigenschappen als antidemocratie. Dit kan gedeeltelijk gezien worden als een reflectie op de besproken evolutie van uiterst rechtse partijen in Europa: het loslaten van traditioneel uiterst rechtse standpunten die gekenmerkt worden door expliciet racisme en antidemocratie, en het vervangen daarvan door het afzetten tegen de gevestigde orde en zich positioneren als partij voor het volk. Echter, deze conclusie kan niet volledig worden ondersteund en moet in het juiste perspectief geplaatst worden, aangezien in zowel de Nederlandse als de Vlaamse pers, anders dan in Engeland, wel degelijk de traditioneel racistische eigenschap gehanteerd wordt in de beeldvorming van Wilders. Hoewel uiterst rechtse partijen zelf zich hiermee juist steeds minder mee vereenzelvigen, blijkt uit dit onderzoek dat ze toch niet zo makkelijk van dit stigma afkomen. Ter contrast speelt dit in Engeland veel minder mee in de beeldvorming. Echter, de Engelse pers is dan weer sneller geneigd om het label xenofobie op deze partijen te plakken.

Wat inhoudelijke berichtgeving betreft, verschilt de Engelse pers sterk van de Nederlandse en de Vlaamse pers. In de Engelse artikelen is geconstateerd dat Geert Wilders vooral in een Europese context wordt geplaatst, terwijl in de Vlaamse en Nederlandse artikelen juist meer een nationale context is aangetroffen. Een mogelijke verklaring hiervoor is het verschil in geografische nabijheid met Nederland tussen Vlaanderen en Engeland, waardoor de Engelse pers sneller refereert aan Europese kwesties dan aan nationale kwesties in de berichtgeving over een Nederlandse politicus. Immers, problemen in de Nederlandse politiek zijn minder relevant voor de Engelse krantenlezer dan problemen in de Europese politiek. De kranten in de drie regio's hanteren daarentegen veelal wel dezelfde thema's: islamofobie en antitolerantie zijn overheersend.

Een volgend patroon is te vinden in de beoordelingen van Wilders. Uit de handmatige analyse is gebleken dat Geert Wilders in elke regio opvallend vaker negatief dan positief wordt beoordeeld. Een mogelijke verklaring hiervoor is ten eerste de polarisatie in de samenleving, en ten tweede - wellicht meer vanuit de journalistiek zelf - dat journalisten het nationaal belang of hun eigen culturele of politieke houding, indien Wilders daar niet bij past, stellen boven de professionele norm, waardoor

negativiteit in de beeldvorming wordt toegelaten. Naast deze patronen is ook een verschil geconstateerd in beoordelingen. Hoewel het slechts bij een aanwijzing is gebleven dat hoe groter de nabijheid van de pers is ten opzichte van Geert Wilders, hoe neutraler de berichtgeving is, kan wel met enige mate van zekerheid gesteld worden dat de Nederlandse pers Geert Wilders vaker negatief beoordeelt dan de Engelse pers. Geert Wilders maakt blijkbaar meer los in het Nederlandse dagbladenlandschap dan daarbuiten, met Vlaanderen als uitzondering.

8. Discussie

In de automatische analyse is het beeld naar voren gekomen dat de Engelse kranten in bijna alle gevallen meer frames bevatten dan de Nederlandse en de Vlaamse kranten. Hoewel dit beeld de werkelijke reflectie kan zijn van de beeldvorming in uiterst rechtse termen, moeten hier toch enkele vraagtekens bij geplaatst worden. Ten eerste kunnen de grote verschillen in de volumes van meegenomen artikelen leiden tot scheve verhoudingen in de analyse. Het is mogelijk dat de Engelse pers bijvoorbeeld alleen aandacht besteedt aan Wilders indien daar politieke aanleidingen voor zijn, terwijl vooral de berichtgeving over Wilders in de Nederlandse pers veel meer divers kan zijn. Aanvullend: een mogelijke verklaring waarom frames veel minder in Nederlandse kranten voorkomen is dat Wilders in de Nederlandse samenleving veel meer een referentiekader is dan in Engeland en in iets mindere mate in Vlaanderen. Meer concreet, hij wordt hier vaker gebruikt om andere personen of gebeurtenissen te duiden. Bovendien wekt Wilders in eigen land veel meer emotie op en is hij regelmatig voer voor discussie. Een andere, enigszins aanvullende verklaring kan zijn dat Wilders in Engeland minder bekendheid geniet en om die reden vaker moet worden voorgesteld, waarbij de journalist mogelijk gebruik maakt van dezelfde terminologie en dezelfde frames, als in Nederland en België, en deze simpelweg vaker herhaalt. Al deze factoren kunnen debet zijn aan niet realistische verdelingen van frames per regio, wat de betrouwbaarheid van de analyse niet ten goede komt. Om die reden kan het interessant zijn om in eventueel vervolgonderzoek een nationale en vergelijkbare politicus of partij per regio of land als uitgangspunt te nemen, zodat deze factoren geen obstakels vormen. Echter een dergelijke vergelijking zal dan weer eigen risico's met zich meebrengen aangezien elke politicus weer een eigen invulling geeft aan uiterst rechts. Dit wordt dan nog eens bemoeilijkt door het feit dat de politici zichzelf doorgaans niet snel zullen associëren met andere uiterst rechtse politici.

Voorts is het ook bijzonder lastig om in een dergelijke analyse alle mogelijke termen af te dekken voor elk frame, waardoor de kans groot is dat artikelen buiten beschouwing zijn gelaten die wel relevant kunnen zijn voor bepaalde frames. Andersom geldt natuurlijk hetzelfde. De termen die wel zijn opgenomen kunnen bijvoorbeeld ontkenningen zijn (Wilders is 'geen racist'), waardoor juist hits

in de analyse terecht zijn gekomen die daar niet thuis horen. Ik heb met behulp van *precision* en *recall* in de search strings zoveel mogelijk geprobeerd om dit te voorkomen, maar het risico bestaat desondanks altijd dat verkeerde associaties worden geanalyseerd.

Daarnaast komt het uitsluiten van tabloids in de analyse de relevantie van het onderzoek niet ten goede. Immers, de twee typen kranten kunnen een totaal verschillend beeld scheppen van Wilders en bovendien kunnen eventuele verschillen niet worden onderzocht. Het is slechts een kant van het verhaal. Echter, vooral in Engeland publiceren de tabloids maar weinig over Wilders, waar mijn keuze tot uitsluiting ook op is gestoeld, waardoor dit risico in ieder geval in deze regio niet moet worden overschat.

Een andere factor die ongunstig is voor de betrouwbaarheid is het feit dat ik de handmatige analyse alleen heb uitgevoerd. Het coderen van de artikelen is namelijk een proces dat afhankelijk is van de interpretatie van de onderzoeker. Door meerdere codeurs in te schakelen kan bijvoorbeeld de intercodeurbetrouwbaarheid onderzocht worden om na te gaan in hoeverre alle onderzoekers op een lijn zitten. Hiermee kunnen bovendien inconsistenties uit de analyse gehaald worden, waarmee de betrouwbaarheid wordt vergroot.

Tot slot, door mij volledig toe te leggen op de eigenschappen van uiterst rechts, heb ik het begrip in het algemeen buiten beschouwing gelaten, hoewel wel de vraag in de samenleving leeft of Geert Wilders onder deze noemer geschaard kan worden, getuige ook de onderzoeken van Moors et al. en Van Donselaar. Dit onderzoek leent zich hier simpelweg niet voor. Het is mijns inziens te arbitrair om aan de hand van de eigenschappen te bepalen of een politicus in de media als uiterst rechts wordt geportretteerd.

9. Literatuur en bronnen

- Bens, E. de, & Raeymaeckers, K. (2007). *De pers in België: Het verhaal van de Belgische dagbladers gisteren, vandaag en morgen*. Leuven: LannooCampus.
- Boyes, R. (24 april 2010). Rich pickings for politicians ready to offer up scapegoats. *The Times*, p. 37.
- Boyes, R. (20 oktober 2011). Islam and minarets shake the happy World of Heidi. *The Times*, p. 35.
- Brewer, P. R. (2002). Framing, value words, and citizens' explanations of their issue opinions. *Political Communication*, 19(3), 303-316.
- Brosius, H. B., & Eps, P. (1995). Prototyping through key events: News selection in the case of violence against aliens and asylum seekers in Germany. *European Journal of Communication*, 10(3), 391-412.
- Capella, J. N., & Jamieson, K. H. (1997). *Spiral of cynicism: The press and the public good*. New York: Oxford University Press.
- Centrum voor Informatie over de Media. Openbare resultaten 2011. Geraadpleegd op 10 mei 2011 van <http://cim.be/>
- Chang, T. K., Shoemaker, P. J., & Brendlinger, N. (1987). Determinants of international news coverage in the U.S. media. *Communication Research*, 14(4), 396-414.
- Charter, D. (6 juni 2009). Right-wingers raise EU fears after Wilders gains in polls. *The Times*, p. 40.
- Coffé, H. (2005). *Extreemrechts in Vlaanderen en Wallonië: Het verschil*. Roeselaere: Roularta Books.
- Cohen, Y. (1996). Foreign press corps as an indicator of international news interest. *International Communication Gazette*, 56(2), 89-100.
- Cuilenburg, J. J. van, Kleinnijenhuis, J., & De Ridder, J. A. (1986). Towards a graph theory of journalistic texts. *European Journal of Communication*, 1, 65-96.
- Donselaar J. de, & Rodrigues P. R. (red.)(2008). *Monitor racisme & extremisme: achtste rapportage*, Amsterdam: Anne Frank Stichting/Universiteit Leiden.
- Edelman, M. J. (1993). Contestable categories and public opinion. *Political Communication*, 10(3), 231-242.
- Entman, R. (1991). Framing US coverage of international news: Contrasts in narratives of the KAL and Iran Air incidents. *Journal of Communication* 41(4), 6-27.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Entman, R. M. (2004). *Projections of power: Framing news, public opinion, and U.S. foreign policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Evers, D. (31 maart 2008). Nederland leert in Scandinavië. *De Standaard*, p. 14.
- Ford, R., & Goodwin, M. J. (2010). Angry white men: Individual and contextual predictors of support

- for the British National Party, *Political Studies*, 58(1), 1-25.
- Galtung, J., & Ruge, M. H. (1965). The structure of foreign news: The presentation of the Congo, Cuba and Cyprus crises in four Norwegian newspapers. *Journal of Peace Research*, 2(1), 64-90.
- Gamson, W. A., & Modigliani, A. (1989). Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach. *American Journal of Sociology*, 95(1), 1-37.
- Goffman, E. (1981). *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gorp, B. van (2007). The constructionist approach to framing: Bringing culture back in. *Journal of Communication*, 57(1), 60-78.
- Groen, J., & Kranenberg, A. (31 oktober 2009). Van bang naar nog banger. *De Volkskrant*, p. 33.
- Hallin, D., & Mancini, P. (2005). *Comparing media systems: Three models of media and politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harrison, J. (2006). *News*. London: Routledge.
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (2002). *Manufacturing consent*. New York: Pantheon Books.
- Herz, Th. A. (1975). *Soziale Bedingungen für Rechtsextremismus in der Bundesrepublik Deutschland und in den Vereinigten Staaten. Eine vergleichende Analyse der Anhänger der Nationaldemokratischen Partei Deutschlands und der Anhänger von George C. Wallace*. Meisenheim am Glan: Verlag Anton Hain.
- HOI, Instituut voor Media Auditing. Totaal verspreide oplage 2010. Geraadpleegd op 10 mei 2011 van www.hoi-online.nl
- Hooghe M. (17 november 2006). Slip gevaar. *De Standaard*, p. 51.
- Ignazi, P. (2006). *Extreme right parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Jacobs, D., & Swyngedouw, M. (2002). Extreemrechts en stemrecht voor migranten: Centrale punten in het Belgisch 'debat' over integratie. *Migrantenstudies* 18, 211-224.
- Jong, de W. (4 maart 2011). Dan liever worstelen met Geert Wilders. *De Morgen*, p. 19.
- Korteweg, A. (19 mei 2009). Nationalisme zal in Europa winnen. *De Volkskrant*, p. 6.
- Law, I. (2002). *Race in the news*. Hampshire: Palgrave.
- Lubbers, M., & Scheepers, P. (2001). Explaining the trend in extreme right-wing voting: Germany 1989-1998. *European Sociological Review* 17, 431-449.
- Macintyre, B. (3 maart 2010). The Blond bombshell blows in, looking for a fight. *The Times*, p. 32.
- McLaren, L., & Johnson, M. (2007). Resources, group conflict and symbols: Explaining anti-immigration hostility in Britain. *Political Studies*, 55(4), 709-732.
- McQuail, D. (2005). *Mass communication theory*. London: Sage.
- Moors, H., Balogh, L., Van Donselaar, J., & De Graaff, B. (2009). *Polarisatie en radicalisering in Nederland: Een verkenning van de stand van zaken in 2009*. Tilburg: IVA.

- Mudde, C. (1995). Right-wing extremism analyzed: A comparative-analysis of the ideologies of three alleged rightwing extremist parties (NPD, NDP, CP'86). *European Political Research* 27: 203-224.
- Mudde, C. (2002). England belongs to me: The extreme right in the UK parliamentary election of 2001. *Representation*, 39(1), 37-43.
- National Readership Survey. Top line readership 2011. Geraadpleegd op 10 mei 2011 en op 31 mei 2012 van www.nrs.co.uk
- The Netherlands: The new face of tolerance [redactioneel artikel]. (8 oktober 2010). *The Guardian*, p. 34.
- Neuman, R., Just, M. R., & Crigler, A. N. (1992). Common knowledge. *News and the construction of political meaning*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nossek, H. (2004). Our news and their news: The role of national identity in the coverage of foreign news. *Journalism*, 5(3), 343-368.
- Palmer, J. (2000). *Spinning into control: News values and source strategies*. London: Leicester University Press.
- Partij Voor de Vrijheid verkiezingsprogramma 2010. Geraadpleegd op 25 april 2011 en op 18 mei 2012 van www.pvv.nl
- Paterson, C. A. (1999). Agency source influence on television foreign reporting: Case of Mururoa and Tahiti. *Asia Pacific Media Educator* 7, 16-36.
- Pechtold: Wilders is extreem-rechts (2 november 2009). *De Volkskrant*, p. 1.
- Peterson, S. (1981). International news selection by the elite press: A case study. *Public Opinion Quarterly*, 45(2), 143-163.
- Poole, E. (2002). *Reporting Islam: Media representations of British Muslims*. London/New York: I.B. Tauris Publishers.
- Randall, D. (2000). *The universal journalist*. London: Pluto.
- Reidy, P. (12 februari 2009). Geert Wilders should not be banned from Britain. *Guardian Unlimited*. Geraadpleegd op 20 juni 2012 van www.guardian.co.uk.
- Richardson, J. E. (2004). (Mis)Representing Islam: *The racism and rhetoric of British broadsheet newspapers*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Rijlaarsdam, B., & Staal, H. (11 juni 2010). Geert Wilders wil dolgraag regeren – met een stormram. *NRC Handelsblad*, p. 3.
- Ross, C. (28 juni 2011). Greece's crisis, Europe's nemesis. *Guardian Unlimited*. Geraadpleegd op 20 juni 2012 van www.guardian.co.uk.
- Ruigrok, P. C., & Van Atteveldt, W. A. (2007). Global angling with a local angle: How U.S., British and Dutch newspapers frame global and local terrorist attacks. *Harvard Journal of Press and*

- Politics*, 12(1), 68-90.
- Rydgren, J. (2005). Is extreme right-wing populism contagious? Explaining the emergence of a new party family. *European Journal of Political Research*, 44(3), 413–437.
- Saris, W. E. (1997). The public opinion about the EU can easily be swayed in different directions. *Acta Politica: International Journal of Political Science*, 32, 406–436.
- Sawilowsky, S. (2005). Misconceptions leading to choosing the t test over the Wilcoxon Mann-Whitney U test for shift in location parameter. *Journal of Modern Applied Statistical Methods* 4(2), 598-600.
- Schafraad, P. H. J. (2009). *Controversial Outsiders: A cross-national study of media attention to the far-right 1986-2004*. Nijmegen: Ipskamp Drukkers.
- Scheufele, B. (2004). Framing-effects approach: A theoretical and methodological critique. *Communications*, 29(4), 401-428.
- Semetko, H. A., & Valkenburg, P. M. (2000). Framing European politics: A content analysis of press and television news. *Journal of Communication*, 50(2), 93-109.
- Shoemaker, P. J., Lee, J. H., Han, G., & Cohen A. A. (2007). Proximity and scope as news values. In E. Devereux (ed.). *Media Studies: Key Issues and Debates*, pp. 231-248. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Shoemaker, P. J., & Reese, S. D. (1996). *Mediating the message* (2^e ed.). White Plains, NY: Longman.
- Solopoliticus (4 januari 2007). *De Morgen*, p. 2.
- Staal, H. (2 juni 2009). Een kleine knokploeg namens miljoenen. *NRC Handelsblad*, p. 3.
- Staal, H. (27 juli 2011). Wilders' reactie is voer voor debat. *NRC Handelsblad*, p. 8.
- Stevenson, R. L., & Cole, R. R. (1984a). Issues in foreign news. In R. L. Stevenson & D. L. Shaw (eds). *Foreign News and the New World Information Order*, pp. 5-20. Iowa: Iowa State University Press.
- Steward, J., Mazzoleni, G., & Horsfield, B. (2003). Conclusion: Power to media managers. In G. Mazzoleni, J. Steward N., & B. Horsfield (eds.). *The media and neopopulism. A contemporary comparative analysis*, pp 217-237. Westport/London: Praeger.
- Stokmans, D. (26 januari 2007). Dierenpartij maakt zich over mensen geen zorgen. *NRC Handelsblad*, p. 3.
- Sykes, A. (2005). *The radical right in Britain: Social imperialism to the BNP*. Hampshire: Palgrave.
- Tankard J. W. J. (2001). The empirical approach to the study of media framing. In *Framing Public Life* (eds.). S. D. Reese, O. H. Gandy Jr., & A. E. Grant, pp. 95–106. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Transatlantic Trends 2011. Geraadpleegd op 28 september 2011 van www.gmfus.org
- Traynor, I. (1 oktober 2010). Dutch far-right party wins pledge on burqa ban. *Guardian Unlimited*.

Geraadpleegd op 19 juni 2012 van www.guardian.co.uk.

Traynor, I. (18 oktober 2010). European backlash: Economic gloom fuels far-right growth. *The Guardian*, p. 16.

Vergeer, M. (2000). *Een gekleurde blik op de wereld: Een studie naar de relatie tussen blootstelling aan media en opvattingen over etnische minderheden*. Amsterdam: Thela Thesis.

Vidal, K. (16 oktober 2010). [geen titel]. *De Morgen*, p. 62.

Vreese, C. H. de (2005). News framing: Theory and typology. *Document Design*, 13(1), 51-62.

Walgrave, S., & Swert, K. de (2004). The making of the (Issues of the) Vlaams Blok. *Political Communication* 21, 479-500.

Wansink, H. (9 oktober 2010). Het ondenkbare kabinet. *De Standaard*, p. 64.

Ward, D. (2004). *A mapping of media concentration and ownership in ten European countries*. Hilversum: Commissariaat voor de Media.

Zaller, J. R. (1992). *The nature and origins of mass opinion*. New York: Cambridge University Press.

10. Appendix a: Criteria zoektermen (automatische analyse)

Sommige termen komen wel in meerdere frames voor maar telkens met een andere (soms subtiele) achtergrond. Woorden als 'hate' of 'prejudice' vallen alleen onder het traditioneel racistisch frame wanneer ze bijvoorbeeld in dezelfde zin staan als 'racial'. In een andere context, als in bijvoorbeeld 'hate speech' of 'Muslim hater', hoort dezelfde term bij een ander frame, namelijk het xenofobisch frame. Een complicerende factor is bovendien dat enkele zoektermen soms bijzonder lastig zijn te categoriseren omdat ze op het oog bij meerdere frames passen. Het is hierbij zaak om zo goed mogelijk de gebruikte definities van elk frame in acht te houden. Ter illustratie: 'antibuitenlander' is een term die op het eerste gezicht geplaatst zou kunnen worden onder zowel het modern racistisch frame als het xenofobisch frame. Wanneer echter gekeken wordt naar de definities van deze frames, kan de term mijns inziens maar onder een frame geschaard worden. Het modern racistisch frame betreft: 'geloof in de onverenigbaarheid van groepen mensen: iedereen is gelijk, maar elke cultuur heeft de plicht om zich zelfstandig en binnen de eigen grenzen te ontwikkelen.' En het xenofobisch frame kan omschreven worden als: 'de angst en/of haat jegens buitenlanders. Centraal staat een ethnocentrische visie: een positieve houding ten opzichte van de eigen (interne) groep en een negatieve houding tegenover externe groepen.' Na het lezen van deze definities moet mijns inziens geconcludeerd worden dat 'antibuitenlander' een zoekterm is die geschaard moet worden onder het modern racistisch frame. Immers, de kern van dit frame behelst het buiten de grenzen houden van andere groepen mensen of culturen. De term heeft van zichzelf geen ethnocentrische betekenis en kan niet direct gekoppeld worden met haat of angst jegens buitenlanders. Een term als 'antimoslim' kan dat in de context van dit onderzoek wel omdat 1) het niet direct gerelateerd is aan het buiten de grenzen houden van moslims, 2) in de context van de berichtgeving over Wilders vaak de koppeling wordt gemaakt tussen moslims en antipathie van Wilders, 3) moslims niet als ras worden gezien (relevant voor het traditioneel racistisch frame) en 4) het impliceert dat moslims inferieur zijn (ethnocentrisch). 'Antimoslim' is om deze redenen wel geschaard onder het xenofobisch frame. Een ander voorbeeld ter verduidelijking: 'vreemdelingenhaat' is geschaard onder het xenofobisch frame, en 'jacht op vreemdelingen' onder het modern racistisch frame. Het tweede begrip is een term die wederom niet direct gerelateerd kan worden aan haat of angst (xenofobisch) en wel aan het buitenhouden van andere culturen of groepen (modern racistisch).

Ik realiseer me dat dit onderscheid soms vaag is en om het gevaar te voorkomen dat mijn analyse door te onduidelijke begrippen een vertekend beeld weergeeft, neem ik zoektermen die niet volledig passen bij een enkel frame en zodoende te ambivalent zijn, niet mee. Een voorbeeld hiervan zijn de termen 'fascist' en 'nazi', die ik in mijn vooronderzoek regelmatig ben tegengekomen in zowel Engelse als Vlaamse en Nederlandse artikelen. Dit zijn woorden die niet onder een enkel frame zijn te

plaatsen en raakvlakken hebben met meerdere frames die ik gebruik. Aangezien ik in mijn analyse niet brede associaties met begrippen als nazisme, fascisme, fundamentalisme, radicalisme, controversie en in dit verband ook extreemrechts onderzoek, en alleen kijk naar de specifiek omschreven eigenschappen, worden deze termen niet meegenomen. Ter illustratie, woorden die gerelateerd zijn aan het begrip 'nazisme', maar die niet een hele brede definitie hebben, zoals 'etnisch zuiveren', 'untermensch' en 'übermensch' zijn wel opgenomen in de analyse, en wel bij het traditioneel racistisch frame.

Om het onderscheid tussen brede en nauwe zoektermen verder te benadrukken, is een woord als 'racist' juist wel weer relevant. Tenzij het in een artikel gekoppeld wordt aan bijvoorbeeld 'moderne' of 'nieuwe stijl' (modern racistisch), past deze term, volgens de gebruikte definities, (bijna) volledig bij het traditioneel racistisch frame. Als op het oog enig mogelijke alternatief, kan het xenofobisch frame weggestreept worden omdat hierbij niet specifiek het onderscheid tussen rassen centraal staat: de begrippen 'angst' en 'haat' kunnen ook gebaseerd zijn op andere kenmerken dan ras, zoals religie. Het is zodoende belangrijk om een grens te trekken en het onderzoek op die manier uitvoerbaar te houden. Wanneer termen alleen indirect gekoppeld kunnen worden aan een frame, neem ik ze dan ook niet mee.

Een ander potentieel gevaar zit in de vraag of zoektermen wel met Wilders worden geassocieerd. De search strings zijn zo geformuleerd dat alleen die artikelen worden meegenomen die binnen vijftien woorden met Wilders worden genoemd. Dit aantal is het resultaat van vooronderzoek naar associaties met Wilders in de artikelen, maar blijft arbitrair. Ik heb hierbij zoveel mogelijk de balans proberen te vinden tussen een te groot woordbereik, waarbij de kans dat zoektermen met Wilders in verband worden gebracht relatief klein is, en een te klein woordbereik, met het gevolg dat associaties over het hoofd gezien kunnen worden. Maar ook met dit instrument is het nog steeds mogelijk dat de journalist refereert aan iets of iemand anders. Neem het voorbeeld 'totalitair' (sterke staat frame). Dit is een begrip dat een journalist aan Wilders kan koppelen, maar het is ook een begrip dat Wilders bijvoorbeeld aan de islam kan plakken, waardoor het niet meer relevant is. Om deze hindernis het hoofd te bieden, heb ik een extra criterium toegevoegd dat artikelen die binnen maximaal vijftien woorden de termen 'totalitair' en 'islam' of 'moslims' bevatten, uit het eindresultaat laat.

Voorts neem ik termen die direct refereren aan standpunten of beleidsplannen van Wilders en wel geïnterpreteerd zouden kunnen worden als bijvoorbeeld xenofobisch, zoals 'kopvoddentaks', niet mee in mijn analyse. Ik kijk om dezelfde reden ook niet naar termen als 'discriminatie' of 'aanzetten tot haat' als ze worden gebruikt in verband met de rechtszaak tegen Wilders. De focus ligt namelijk op de verschillen in de wijze waarop de media over Wilders berichten. Aangezien deze termen

slechts een weergave zijn van de gebeurtenissen of uitspraken van Wilders, acht ik ze voor deze specifieke analyse niet relevant. Om het verschil aan te duiden: zodra een journalist over 'kopvoddentaks' schrijft en daarbij termen als 'racist' of 'islamofob' gebruikt, wordt het artikel wel relevant. Een iets subtieler voorbeeld: als dezelfde journalist schrijft over de plannen van Wilders om meer agenten te rekruteren (sterke staat frame), is dat op zichzelf niet relevant. Terwijl als hij of zij het omschrijft in meer subjectieve termen als: 'het opzetten van een politiestaat', is het artikel niet meer slechts een weergave van beleidsplannen en neem ik het wel mee in mijn analyse. Daarnaast zijn termen die Wilders zelf gebruikt (in citaten) en die voor een groot deel verwijzen naar hemzelf of naar de Islam, zo veel mogelijk buiten de analyse gelaten. Alleen de subjectieve termen die gebruikt worden door de journalist om hem te omschrijven, zijn in dit geval relevant. Het is hierbij van belang om te erkennen dat de journalist een keuze maakt om bepaalde woorden te gebruiken. Hoewel ik zoveel mogelijk de zoektermen in de automatische analyse hiermee heb afgestemd, realiseer ik me dat deze scheiding niet volledig valt te controleren en dat een automatische analyse beperkingen heeft. In het modern racistisch frame heb ik bijvoorbeeld wel de zoektermen 'anti-immigratie' en 'tegen immigratie' meegenomen, ook al kan dit zowel duiden op interpretatie van de journalist als de woorden van Geert Wilders zelf. Dit is een concessie die de relevantie niet ten goede komt, maar ik ben van mening dat het weglaten van deze termen een grotere en meer negatieve impact heeft dan het opnemen ervan. Bovendien is het met een aanvullende handmatige analyse wel mogelijk om dit onderscheid te maken.

Een ander argument waarom automatische analyses niet perfect zijn, is dat het niet reëel is om alle mogelijke relevante termen op te nemen. Een uitzondering hierop zijn de Engelse artikelen, aangezien ik in mijn vooronderzoek alle Engelse artikelen heb onderzocht, gezien het geringe volume.

Voorts ligt de focus van de analyse op het aantal hits van een frame in een artikel, niet op het voorkomen ervan. Hiermee houd ik rekening met de mogelijkheid dat een journalist meerdere termen van hetzelfde frame hanteert, zowel in dezelfde als in verschillende paragrafen. De search strings zijn wel zo geformuleerd dat alleen zoektermen met 'wilders' en niet bijvoorbeeld met 'leider pvv' worden geassocieerd. Indien een artikel de tekst bevat 'wilders, leider van de pvv' is het mogelijk dat onnodig dubbele associaties worden meegenomen waardoor een vertekend beeld zou ontstaan.

Voor de analyse geldt zodoende dat de uitkomsten per frame deels dezelfde artikelen kunnen bevatten. Meer concreet, als een nieuwsbericht positief test op een zoekterm van het traditioneel racistisch frame (1), kan het later weer worden meegenomen als het ook een term van het xenofobisch frame (2) bevat. Een voorbeeld kan zijn: 'de *racistische* (1) politicus Geert Wilders trekt

opnieuw publiciteit met zijn *antimoslim* (2) standpunten'. Zoals eerder gesteld, is het echter uitgesloten dat een enkel begrip geassocieerd wordt met meerdere frames.

Bij het maken van het cruciale onderscheid tussen het feitelijk weergeven van standpunten van Geert Wilders, die niet worden meegenomen, en de subjectieve interpretatie van de journalist, die wel relevant zijn, zal gebruik worden gemaakt van het partijprogramma van de Partij voor de Vrijheid, te vinden op de website van de partij. In het partijprogramma is bijvoorbeeld te vinden dat de PVV een 'strijd voert tegen de islam' (pagina 43 van het partijprogramma). Hieruit concludeer ik dat termen als 'anti-islam' in kranten een weergave zijn van de standpunten van Geert Wilders en worden om die reden niet meegenomen in de analyse. Hetzelfde geldt voor immigratie. Het woordgebruik is hierbij van doorslaggevend belang: wanneer een journalist schrijft over 'jacht op immigranten/islam', zal ik dit beoordelen als subjectieve interpretatie. 'jacht maken op' is immers een begrip met een andere, meer negatieve, bijklank dan 'anti' of 'tegen'. Voorts, aangezien nergens op de site is opgenomen dat de PVV tegen moslims is, een onderscheid dat Wilders zelf heeft gemaakt in publieke optredens en bijvoorbeeld in de rechtszaak tegen hem, zal ik termen als 'antimoslim' eveneens beschouwen als eigen invulling van de journalist en daarom als relevant voor dit onderzoek (voor het xenofobisch frame).

Appendix b: Search strings (automatische analyse)

Engels

Nationalisme#"wilders nationalis*/chauvinis*/imperialis*/patriot*"~15 OR "wilders nation state*/build*"~15 OR "wilders anti globalis*"~15

ModernRacisme#(("wilders antagonis*/hostil*/basher*/bashing/attack*/war*/bane/bait*/conflict* newcomer*/outsider*/foreign*/stranger*/immigra*"~15) AND NOT ("wilders antagonis*/hostil*/basher*/bashing/attack*/war*/bane/bait*/conflict* newcomer*/outsider*/foreign*/stranger*/immigra* islam*/muslim*/qu'ran*/quran*/religio*"~15)) OR "wilders deter*/deport*/remov* newcomer*/muslim*/immigra*"~15 OR "wilders modern* racis*"~15 OR "wilders new style racis*"~15 OR "wilders group/civilization*/cultur* war/conflict*/battle*/clash*"~15 OR "wilders backlash* immigra*"~15 OR "wilders immigrant*/newcomer*/foreigner*/stranger*/outsider*/muslim*/islam* under pressure"~15

TraditioneelRacisme#(("wilders racis*/discriminat*"~15) AND NOT ("wilders new/modern/court/trial*/judge*/prosecut*/lawyer*/ban/banned racis*/discriminat*"~15)) OR ("wilders racial*/ethnic hate*/hatred/prejudic*/bias*/bigot*/animosit*/ideol*/ideal*"~15) AND NOT (wilders "racial*/ethnic hate*/hatred/prejudic*/bias*/bigot*/animosit*/ideol*/ideal* court/lawyer*/trial*/judge*/prosecut*/ban/banned"~15)) OR "wilders supremac*"~15 OR "wilders ethnic cleans*/raid*"~15 OR "wilders apartheid*/untermensch*/ubermensch*/exterminat*"~15 OR "wilders inferior*/superior* race*/racial*"~15 OR "wilders gas chamber*"~15 OR "wilders wipe* out race*/racial*/muslim*"~15

Xenofobie#(("wilders fear/hate/panic mongering/speech*/preach*/talk*/speak*/communicat*/utter*/mouth*/verbal*/word*/instruct*/lectur*"~15) AND NOT ("wilders fear/hate/panic mongering/speech*/preach*/talk*/speak*/communicat*/utter*/mouth*/verbal*/word*/instruct*/lectur* court/lawyer*/trial*/judge*/prosecut*/ban/banned/racial*/racis*"~15)) OR "wilders islamophob*/xenophob*/europhob*/ethnocentr*"~15 OR "wilders ground zero mosque furor"~15 OR ("wilders antagonis*/bane/bigot*/loath*/revolt*/disgust*/repugna*/avers*/hate*/hating/crusader*/hostil*/basher*/bashing/attack*/fear*/bait* islam*/muslim*/qu'ran*/quran*/religio*"~15) AND NOT ("wilders antagonis*/bane/bigot*/loath*/revolt*/disgust*/repugna*/avers*/hate*/hating/crusader*/hostil*/basher*/bashing/attack*/fear*/bait* islam*/muslim*/qu'ran/quran*/religio* court/lawyer*/trial*/judge*/prosecut*/ban/banned"~15)) OR "wilders anti/against muslim*" OR "wilders bigot*/hate*/hating*/crusader*/fear* newcomer*/outsider*/foreign*/stranger*/immigra*"~15 OR "wilders exploit* anger/hate/hating/hatred/fear*"~15

AntiDemocratie#(("wilders antagonis*/bane/bigot*/loath*/revolt*/disgust*/repugna*/avers*/hate*/hating/crusader*/hostil*/basher*/bashing/attack*/fear*/bait*/non/anti political*/politics/democrac*/democratic*"~15) AND NOT ("wilders antagonis*/bane/bigot*/loath*/revolt*/disgust*/repugna*/avers*/hate*/hating/crusader*/hostil*/

basher*/bashing/attack*/fear*/bait*/non/anti political*/politics/democrac*/democratic*
islam*/muslim/qu'ran*/quran*"~15)) OR "wilders undemocratic*"~15 OR "wilders
inequal*/unequal*"~15 OR "wilders minority rule"~15 OR "wilders exclusion democrac*"~15 OR
"wilders authoritarian*"~15

SterkeStaat#(("wilders militia*/militaris*/repress*/tyran*/warmonger*/totalitarian*"~15) AND NOT
("wilders militia*/militaris*/repress*/tyran*/warmonger*/totalitarian* muslim*/islam*"~15)) OR
"wilders call to arms/war"~15 OR "wilders anti pluralis*"~15 OR "wilders disproportian*/extrem*
punish*/penal/penaliz*/polic*/sentenc*"~15 OR "wilders crackdown"~15 OR "wilders crack*
down"~15 OR "wilders conquer* countr*/vote*/nation*/netherlands"~15 OR "wilders
language/speech* battle*/war"~15 OR "wilders state terror/police"~15

PopulistischAntiEstablishment#"wilders
populis*/maverick*/demagogue*/recalictan*/dissiden*/nonconform*/singleton*/lonesome/charis
matic/circus/delusion*/lonely/entertain*/onliner*/iconoclast*/reactionar*/paranoi*"~15 OR
"wilders bait*/attack*/provocation*/provoke*
establishment/convention*/compromis*/power*/elit*"~15 OR "wilders rabble rous*"~15 OR
"wilders politically incorrect"~15 OR "wilders exploit*/utilize* popular*"~15 OR "wilders trouble
maker*/making"~15 OR "wilders stir* trouble*"~15 OR "wilders conspirac* theor*"~15 OR "wilders
rhetoric*
genius*/talent*/strong*/capable/capabilit*/master*/star*/gift*/virtuoso*/skill*/competent*/profici
en*/clever*/smart*"~15

Nederlands

Nationalisme#"wilders nationalist*/patriot*/imperialis*/natiesta*/antiglobalis*/chauvinis*"~15

ModernRacisme#(("wilders anti/jacht/tegen/afschrik*
nieuwkomer*/allochto*/vreemdeling*/buitenlander*"~15) AND NOT ("wilders anti/tegen/afschrik*
nieuwkomer*/allochto*/vreemdeling*/buitenlander* islam*/moslim*/religi*"~15)) OR (("wilders
jacht/afschrik* immigra*"~15) AND NOT ("wilders jacht/afschrik* immigra*
islam*/moslim*/religi*/koran*"~15)) "wilders deport*/verwijder*
immigra*/moslim*/nieuwkomer*/allochto*/vreemdeling*/buitenlander*"~15 OR "wilders
nieuw*/modern* racis*"~15 OR "wilders
cultuuroorlog*/cultuurconflict*/cultuurstrijd*/cultuurslag*/cultuurbots*"~15 OR "wilders
conflict*/strijd*/slag*/botsing*/botsen*/oorlog* groep*/cultur*"~15

TraditioneelRacisme#((((("wilders racis*/discrimin*"~15) AND NOT ("wilders racis*/discrimin*
rechts*/vervolging*/verdacht*/vervolgd*/veroorde*/verdenk*/regiezitting*/verbod*/verbied*/aan
gifte*/rechtspr*/rechter*/rechtbank*/advoca*/proces*/strafza*/gerechtsho*/aanklacht*/aanklag*/
modern*/nieuw*"~15) AND NOT ("wilders racis*/discrimin* openbaar ministerie"~15) AND NOT
("wilders racis*/discrimin* rechterlijk* macht/bevel*"~15)))) OR "wilders
raszuiver*/razzia*/uitroei*/gaskamer*/vergass*/apartheid*/rassenha*/untermensch*/ubermensch
"~15 OR "wilders etnisch zuiver*"~15 OR "wilders racist* ideaal*/ideal*/ideolo*"~15

Xenofobie#((((("wilders
haatzaai*/xenof*/angstzaai*/islamhate*/antimoslim*/antibuitenlander*/antibuitenstaander*/isla
mofo*/islamhaat/moslimhaat/moslimhate*/vreemdelingenhate*/vreemdelingenhaat/haatrede*/isl
amvijand*/moslimvijand*/vreemdelingenvijand*/kruistocht*"~15) AND NOT ("wilders
haatzaai*/xenof*/angstzaai*/islamhate*/etnocentr*/islamhaat/antimoslim*/antibuitenlander*/ant
ibuitenstaander*/islamof*/moslimhaat/moslimhate*/vreemdelingenhate*/vreemdelingenhaat/haa
trede*/islamvijand*/moslimvijand*/vreemdelingenvijand*/kruistocht*
rechts*/vervolging*/verdacht*/vervolgd*/veroorde*/verdenk*/regiezitting*/verbod*/verbied*/aan
gifte*/rechtspr*/rechter*/rechtbank*/advoca*/proces*/strafza*/gerechtsho*/aanklacht*/aanklag*"~
15) AND NOT ("wilders
haatzaai*/xenof*/angstzaai*/islamhate*/antimoslim*/antibuitenlander*/antibuitenstaander*/isla
mofo*/islamhaat/moslimhaat/moslimhate*/vreemdelingenhate*/vreemdelingenhaat/haatrede*/isl
amvijand*/moslimvijand*/vreemdelingenvijand*/kruistocht* openbaar ministerie*"~15) AND NOT
("wilders
haatzaai*/xenof*/angstzaai*/islamhate*/antimoslim*/antibuitenlander*/antibuitenstaander*/isla
mofo*/islamhaat/moslimhaat/moslimhate*/vreemdelingenhate*/vreemdelingenhaat/haatrede*/isl
amvijand*/moslimvijand*/vreemdelingenvijand*/kruistocht* rechterlijk* macht/bevel*"~15)))) OR
"wilders
haat/angst*/haten*/hater*/bang*/aaval*/beschimp*/onverdraagza*/viseren*/viseer*/paniek*/vija
nd*/ afschuw*/afgrijz*/walg*/aversie*/hekel*
moslim*/zaai*/islam*/buitenlander*/buitenstaander*/religie*/koran*/multicul*/vreemdeling*/rede
/redes"~15 OR "wilders wereldheerschapp*/wereld dominant*"~15 OR "wilders
wereld/globe/aarde/westen heerschapp*/dominant*"~15 OR "wilders exploit*
angst*/haat*/haten*/hater*/bang*"~15

AntiDemocratie#"wilders ver van rechtsstaat"~15 OR "wilders niet/vijand*/tegenstand*/antagonis*
haat/angst*/haten*/hater*/bang*/aaval*/beschimp*/onverdraagza*/viseren*/viseer*/paniek*/
afschuw*/afgrijz*/walg*/aversie*/hekel* democra*/politiek*/politic*"~15 OR "wilders
antidemocra*/ademocra*/antipoliti*/apoliti*/autorita*/nondemocra*/nonpoliti*/ongelijkheid*/min
derheidspoliti*"~15 OR "wilders politic*/politiek* van de minderheid*"~15

SterkeStaat#"wilders
oorlogszucht*/oorlogsretori*/oorlogzoek*/oorlogsroep*/tiran*/politiestaat/politiestat*/staatsterr*/
oorlogsgroes/oorlogspaat*/militaris*/repressie*/militia*/antipluralis*/oorlogstaal*/knokploeg*/stor
mram*"~15 OR (("wilders totalitair* staat/nederland/land"~15) AND NOT ("wilders totalitair*
staat/nederland/land moslim*/islam*"~15)) OR "wilders tegen pluralis*"~15 OR "wilders dreig*
oorlog*"~15 "wilders verover* stemmen/kiezer*/land*/nederland/natie"~15 OR "wilders
disproportion*/extrem* straf*/boete*/vonnis*/veroordeel*/politieoptred*"~15

PopulistischAntiEstablishment#"wilders
charisma*/populist*/eenzame/eenzaam/roepoet*/rebel*/rattenvang*/schoffeer*/schoffer*/scher
pslijp*/stokebrand*/opruie*/agitator*/relschoppe*/ruziestoke*/rustversto*/oproer kraai*/herriesch
op*/intrigant*/wisecrack*/onderbuik*/eloquent*/welbespraakt*/demago*/dissident*/eenling*/sho
w/showproces*/achterdocht*/entertain*/circus*/grachtengordelcliché*/onliner*/recalcitrant*/sch
utkring*/schutskring*/ophits*/waanbeeld*/complotthe*"~15 OR "wilders politiek* prostitu*"~15 OR
"wilders grenzen van debat"~15 OR "wilders cordon* sanitaire"~15 OR "wilders verwerp*/provoc*

haat/angst*/haten*/hater*/bang*/aaval*/beschimp*/onverdraagza*/viseren*/viseer*/paniek*/vija
nd*/ afschuw*/afgrijz*/walg*/aversie*/hekel*
bestuurder*/elit*/macht*/establishment*/conventie*/compromis*"~15 OR "wilders retori*
talent*/begaafd*/gave*/groot/groothe*/competent*/vakman*/virtuo*/bekwame*/bekwaam*/mee
ster*/uitblink*/begiftigd*/ster/sterk*/vermogen/eigenschap*/capabel*/capaciteit*"~15 OR "wilders
non conformi*"~15 OR "wilders politiek incorrect*"~15 OR "wilders exploit*/uitbuit*/profite*
popula*"~15 OR "wilders naar de mond pra*"~15 OR "wilders politiek*
isolement*/isoleer*/geisoleer*"~15

Appendix c: Vragenlijst (handmatige analyse)

Vragenlijst: beoordelingen

Vragen

Gebruikt de journalist positieve/negatieve termen om Wilders te omschrijven?

Gebruikt de journalist positieve/negatieve opsommingen in verband met Wilders?

Doet de journalist impliciet dan wel expliciet positieve/negatieve suggesties in verband met Wilders?

Associeert de journalist Wilders met andere entiteiten die positief/negatief worden geëvalueerd?

Hanteert de journalist positieve/negatieve onderwerpkeuzen in verband met Wilders?

Hanteert de journalist een positieve/negatieve toon in verband met Wilders?

Trekt de journalist positieve/negatieve conclusies in verband met Wilders?

Gebruikt de journalist positieve/negatieve citaten van derden in verband met Wilders?

Gebruikt de journalist hoor en wederhoor in verband met Wilders (indien van toepassing)?

Appendix d: One-Way ANOVA en Wilcoxon Signed-Rank tests (automatische analyse)

One-Way ANOVA per frame

	<i>F-scores</i>
Nationalisme	31.33***
Modern Racisme	30.23***
Populistisch Anti-Establishment	66.06***
Xenofobie	189.33***
Sterke Staat	19.53***
Traditioneel Racisme	2.183
Antidemocratie	5.22**

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

Traditioneel & Modern racistische frames;

Wilcoxon Signed-Rank per regio

	<i>z-scores</i>
Vlaanderen	4.40***
Nederland	6.27***
Engeland	-1.04
Total	6.87***

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

Populistisch Anti-Establishment &

Antidemocratische frames; Wilcoxon Signed-Rank per regio

	<i>z-scores</i>
Vlaanderen	12.77***
Nederland	13.19***
Engeland	5.93***
Total	19.27***

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

*Dominantie Populistisch Anti-Establishment frame;
Wilcoxon Signed-Rank in Vlaanderen per frame*

	z-scores
Nationalisme	12.26***
Modern Racisme	12.68***
Traditioneel Racisme	10.45***
Xenofobie	6.33***
Antidemocratie	12.77***
Sterke Staat	13.10***

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

*Dominantie Populistisch Anti-Establishment frame;
Wilcoxon Signed-Rank in Nederland per frame*

	z-scores
Nationalisme	12.86***
Modern Racisme	12.57***
Traditioneel Racisme	7.88***
Xenofobie	9.58***
Antidemocratie	13.19***
Sterke Staat	13.08***

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

*Dominantie Xenofobisch frame; Wilcoxon Signed-
Rank in Engeland per frame*

	z-scores
Nationalisme	5.76***
Modern Racisme	5.76***
Traditioneel Racisme	6.12***
Antidemocratie	6.55***
Sterke Staat	5.82***
Populistisch Anti-Establishment	1.88

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

*Alle frames; Mann-Whitney U voor Nederland en
Vlaanderen*

	z-score
Som gemiddelden alle frames	13.31***

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

Appendix e: Chi-kwadraat tests (handmatige analyse)

Chi-kwadraat positieve beoordelingen: χ^2 -scores

	Nederland	Vlaanderen	Engeland
Nederland	-	1.09	1.24
Vlaanderen	1.09	-	.06
Engeland	1.24	.06	-

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

Chi-kwadraat negatieve beoordelingen: χ^2 -scores

	Nederland	Vlaanderen	Engeland
Nederland	-	1.81	2.63
Vlaanderen	1.81	-	.18
Engeland	2.63	.18	-

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$

Chi-kwadraat neutrale beoordelingen: χ^2 -scores

	Nederland	Vlaanderen	Engeland
Nederland	-	2.82	3.91*
Vlaanderen	2.82	-	.23
Engeland	3.91*	.23	-

*** $\alpha < .001$; ** $\alpha < .01$; * $\alpha < .05$